

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 343.81:343.85(477) (043.3)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ**

081 Право

08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А.Ю. ГНАТЧУК

Науковий керівник: БОГАТИРЬОВ Іван Григорович, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Чернігів 2025

АНОТАЦІЯ

Гнатчук Алла Юріївна. Кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Пенітенціарна академія України, Міністерство юстиції України. – Чернігів, 2025.

У дисертаційному дослідженні розкрито кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, а також сформульовано пропозиції стосовно вдосконалення галузевого нормативно-правового забезпечення і правозастосовної практики через призму міжнародного досвіду.

У дисертації запропоновано низку нових теоретичних і важливих у практичному відношенні положень, які відображають її наукову новизну, зокрема вперше: на рівні наукового пошуку обґрунтовано порядок дій персоналу відділу контролю за виконанням судових рішень документів засуджених, які умовно-достроково звільнені від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом; розкрито генезу інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що дозволило виокремити їх періодизацію протягом 1998–2025 рр., зокрема визначено п'ять періодів: I період – 1998–2003 рр.; II період – 2003–2010 рр.; III період – 2010–2016 рр.; IV період – 2016–2022 рр.; V період – 2022 – дотепер; запропоновано авторське визначення «виконання судових рішень щодо засуджених в Україні», під яким розуміється механізм застосування кримінально-правового примусу щодо засудженої особи, яка відбуває покарання в установах виконання покарань та в органах уповноважених з питань пробації, з метою не тільки кари, а її виправлення, ресоціалізації та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень; запропоновано програму для засуджених, у яких закінчується строк відбування покарання,

«Шлях додому», що передбачає основні напрями щодо реалізації очікуваних результатів; запропоновано доповнити розділ Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 року № 847/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 14 червня 2012 року за № 957/21269. новим пунктом такого змісту: «На момент закінчення строку відбування покарання або дострокового звільнення засудженого працівник відділу контролю за виконанням судового рішення забезпечує разом з оформленням паперового варіанта паспорта також і його віртуальну електронну версію на порталі «Дія». У разі відсутності в засудженого або його близьких родичів пристрою, за допомогою якого здійснюється вхід на портал «Дія», доступ до віртуальних паспортів засуджених у необхідних випадках забезпечується центрами надання адміністративних послуг за місцем проживання засуджених».

Виокремлено актуальні проблеми виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, серед яких: постановка засуджених на облік та зняття їх після відбування покарання; реалізація засудженим до покарання у виді позбавлення волі корекційної програми звільнення з місць несвободи ДКВС України; реалізація засудженими, які перебувають на обліку в уповноваженому органі з питань пробації, пробаційних програм, визначених за рішенням суду; компетенція прокуратури в частині нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні; проведення аналізу реєстрів засуджених, що були впроваджені у 2021 році, які навіть дотепер не до кінця відпрацьовані у зв'язку з великим обсягом особових справ засуджених, помилками при внесенні до єдиного реєстру персоналом місць несвободи та уповноваженим органом з питань пробації, які не володіють процедурою ведення реєстрів; великий обсяг навантаження покладається на персонал контролю за виконанням судових рішень у зв'язку з виведенням паперових документів і наданням суду

електронних матеріалів.

Зазначено напрями роботи персоналу відділу контролю за виконанням судових рішень установи виконання покарань ДКВС України, серед яких: прийняття від представника конвойного підрозділу військової частини Національної гвардії України (Міністерства внутрішніх справ України) особових справ засуджених та попутний список на них, які переміщуються під вартою (конвоюються), перевірка наявності на цьому списку підпису представника конвойного підрозділу військової частини Національної гвардії України (Міністерства внутрішніх справ України), який здійснював переміщення під вартою (конвоювання) засуджених, порівняння кількості прибулих засуджених з кількістю, зазначеною в попутному списку на засуджених, які переміщуються під вартою (конвоюються), та встановлення належності кожної особової справи конкретному засудженому шляхом опитування цього засудженого і зіставлення відповідей з анкетними та іншими відомостями, які зазначаються в особовій справі засудженого, за фотокарткою, особистими прикметами, а за потреби – за дактилоскопічною карткою, форма якої встановлена Інструкцією з оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку.

Проведений нами аналіз практики виконання судових рішень у зарубіжних країнах свідчить про те, що чинне кримінально-виконавче законодавство України є недосконалим і таким, що потребує видозмін за кращими світовими практиками і підвищення ефективності та результативності роботи органів і установ виконання покарань та пробації. Це дозволить у процесі виконання судових рішень забезпечити безпечні умови життєдіяльності всіх суб'єктів виконання-відбування покарання, яке і є предметом цього наукового дослідження.

Доведено, що саме Європейський суд з прав людини щодо виконання судових рішень в Україні показав необхідність та доцільність ухвалення Верховною Радою України Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з

прав людини», який дозволив українським судам виносити свої судові рішення, посилаючись на прецедентні рішення Європейського суду з прав людини, в яких уже були представлені тлумачення законодавства України, зокрема і у сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Доведено, що використання рішень Європейського суду з прав людини українськими судами позитивно впливає на якість не тільки судових рішень щодо засуджених в Україні, а і на сам процес їх виконання органами та установами виконання кримінальних покарань.

На підставі сучасних уявлень про правову природу виконання судових рішень щодо засуджених в Україні з використанням системного та міждисциплінарного підходів запропоновано алгоритм часткової реалізації вдосконалення виконання судових рішень у законодавстві України у зв'язку з недостатньою їх імплементацією, а також неякісним захистом прав і свобод засуджених в органах та установах виконання покарань Міністерства юстиції України.

З метою виконання рішення Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153 «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» обґрунтовується необхідність внесення змін і доповнень до КВК України та чинних нормативно-правових актів Міністерства юстиції України щодо вдосконалення належного виконання судових рішень стосовно засуджених в Україні, а саме:

– ч. 4 ст. 125 КВК України доповнити реченням такого змісту: «Для засуджених, які виявили бажання працювати під час відбування покарання, але не мають відповідної освіти за обраним ними місцем роботи, виправна колонія забезпечує первинну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації»;

– запропоновано ч. 1 ст. 107 КВК України доповнити новим абзацом такого змісту: засуджені мають право на відпочинок, час та тривалість якого залежить від особливостей залучення засуджених до суспільно корисної

праці та інших засобів виправлення і ресоціалізації. Час відпочинку для засуджених, яким надано тривале побачення з близькими родичами, встановлюється окремо;

– розділ I Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів запропоновано доповнити п. 17 новим змістом: «На момент закінчення строку відбування покарання або дострокового звільнення засудженого підрозділи органів і установ виконання покарань забезпечують разом з оформленням паперового варіанта паспорта засудженого і його віртуальну електронну версію на порталі «Дія». У разі відсутності в засудженого або його близьких родичів пристрою, за допомогою якого здійснюється вхід на портал «Дія», доступ до віртуальних паспортів засуджених у необхідних випадках забезпечується центрами надання адміністративних послуг за місцем проживання засуджених».

– запропоновано ч. 1 ст. 156 КВК України викласти в такій редакції «Уповноважений орган з питань пробації спільно з адміністрацією установи виконання покарань не пізніше ніж за рік до закінчення строку покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк організовує підготовку засуджених, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я (за потреби), працевлаштуванні після звільнення працездатних осіб».

Ключові слова: кримінально-виконавчі засади, виконання покарання, наглядова пробація, засуджені та ув'язнені, персонал, суб'єкти запобігання, виконання судового рішення, пенітенціарна система, кримінальне правопорушення, війна, злочинність, виправлення, ресоціалізація, громадський контроль, право на працю.

SUMMARY

Hnatchuk Alla Yuriyivna. Criminal-executive principles of ensuring the enforcement of court decisions regarding convicted persons in Ukraine.. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Thesis for obtaining Doctor of Philosophy degree in the field of knowledge 08 «Law» in the specialty 081 «Law». Penitentiary Academy of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine. – Chernihiv, 2025.

The dissertation study revealed the criminal and executive principles of the execution of court decisions regarding convicted persons in Ukraine, as well as formulated proposals for improving the industry's regulatory and legal support and law enforcement practice through the prism of international experience.

In particular, the dissertation proposed a number of new theoretical and practically important provisions that reflect its scientific novelty, in particular for the first time: the definition of the concept of "criminal-executive principles of the legal status of convicts in places of imprisonment in Ukraine" was formulated - this is a system of rights regulated by criminal-executive legislation, the duties of convicts who are serving their sentences in the places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service, and which is considered through the prism of reforming the penitentiary system of Ukraine and international standards for keeping prisoners and convicts; on the basis of a historical and legal analysis of legislative initiatives of the central executive authorities, responsible for ensuring the formation and implementation of state policy in the field of execution of criminal punishments, during the period of validity of the Criminal Executive Code of Ukraine.

Five periods of transformation of the execution of court decisions regarding convicted persons in Ukraine, during 1998–2025, are singled out, in particular: I period (1998–2003); II period (2003–2010); III period (2010–2016); IV period (2016–2022); V period (2022 – present); the essential features of the concept of "criminal-executive principles of execution of court decisions regarding convicted persons in Ukraine" are highlighted, which makes it possible to better understand the place of this structural element in the system of the science of criminal-executive law, as well as the normative-legal basis for the execution of various types of punishments,

which is important from the standpoint their guarantee, provision and protection of the legal security of convicts and prison personnel.

The concept of execution of court decisions regarding convicted persons in Ukraine is formulated – this is a court decision in a specific court proceeding that has entered into legal force and is mandatory for the execution of officials and officials of the bodies and institutions of the Ministry of Justice of Ukraine for the purpose of socialization, resocialization and reintegration of convicts after release.

Actual problems of execution of court decisions regarding convicts who are serving sentences in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine are singled out, including: conditionally early release from serving sentences; replacing the unserved part of the sentence with a milder one; exemption from serving a sentence for pregnant women and women with children under the age of three; exemption from serving a sentence under amnesty and pardon, etc.

The areas of work of the personnel of the Department of Control for the Execution of Court Decisions of the Penitentiary Institution are singled out, including: receiving from the representative of the convoy unit of the military unit of the National Guard of Ukraine (the internal affairs body of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine) the personal files of convicts and the accompanying list of convicts) who are moved in custody (are being escorted), check the presence on this list of the signature of the representative of the convoy unit of the military unit of the National Guard of Ukraine (an internal affairs body of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine), which carried out the custody transfer (convoy) of convicts and compare the number of convicts who arrived with the number indicated in the accompanying list of convicts , who are moved under custody (convoyed), and establish the ownership of each personal case to a specific convict by interviewing this convict and comparing the answers with the questionnaire and other information that is indicated in the personal case of the convict, according to the photo card, personal signs, and, if necessary, by dactyloscopic card, the form of which is established by the Instruction on operational reference and dactyloscopic accounting.

Our analysis of the practice of executing court decisions in foreign countries shows that the current criminal law enforcement of Ukraine is imperfect and needs to

be changed according to the best world practices and is a necessary condition for improving the efficiency and effectiveness of the work of bodies and institutions for the execution of punishments and probation. This will allow in the process of execution of court decisions to ensure safe living conditions of all subjects of execution-serving of punishment, which is the subject of this scientific study.

It has been proven that the European Court of Human Rights regarding the enforcement of court decisions in Ukraine showed the faithfulness of the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Law of Ukraine dated February 23, 2006 № 3477-IV "On the Implementation of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights", which allowed Ukrainian courts issue their court decisions, referring to the precedent decisions of the European Court of Human Rights, which have already presented interpretations of the legislation of Ukraine, including in the field of execution and serving of criminal punishments. It has been proven that the use of decisions of the European Court of Human Rights by Ukrainian courts has a positive effect not only on the quality of court decisions regarding convicts in Ukraine, but also on the very process of their execution by bodies and institutions for the execution of criminal punishments.

On the basis of modern ideas about the legal nature of the execution of court decisions regarding convicts in Ukraine using systemic and interdisciplinary approaches, an algorithm for the partial implementation of the improvement of the execution of court decisions in the legislation of Ukraine is proposed, in connection with their insufficient implementation, as well as insufficient protection of the rights and freedoms of convicts in bodies and institutions for execution of punishments of the Ministry of Justice of Ukraine.

In order to implement the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 16, 2022. No. 1153 On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024, the need to introduce changes and additions to the Criminal Code of Ukraine and the current regulatory acts of the Ministry of Justice of Ukraine regarding the improvement of the proper execution of court decisions regarding convicts is substantiated in Ukraine, namely:

– Part 4 of Art. 125 of the Criminal Code of Ukraine to add a sentence with the following content: "For convicts who have expressed a desire to work while serving their sentence, but do not have a special job in the place of their choice, the correctional colony provides appropriate: primary, retraining or advanced training";

– part 1 of Art. 107 of the Criminal Procedure Code of Ukraine to add a new paragraph with the following content: convicts have rest, the time and duration of which depends on the features of the convicts' involvement in community service and other means of correction and resocialization. Rest time for convicts who have been granted an extension to see close relatives is set separately;

– section of the Instruction on the work of departments (groups, sectors, senior inspectors) monitoring the execution of court decisions of penal institutions and remand detention facilities, it is proposed to supplement paragraph 17 with new content. "At the time of the end of the term of serving the sentence or early release of the convict, the subdivisions of the bodies and institutions for the execution of punishments provide, along with the registration of the material version of the passport, and each convict its virtual electronic version on the "Diia" portal. If the convict or his close relatives do not have the device used to log in to the "Diia" portal, access to the convicts' virtual passports in necessary cases is provided by administrative service centers at the convicts' place of residence.

– It is proposed to amend Part 1 of Article 156 of the Criminal Executive Code of Ukraine to read as follows: "The authorized probation body, together with the administration of the penal institution, shall, no later than one year before the end of the term of punishment in the form of restriction or deprivation of liberty for a definite period, organize the preparation of convicted persons who are preparing for release. This includes determining a place of residence after release, arranging placement in specialized institutions for released persons, hospitalization in healthcare facilities (if necessary), and employment of able-bodied individuals after release".

Key words: criminal-executive principles, execution of punishment, supervisory probation, convicted and imprisoned persons, personnel, subjects of prevention, execution of a court decision, penitentiary system, criminal offense, war, crime, correction, resocialization, public control, right to work.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гнатчук А. Ю. Зарубіжний досвід виконання судових рішень в місцях несвободи в Україні. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 422–428. DOI: 10.17333/2078-3566-2023-2-422-428.

2. Гнатчук А. Ю. Пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. № 1 (13). С. 106–118. DOI: 10.32755/sjcriminal.2023.01.106.

3. Гнатчук А. Ю. Шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в місцях несвободи. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра* : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. № 2 (14). С. 46–57. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2023.02.046>.

4. Богатирьов І. Г., Гнатчук А. Ю. Роль Європейського суду з прав людини у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. (128) С. 194–200. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-194-200.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Дем'янчук В. А., Васюк А. Ю. Кримінально-виконавчі засади діяльності Державної установи «Центр пробації в Україні». *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 25–26 листопада 2021 року) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Гальветика, 2021. Ч. 1. 244 с. (С. 47–49).

2. Васюк А. Ю. Історико-правові періоди формування кримінально-виконавчих відносин виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 23–24 грудня 2021 року) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Гальветика, 2021. Ч. 1. 148 с. (С. 90–91).

3. Гнатчук А. Ю. Методологічне обґрунтування дослідження виконання судового рішення щодо засуджених в Україні. *Пенітенціарна система України у глобальному вимір* : матеріали II Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 27 жовтня 2022 року) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. 116 с. (С. 88–91).

4. Гнатчук А. Ю. Наукова дискусія щодо впровадження в кримінально-виконавче право такої дефініції як кримінально-виконавчі засади. *Актуальні проблеми захисту прав людини в сучасних умовах інтеграційних умовах* : матеріали II міжвузівської студентської науково-практичної конференції (м. Бар, 6 грудня 2023 р.) / уклад.: Т. М. Юзько, Т. М. Супрун-Ковальчук. Бар : Вид. центр КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського», 2023. 176 с. (С. 86–98).

5. Гнатчук А. Ю. Актуальні проблеми у виконанні судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації України. *Проблеми реформування кримінальної юстиції* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернівці, 25–26 травня 2023 року) / за ред. В. М. Юрчишин, О. В. Попович. Чернівці : Технодрук, 2023. 196 с. (С. 20–24).

6. Гнатчук А. Ю. Виконання виховною колонією Державної кримінально-виконавчої служби судового рішення щодо неповнолітніх засуджених. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Київ, 3 листопада 2023 р.). Львів – Торунь, 2023. 200 с. (С. 55–58).

7. Гнатчук А. Ю. Міжнародний досвід виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права (15 лютого 2024 р.) Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 156 с. (С. 49–51).

8. Гнатчук А. Ю. Місце та роль кримінально-виконавчих засад у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні. *Правові реалії сьогодення*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (м. Харків, 15 травня 2024 р.). Харків, 2024. 234 с. (С. 67–69).

9. Гнатчук А. Ю. Правові та організаційні підходи до виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Актуальні питання розвитку правової системи в сучасній Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Науково-дослідний інститут публічного права (4 лютого 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 268 с. (С. 66–69).

10. Гнатчук А. Ю. Актуальні проблеми виконання судових рішень щодо суб'єктів пробації в Україні. *Сучасна пенітенціарна система. Виклики та рішення в умовах воєнноконфлікту*: матеріали проф. наук. конф. (м. Чернігів, 29 травня 2025 р.) / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. 230 с. (С. 201-204).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ	
1.1. Стан наукового дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та його методологічний інструментарій	28
1.2. Історико-правові витоки становлення і розвитку інституту забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні	47
1.3. Поняття та зміст кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні	60
Висновки до першого розділу	77
РОЗДІЛ II. ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ	
2.1. Виконання судового рішення щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України	79
2.2. Виконання судового рішення щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноваженого органу з питань пробації	106
Висновки до другого розділу	125
РОЗДІЛ III. МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ	
3.1. Міжнародний досвід виконання судових рішень щодо засуджених у зарубіжних країнах	126
3.2. Роль Європейського суду з прав людини у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні	144
3.3. Удосконалення чинного законодавства України та правозастосовної практики у сфері забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні	155
Висновки до третього розділу	172

ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	182
ДОДАТКИ	204

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДДУПВП	Державний департамент України з питань виконання покарань
ДІЗО	дисциплінарний ізолятор
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба
ДПтС	Державна пенітенціарна служба
ДУ «Центр пробації»	Державна установа «Центр пробації»
КВК	Кримінально-виконавчий кодекс
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КПП	контрольно-пропускний пункт
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ПКТ	приміщення камерного типу
СІЗО	слідчий ізолятор
США	Сполучені Штати Америки
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
ЧПНУ	черговий помічник начальника установи
ІРВКВСР	Інструкція про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Серед інноваційних підходів щодо трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему варто виділити такий її напрям, як посилення захисту прав і свобод засуджених та суб'єктів пробації шляхом належного забезпечення виконання судового рішення відповідно до вимог міжнародних правових актів та зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством. Зважаючи на те, що проблема дослідження забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні має свою видову характеристику, тому їх роль як регулятора суспільних відносин невідомо зростає.

На жаль, ми не можемо засвідчити велику кількість монографічних досліджень, присвячених різним аспектам забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, оскільки і на сьогодні в доктрині пенітенціарного права поки що не сформульовано усталеної та повноцінної дефініції цього поняття.

Не становить винятку й вітчизняна кримінально-виконавча наука, згідно з якою забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні розглядається як реалізація встановленого КВК України та Законом України «Про пробацію» суб'єктивного права засудженої особи на захист своїх прав і обов'язків, у разі їх порушення персоналом органів і установ виконання покарань та уповноважених органів з питань пробації, шляхом невиконання або неналежного виконання судових рішень.

Серед актуальних проблем забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні нами виокремлено такі: постановка засуджених на облік та зняття їх після відбування покарання; участь засуджених до покарання у виді позбавлення волі в корекційній програмі звільнення з місць несвободи ДКВС України; реалізація засудженими, які перебувають на обліку в уповноваженому органі з питань пробації, пробаційних програм,

визначених за рішенням суду; компетенція прокуратури в частині нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні; право засуджених звертатися до Європейського суду з прав людини за невиконання судових рішень в органах і установах виконання покарань та уповноважених органах з питань пробації тощо.

Оскільки перераховані проблеми залишаються не до кінця вирішеними, ми поставили за мету їх дослідити та запропонувати на практиці шляхи їх вирішення. Щобільше, за свідченням українських учених, у випадку невиконання судових рішень щодо засуджених в Україні персонал місць неволати ДКВС України може нести кримінальну відповідальність згідно зі ст. 382 КК України.

Відповідно до Стратегії реформування пенітенціарної системи України до 2026 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р, зміни пріоритетів державної політики у сфері виконання покарань та пробації, її подальша демократизація, гуманізація та наближення до європейських стандартів поводження із засудженими пов'язані з набуттям 23.06.2022 Україною статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, що стало безпосереднім приводом до нового наукового дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Загальна чисельність осіб в установах кримінально-виконавчої служби України становила: до початку вторгнення рф в Україну на 01.01 2022 – 48251 осіб або мінус 3, 16 % від попереднього періоду; на 01.01. 2023 – 42727 осіб або мінус 11,45 % від попереднього періоду; на 01.01 2024 – 44024 осіб або плюс 3,04 % від попереднього періоду; на 01.01. 2025 осіб або – 37119 осіб або мінус 15,68 % від попереднього періоду [192] .

Окремо варто наголосити й на зростанні у 2,5 разів кількості кримінальних правопорушень, вчинення яких в умовах правового режиму воєнного стану унеможлиблює звільнення особи від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), чи призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України), що прямо говорить

про проблеми виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні. Зокрема, умови правового режиму воєнного стану зумовили прийняття законодавцем відповідної кваліфікуючої ознаки, нових складів кримінальних правопорушень, що виключають застосування ст.ст. 69, 75 КК України.

Різноманітні аспекти обраної теми дослідження забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: К. А. Автухова, К. К. Арушанян, І. Г. Богатирьова, А. І. Богатирьова, В. С. Бурдюк, О. А. Більчука, А. В. Гайчонка, В. В. Голіни, В. А. Головчука, Б. М. Головкина, В. К. Грищука, О. М. Гришка, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, В. В. Коваленко, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, Н. В. Коломієць, О. О. Кошкош, О. М. Костенка, О. В. Краснокутського, О. І. Іванькова, С. В. Івашка, А. М. Лазаренко, Р. О. Ляшенка, В. А. Львовичка, О. В. Лисодеда, Д. О. Михайлика, В. П. Мороз, Г. А. Майданевич, М. В. Романова, Ю. В. Орла, Л. І. Олефір, Л. Г. Остапчук, А. В. П'ятницького, А. В. Підгорська, М. С. Пузирьова, М. В. Пузиревського, В. Ф. Пузирного, Г. О. Радова, О. Р. Романишиної, Д. В. Смотрича, П. Я. Стельмашука, О. М. Сасевича, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, С. Р. Тагієва, П. Л. Фріса, О. О. Шкути, В. Є. Южаніна, Н. М. Ярмиша, М. М. Яцишина та інших дослідників.

Цінність проведення нашого дослідження визначається системним та міждисциплінарним підходом до зміни пріоритетів державної політики у сфері виконання покарань і пробації щодо трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему та вдосконалення правової бази кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

З огляду на багатомірність досліджуваних проблем кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні актуальність теми наукового дослідження визначається, з одного

боку, слабкою її розробленістю, а з іншого, трансформацією кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему, що потребує нового підходу та розуміння виконання судових рішень з позиції доктрини пенітенціарного права.

З практичної точки зору актуальність наукової праці, присвяченої кримінально-виконавчим засадам забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, визначається також тим значним впливом Міжнародних стандартів та Європейського суду з прав людини на правозастосовну практику, порядок і умови виконання / відбування покарань в органах і установах Міністерства юстиції України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (затверджена Законом України від 18.03.2004 № 1629-IV), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021), Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційному плані її реалізації у 2022–2024 роках (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016) та виконана в рамках науково-дослідних робіт, плану науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука на 2021–2026 рр. «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (номер державної реєстрації: 0113U007698). Тему дисертації «Кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» затверджено вченою радою Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука 22.12.2022 р. (протокол № 5). Дисертацію виконано на кафедрі кримінально-виконавчого та кримінального

права в рамках науково-дослідних робіт кафедри ННІ права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України в рамках науково-дослідної роботи на 2022–2026 роки на тему «Проблеми запровадження та застосування кримінально-правових засобів реагування в умовах реформування законодавства України про публічно-правову відповідальність» (державний реєстраційний номер 0122U002480). Наказ ректора ПАУ про поновлення на навчання № 181/ОД від 21.03.2025.

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є комплексне розв’язання наукової проблеми щодо забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій стосовно вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Відповідно до поставленої мети в дисертації сформульовано такі *завдання*:

- окреслити стан наукового дослідження проблеми виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та його методологічний інструментарій;
- виокремити і дослідити правові витoki становлення та розвитку інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні;
- дослідити поняття та зміст кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні;
- розкрити порядок виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- розкрити порядок виконання судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації;
- провести компаративістський аналіз виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та зарубіжних країнах;
- встановити роль Європейського суду з прав людини у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні;
- розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з виконанням судових рішень щодо засуджених в кримінально-виконавчій системі України.

Предметом дослідження є кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Методи дослідження. Обрана тема дослідження характеризується власною методологією і методами її реалізації. У процесі вивчення використано *діалектичний метод*, за допомогою якого розглянуто стан дослідження його методологічного інструментарію, поняття виконання судового рішення щодо засуджених та компаративістський аналіз виконання судових рішень (підрозділи 1–3); *логіко-семантичний метод* був використаний для проведення поглибленого вивчення стану реалізації суб'єктами виконання судових рішень (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5); *метод системного аналізу* надав можливість розкрити особливості виконання судових рішень щодо засуджених в Україні (підрозділ 3.1, 3.2, 3.3, 3.4); *синергетичний метод* сформулював шляхи вдосконалення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні (підрозділ 3.1, 3.2, 3.3); *соціологічні методи* забезпечили проведення різноманітних методів (анкетування, інтерв'ювання, спостереження, експерименту), які були використано в усіх розділах дисертації з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дисертаційної роботи та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм і організаційних заходів (розділи 2–3); *статистичний метод* дав змогу проаналізувати зібрані емпіричні дані, а також офіційну статистичну звітність про виконання судових рішень щодо засуджених в Україні (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані за п'ять років (2020–2024 рр.): статистичної звітності Державної судової адміністрації України; Міністерства юстиції України у сфері виконання кримінальних покарань і пробації щодо виконання судових рішень стосовно засуджених в Україні та суб'єктів пробації; результати анкетування 200 працівників

установ виконання покарань і уповноважених органів пробації; узагальнені результати опитування 300 засуджених та суб'єктів пробації. У роботі також була використана інформація, яка висвітлена в оглядах, бюлетенях, інформаційних листах, наказах Міністерства юстиції України у сфері виконання кримінальних покарань і пробації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом розроблених проблем дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням, яке присвячене розгляду питань забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. На основі сучасних наукових підходів про правову природу виконання судових рішень щодо засуджених в Україні з використанням системного та міждисциплінарного підходу сформульовано низку нових положень, які визначають наш внесок у розроблення зазначеної проблематики, а саме:

вперше:

– на рівні наукового пошуку виокремлено особливості участі персоналу відділу контролю за виконанням судових рішень у підготовці документів засуджених та ув'язнених, які виявили бажання проходити військову службу у Збройних силах України за контрактом;

– розкрито генезу інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що дозволило виокремити їх періодизацію протягом 1998–2025 рр., зокрема визначено п'ять періодів: I період – 1998–2003 рр.; II період – 2003–2010 рр.; III період – 2010–2016 рр.; IV 2016–2022рр.; V період – 2022 – дотепер);

– запропоновано авторське визначення «виконання судового рішення щодо засуджених в Україні», під яким розуміється механізм застосування кримінально-правового примусу щодо засудженої особи, яка відбуває покарання в установах виконання покарань та в органах уповноважених з питань пробації, з метою не тільки кари, а її виправлення, ресоціалізації та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень;

– запропоновано програму для засуджених, у яких закінчується строк відбування покарання, «Шлях додому», яка передбачає основні напрями щодо реалізації очікуваних результатів;

– запропоновано доповнити розділ Інструкції новим пунктом такого змісту: «На момент закінчення строку відбування покарання або дострокового звільнення засудженого персоналом відділу контролю за виконанням судових рішень забезпечують разом з оформленням паперового варіанта паспорта також і його віртуальну електронну версію на порталі «Дія». У разі відсутності в засудженого або його близьких родичів пристрою, за допомогою якого здійснюється вхід на портал «Дія», доступ до віртуальних паспортів засуджених у необхідних випадках забезпечується центрами надання адміністративних послуг за місцем проживання засуджених»;

удосконалено:

– підходи щодо достовірності дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що відрізняється від попередніх українських та зарубіжних розробок у цій сфері;

– позиції кримінально-виконавчої науки стосовно формування законодавчих основ становлення та розвитку кримінально-виконавчої системи України протягом 1990–2024 рр. на основоположності принципів верховенства права, справедливості та взаємної відповідальності держави й особи, яка відбуває кримінальне покарання в місцях несвободи і органах пробації;

– кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в умовах поетапного здійснення в Україні євроінтеграційних процесів у частині сприйняття європейської правової традиції функціонування пенітенціарної системи;

– аргументи про можливості та межі застосування кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених

в Україні для вирішення оперативно-службових завдань персоналу місць несвободи ДКВС України, виявлення осіб, схильних до вчинення під час виконання/відбування нового кримінального правопорушення, та постановки їх на профілактичний облік.

отримало подальший розвиток:

– розуміння сутності співвідношення власного й запозиченого історичного досвіду формування та функціонування кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в частині виконання покарань у виді позбавлення волі, зокрема і альтернативних позбавленню волі покарань;

– положення щодо оптимізації трансформації кримінально-виконавчої системи в пенітенціарну шляхом широкого використання наукових здобутків вітчизняних учених, у тому числі і в частині виконання судових рішень щодо засуджених в Україні;

– удосконалення нормативно-правових актів, які регламентували порядок виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в контексті впровадження принципів гуманізму і справедливості на міжгалузевому рівні та з використанням комплексного підходу щодо виправлення і ресоціалізації засуджених;

– уточнення поняття «кримінально-виконавчі засади», які передбачають вихідні положення кримінально-виконавчого законодавства щодо втілення їх у теорію та практичну діяльність органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України з метою належного забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані в результаті дослідження наукові положення, висновки, пропозиції і рекомендації сприятимуть удосконаленню виконання судових рішень щодо засуджених в Україні і можуть використовуватися у:

– *законотворчій та правозастосовній діяльності* – як наукові засади визначення напрямів подальшого розвитку та вдосконалення кримінально-

виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та їх реалізації у сфері виконання кримінальних покарань та пробації (Акт про впровадження у практичну діяльність органів і установ виконання покарань Державна установа «Кременчуцька виховна колонія» від 05.01.2024 № 36-03 Вих24);

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових розвідок у сфері здійснення дослідження кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні (акт про впровадження у Пенітенціарну академію України від 22 лютого 2024 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників та викладання таких навчальних дисциплін, як: «Кримінальне право», «Кримінально-виконавче право» (Акт про впровадження у Державний університет «Житомирська політехніка» № 44-13.00/242 від 06.02.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Визначені та обґрунтовані в дисертації положення і пропозиції розроблено авторкою особисто. У науковій статті «Роль Європейського суду з прав людини у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні» у співавторстві з І. Г. Богатирьовим аспіранткою особисто доведено, що ефективність виконання судових рішень щодо засуджених в Україні полягає в максимальному об'єктивному і суб'єктивному результаті досягнення мети покарання. Наукові ідеї та розробки співавтора опублікованої праці в дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження оприлюднені на міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті» (м. Рівне, 25–26 листопада 2021 р.); «Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні» (м. Рівне, 23–24 грудня 2021 р.); «Пенітенціарна система України у глобальному вимірі» (м. Рівне, 27 жовтня 2022 р.); «Проблеми реформування кримінальної юстиції» (м. Чернівці, 25–26 травня 2023 р.); «Пенітенціарна система у глобальному вимірі» (м. Київ, 3 листопада 2023 р.); «Актуальні

проблеми реалізації та забезпечення прав людини в сучасній державі» (м. Бар, 6 грудня 2023 р.); *«Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану»* (м. Рівне, 15 лютого 2024 р.); *«Правові реалії сьогодення»* (м. Харків, 15 травня 2024 р.); *«Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні»* (м. Львів, 04 лютого 2025 р.). *«Сучасна пенітенціарна система, виклики та рішення в умовах воєнного конфлікту»*.(м. Чернігів, 29 травня 2025р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображено у 4 наукових працях, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, та 10 тез наукових доповідей оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 192 найменувань та 5 додатків на 25 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінку. Обсяг основного тексту 181 сторінка.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

1.1. Стан наукового дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та його методологічний інструментарій.

Судове рішення – офіційний документ суду і є актом (дією-документом) правосуддя, покликаним забезпечити захист прав і свобод людини, правопорядку та здійснення принципу верховенства права. До речі, саме в ньому виражено авторитет і сила держави стосовно конкретних учасників судового провадження.

Вивчення стану наукового дослідження забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні показує, що на даний час українські вчені у власних дослідженнях розкривають виконання судових рішень через призму статті 369 Кримінально-процесуального кодексу України, зокрема: 1) судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку; 2) судове рішення, у якому суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали; 3) судове рішення, у якому суд касаційної інстанції у випадках, передбачених цим Кодексом, приймає постанови.

Не порушуючи конструкцію ст. 369 КПК України ми у нашому дослідженні застосували судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку, оскільки після його вступу в законну силу засудженна особа направляється відбувати покарання в установи виконання покарань ДКВС України або в уповноважені органи з питань пробації Державної установи «Центр пробації».

Інші два судових рішення, які викладаються у формі ухвали або постанови суду касаційної інстанції ми не розглядаємо. Більше того, виконання вироку суду в установах виконання покарань та уповноважених органах з питань пробації може бути тільки після судового рішення. У зв'язку з цим, застосування нами спеціалізованого підходу до предмету нашого дослідження показав, що весь сегмент нашого матеріалу кореспондуються саме з практикою роботи відділу контролю за виконанням судових рішень в установах виконання покарань та соціально-виховною роботою персоналу уповноважених органів з питань пробації.

Отже судові рішення – це ухвалені в результаті судового провадження рішення у формі вироку, ухвали або постанови про винуватість або невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення із застосуванням або незастосуванням до нього покарання. З огляду на це, судові рішення, якщо воно вступило в законну силу щодо засудженої особи, викладаються у формі вироку у якому підтверджується обов'язковість засудженого відбувати кримінальне покарання.

Оскільки в кримінально-виконавчій науці проблема забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні розглядалася українськими вченими фрагментарно, виходячи з власного предмета дослідження, тому ми вирішили узагальнити стан наукового пошуку виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, їх методологічні засади з позиції тих напрацювань, які відбувалися в Україні з 1998 року. І водночас запропонувати науковій спільноті та практиці універсальний науковий продукт.

Наше дослідження також кореспондується з тим, що серед напрямів трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему українські вчені виділили такий напрям, як посилення захисту прав і свобод засуджених у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації. Оскільки розв'язання проблеми належного виконання судового рішення виховними, виправними колоніями

ДКВС України та уповноваженими органами з питань пробації Державної установи «Центр пробації» є однією з вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством, ми в цьому дослідженні серед багатьох інших питань проаналізували і міжнародний досвід виконання судових рішень щодо засуджених у зарубіжних країнах.

Зважаючи на те, що проблема дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні має свою видову характеристику і дотепер не була предметом розгляду вітчизняних учених, тому їх роль, як регулятора суспільних відносин у кримінально-виконавчій сфері невпинно зростає, оскільки стосується особи, засудженої за вчинене кримінальне правопорушення.

Враховуючи, що проблеми кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні належать до числа малодосліджених у науці кримінально-виконавчого права України, зокрема, за роки незалежності України не було захищено жодної кандидатської, не кажучи вже про докторську, дисертації, яка б висвітлювала актуальні проблеми виконання судових рішень (у виді вироку) щодо засуджених в Україні, ми поставили завдання усунути цю прогалину.

Водночас варто наголосити, що за роки незалежності України, проблеми забезпечення виконання судових рішень знайшли своє відображення в різних галузях знань, зокрема, це такі наукові праці як: «Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів у кримінальному процесі» (2012 р.) автор Підгородинська Анастасія Вікторівна; «Кримінально-правова охорона порядку виконання судових рішень» (2012 р.) автор Головчук Віталій Анатолійович; «Кримінально-процесуальна діяльність прокурора на стадії виконання судових рішень» (2013 р.) автор Арушанян Кристина Карленівна; «Приведення судових рішень у цивільних справах до примусового виконання» (2013 р.) автор Ляшенко Руслан Олегович; «Судовий контроль за виконанням судових

рішень в адміністративному судочинстві» (2014 р.) автор Сасевич Олександр Михайлович; «Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: теоретичний та прикладний аспекти» (2015 р.) автор Дільна Зоряна Федорівна; «Взаємодія судів із органами державної виконавчої служби при виконанні судових рішень у цивільних справах в Україні» (2015 р.) автор Сергієнко Наталія Артурівна; «Виконання судових рішень як частина судового розгляду» (2015 р.) автор Якимчук Світлана Олексіївна; «Повноваження суду при примусовому виконанні судових рішень у цивільних справах» (2016 р.) автор Притуляк Валерій Миколайович; «Теоретико-правові аспекти примусового виконання судових рішень в Україні» (2018 р.) автор Француз Іван Григорович; «Процесуальні дії суду в кримінально-виконавчому процесі України» (2018 р.) автор Михайлик Дмитро Олександрович; «Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних з виконанням судових рішень і рішень інших органів» (2018 р.) автор Кошкош Олена Олександрівна; «Виконання судових рішень в адміністративних справах» (2018 р.) автор Зеленов Андрій Сергійович; «Адміністративно-правовий статус органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів» (2018 р.) автор Гришко Олександр Миколайович; «Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні» (2018 р.) автор П'ятницький Андрій Васильович; «Кримінально-правове забезпечення охорони порядку виконання судових рішень в Україні» (2018 р.) автор Романишин Олена Романівна; «Адміністративно-правова характеристика діяльності органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» (2019 р.) автор Стельмащук Петро Ярославович; «Адміністративно-правове забезпечення примусового виконання судових рішень в Україні» (2021 р.) автор Мороз Віта Петрівна; «Адміністративно-правове регулювання виконання судових рішень в Україні» (2021 р.) автор Майданевич Ганна Анатоліївна; Адміністративно-правові засади діяльності державних органів,

які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» (2021 р.) автор Гайченко Андрій Віталійович; «Процесуально-правові засади виконання судових рішень в адміністративних справах» (2021 р.) автор Смотрич Дмитро Володимирович; «Адміністративно-правове забезпечення реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень і рішень інших органів» (2025 р.) автор Більчук Олександр Андрійович; Виконання судових рішень немайнового характеру» (2025 р.) автор Будько Валентин Степанович.

До речі, саме опрацювання даних наукових робіт, дозволило нам провести їх комплексний аналіз і врахувати при підготовці нашого дослідження «Кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» за трьома напрямками: 1) науково-методологічні та прикладні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні; 2) порядок виконання судових рішень щодо засуджених в Україні; 3) міжнародна практика виконання судових рішень щодо засуджених.

Особливо актуальна ця проблема нині, коли згідно зі Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках триває широкомасштабна реформа кримінально-виконавчої системи України і її трансформація в пенітенціарну систему [1].

Звичайно ми поділяємо позицію вітчизняного вченого О. Н. Ярмиша про те, що справжню епоху переживає сьогодні кримінально-виконавча служба України, оскільки «за роки незалежності було ухвалено десять офіційних документів щодо реформування системи виконання покарань, а насправді вагомих результатів дотепер не досягнуто. Чи, може, до таких результатів слід віднести обладнання VIP-камер у слідчих ізоляторах?» [2, с. 51].

Крім вищенаведеного, ставимо перед дослідженням запитання: Чи, може, консервація 27 виправних колоній, які, на жаль, так і не стали

об'єктами розпродажу, позитивно вплинути на умови утримання засуджених у місцях несвободи і виконання судових рішень? Чи можна віднести той факт, що Україна посідає третє місце у світі щодо звернень засуджених за захистом своїх прав і обов'язків до Європейського суду з прав людини у зв'язку з неналежним виконанням судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації? На ці та інші запитання маємо дати відповідь, провівши ґрунтовне дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Вітчизняні та зарубіжні вчені, які вивчали у своїх працях проблему забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених, котрі відбувають кримінальні покарання, дійшли висновку, що вона являє собою складну кримінально-виконавчу проблему не тільки для Міністерства юстиції України як правонаступника Державної пенітенціарної служби України (у 2016 р.), а також для засуджених та персоналу органів і установ виконання покарань і уповноважених органів з питань пробації.

Ми вважаємо, що дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні засвідчує насамперед правильно вибраний алгоритм наукового пошуку предмета вивчення, оскільки саме в персоналу установ виконання покарань та уповноважених органах з питань пробації виникають певні труднощі, пов'язані з недосконалістю кримінально-виконавчого законодавства в частині виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи та суб'єктів пробації, які відбувають альтернативні види покарань.

Сучасне реформування кримінально-виконавчої системи України і її трансформація в пенітенціарну систему тісно пов'язане з динамічністю діяльності майбутнього пенітенціарного відомства, завданням якого є визначення структурно правильного шляху реалізації адекватних, морально, соціально та економічно виправданих видів кримінальних покарань за вчинене особою кримінального правопорушення.

Варто зазначити, що розробка нового Кримінального кодексу України вперше включає зміст термінів, які в майбутньому будуть розглядатися ученими як напрямок дослідження. Так, серед значення термінів КК України включено ризик вчинення нового злочину під яким автори проєкту розуміють «ймовірність вчинення особою нового злочину, що впливає на застосування виду та міри кримінально-правового засобу, визначена органом пробації на підставі законодавства з урахуванням психологічних, соціальних та правових характеристик особи» [3].

По суті, розробники нового КК України ведуть мову про пенітенціарний рецидив, оскільки він має місце, як в установах виконання покарань ДКВС України, так і в уповноважених органах з питань пробації. Ми поділяємо позицію українських учених С.Р. Тагієва, С.В. Івашка про те, що діяльність прокуратури як суб'єкта реалізації кримінологічної політики щодо координаційної діяльності правоохоронних органів полягає у забезпеченні структурованого та систематичного нагляду, спрямованого на забезпечення законності в органах, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах [4, с.117].

Отже, головна мета такої діяльності полягає у визначенні та оцінці стану криміногенної ситуації для забезпечення більш ефективного контролю над кримінальними правопорушеннями, які можуть вчинятися в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації.

До речі, український учений А. І. Богатирьов, досліджуючи проблему злочинності в місцях несвободи, зазначив, що вибір Україною європейського вектора розвитку потребує формування в суспільстві нових стандартів забезпечення дотримання прав людини, громадянина, серед яких: неухильне дотримання вимог закону будь-якою особою, яка проживає на території країни; дотримання з боку держави її інституцій презумпції невинуватості; надання можливостей людині реалізувати соціальні цінності; захист дітей,

людей похилого віку та інших соціально незахищених верств населення тощо [5, с. 16].

Відтак, неналежне виконання персоналом органів і установ виконання покарань та пробації судових рішень щодо засуджених свідчить про наявність серйозних недоліків і суперечностей у діяльності Міністерства юстиції України як суб'єкта реалізації державної політики у сфері виконання покарань та пробації, а також як органу відомчого контролю за виконанням судових рішень щодо засуджених в Україні.

Загалом варто зазначити, що неналежне виконання судових рішень щодо засуджених в Україні створює в місцях несвободи та уповноважених органах з питань пробації підвищену суспільну небезпеку, оскільки їх невиконання породжує серед засуджених численні скарги до Європейського суду з прав людини.

Крім цього, неналежне виконання судового рішення персоналом органів та установ виконання покарань створює передумови особистої безпеки засуджених. До речі, саме стаття 10 КВК України, яка була вперше введена до нового КВК України, передбачає, що у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про гарантування особистої безпеки [6].

Оскільки посадова особа місць несвободи чи уповноваженого органу пробації зобов'язана належним чином виконати судові рішення щодо особи, стосовно якої обвинувальний вирок набрав законної сили, то на неї покладено обов'язок своєчасно вжити невідкладних заходів щодо гарантування особистої безпеки засудженого. Звичайно, діяльність установ виконання покарань ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації ДУ«Центр пробації» потребує від її адміністрації принципово нового підходу до виконання судового рішення щодо засуджених.

Як вбачається, право засудженого на безпеку при виконанні судового рішення виступає головним об'єктом кримінально-правової охорони, що своєю чергою забезпечує захист прав і свобод засуджених у цій сфері. Варто наголосити, що в пошуках нової парадигми у розв'язанні проблеми судових рішень щодо засуджених в Україні ми дійшли висновку, що «своєчасне виконання судового рішення щодо засуджених, які перебувають в місцях несвободи ДКВС України, гарантує їх особисту безпеку, що і є одним з об'єктів кримінально-правової охорони в органах і установах виконання покарань».

Водночас невизначеність поняття виконання судового рішення щодо засуджених не дозволило нам пізнати його сутність, розкрити зміст, встановити істотні форми і способи вияву, що загалом негативно впливає на стан, рівень та тенденції виконання і відбування покарання в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації».

Вищевикладене свідчить про складність дослідженої проблеми, її неоднозначне сприйняття кримінально-виконавчою наукою, гостру необхідність теоретичного і практичного аналізу й емпіричного вивчення з метою надати персоналу уповноважених органів з питань пробації та установ виконання покарань ДКВС України відповідних методичних рекомендацій виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Оскільки комплексного кримінально-виконавчого дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні на доктринальному рівні за роки незалежності країни українськими вченими не проводилося, ми звернули увагу на дослідження вчених (В. А. Львовчкіна [7], О. І. Іванькова [8], О.Р. Романишиної [9], О. В. Краснокутського [10], А. Л. Колодчина [11], в роботах яких закладені відповідні підвалини та своя видова характеристика не тільки реалізації Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи ДКВС України, а і у площині належного виконання судових рішень щодо

засуджених в Україні.

Тому кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні ми розглядаємо як цілісний комплексний феномен, що має свої власні закономірності існування, розвитку і відтворення, а тому його вивчення лежить у системному і міждисциплінарному підході дослідження в межах наукових розвідок кримінально-виконавчої та кримінально-процесуальної науки.

Проведені останнім часом дослідження у сфері виконання і відбування покарань свідчать про те, що сьогодні особливо актуальним є також виконання судових рішень щодо відшкодування шкоди в результаті незаконних дій органів досудового розслідування. Так, українські учені С.Р. Тагієв, М.С. Пузирьов, С.В. Івашко у статті «Забезпечення конституційних прав громадян при повідомленні про проведіння негласних слідчих (розшукових) дій: частина I підтвердили нашу гіпотезу, і «шляхом аналізу судових рішень щодо відшкодування шкоди в результаті незаконних дій органів досудового розслідування, наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень встановили, що позови щодо відшкодування шкоди, заподіяної в результаті незаконних дій органів досудового розслідування, правоохоронних органів загалом стосувались тих випадків, коли особі було безпідставно повідомлено про підозру, відсторонено від роботи, накладено арешт на майно, обрано запобіжний захід та інші [12, с.154].

Отже, працівники відділу контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації мають враховувати всі аспекти виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Більше того, за нашим дослідженням у всіх цивілізованих державах на законодавчому рівні встановлено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених рішенням суду.

Щобільше, будучи членом Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та інших авторитетних міжнародних організацій, кожна з держав-учасниць взяла

на себе юридичні зобов'язання привести національне законодавство до загальноновизнаних принципів та норм у сфері захисту прав і свобод засуджених [13, с. 14].

Так, Україна ще у 2004 році ухвалила Закон «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», а в 2014 році – «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засуджених до європейських стандартів, які заклали основи видозміни кримінально-виконавчого законодавства з урахуванням вимог і норм європейського права» [14, с. 35].

Важливим кроком у цьому напрямі стало також схвалення Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021) [15], Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021) [16, с. 35], положення яких, на думку вітчизняного вченого М. С. Пузирьова, орієнтовано: по-перше, на підвищення рівня формальних і практичних каналів комунікації між органами державної влади та європейськими й міжнародними партнерами; по-друге, на наближення українського законодавства до стандартів Європейського Союзу; по-третє, на подальше реформування пенітенціарної системи України шляхом впровадження в практику кримінально-виконавчих установ міжнародного досвіду пенітенціарної діяльності та вимог європейських стандартів у сфері виконання покарань і поводження із засудженими [17, с. 7–8].

Сьогодні безперечним є твердження, що кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є не тільки ефективним регулятором кримінально-виконавчих правовідносин, а взагалі повністю виконує основну мету покарання, виправлення і ресоціалізацію засуджених та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [18].

Варто зазначити, що серед науковців у галузі кримінально-виконавчого

права не існує такого наукового осмислення, яке б було достатнє для ефективного кримінально-виконавчого забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Тому зовсім не потребує особливих доказів положення, відповідно до якого важливим показником та умовою ефективності відбування засудженими кримінального покарання є дотримання персоналом органів і установ виконання покарань виконання судових рішень.

Погляд українського ученого О. І. Левченка на питання регулювання суспільних відносин, а вони кореспондуються з нашим дослідженням, свідчить, що значна частина норм права в конкретному етноментальному (національному) політико-правовому просторі діє не повною мірою, оскільки закріплені ними інтереси не відповідають інтересам суб'єктів конкретних правовідносин, орієнтованих на іншу шкалу цінностей і відносин порівняно з цінностями, які держава прагне за допомогою права закріпити й запровадити в реальне життя соціуму [19, с. 6].

Ведучи мову про стан наукових розвідок кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, а також вивчення нормативно-правових джерел з означеної проблематики, дають підстави стверджувати, що ця тема дослідження є нагальним питанням сьогодення та носить теоретично-прикладний характер, а тому потребує активізації науковців у цьому напрямі.

З огляду на викладене аналіз сучасного вітчизняного стану наукових досліджень виконання судових рішень щодо засуджених в Україні надав можливість дійти висновку, що сучасна кримінально-виконавча наука перебуває в такому становищі, коли потреба в розробленні дієвої теоретичної концепції виконання судових рішень щодо засуджених в Україні стає дедалі не менше гострішою, але й неминучою, якщо вона вкотре бере на себе сміливість визначити шляхи свого розвитку та претендує на роль ефективного регулятора кримінально-виконавчих відносин у місцях несвободи й органах пробації.

Оскільки аналіз джерельної бази дослідження засвідчив правильність висунутої нами гіпотези про те, що кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні потребують окремого наукового пошуку, ми поставили за мету виконати це завдання, що й стало додатковим аргументом під час вибору теми дослідження.

Щобільше, в опрацьованих нами наукових працях взагалі недостатньо приділено уваги вивченню судової практики Європейського суду з прав людини щодо неналежного виконання в органах пробації та установах виконання покарань ДКВС України судових рішень щодо засуджених, а це, в свою чергу, дає підстави вести мову про загальне бачення щодо проблем, які характеризують відповідну практику звернення засуджених щодо захисту своїх прав під час відбування покарання в місцях несвободи або уповноважених органах з питань пробації.

Важливою гарантією і однією з обов'язкових умов будь-якого наукового дослідження українські вчені в галузі права вважають визначення його методологічного інструментарію. Не порушуючи традицію вітчизняних науковців-теоретиків права, ми в процесі дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні застосували власний методологічний інструментарій, а відтак здійснили спробу розкрити авторський підхід та його реалізацію стосовно розв'язання проблеми, яка і є предметом дослідження.

Такий підхід, на нашу думку, має важливе значення, оскільки певною мірою окреслює предмет дослідження через авторське формулювання методологічного інструментарію, починаючи від формулювання відповідних наукових гіпотез з проблемних питань дослідження до їх доведення або спростування шляхом розкриття виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Зауважимо, що проблема дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судового рішення щодо засуджених в Україні нами ґрунтується на проведених раніше дослідженнях у галузі теорії держави і

права, кримінального, кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального права. Звернення автором до таких наукових і прикладних джерел дозволило встановити відсутність у кримінально-виконавчій науці єдиного підходу щодо методологічного інструментарію саме виконання судового рішення щодо засуджених в Україні.

Оскільки методологічну основу дослідження виконання судового рішення щодо засуджених в Україні становить сукупність загальнонаукових, спеціально-наукових та конкретно-наукових методів, ми вирішили довести, що вони використовуються нами під час дослідження не ізольовано, а у поєднанні з іншими методами.

Вищевикладене дозволило нам підтримати наукову думку української дослідниці А. Л. Колодчиної, яка вважає, що методологія дослідження має не тільки предметний, а й пізнавальний зміст, оскільки вкрай важливо з'ясувати, якими ж шляхами, прийомами і методами, в яких логічних формах відбувається перегляд наявних передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається [20, с. 318].

Дотичним до змісту нашого дослідження є також позиція і вітчизняного вченого О. Г. Колба, який під методологією дослідження розуміє своєрідну матрицю чи систему координат, що формує пошук певних прийомів, способів дослідження, необхідних для отримання відповідного результату, який ґрунтується не лише на обраних методах дослідження певної методичної лінії, а й на визначених статистичних даних з їх науковими узагальненнями, певним порядком планування, а також формується на системному підході до дослідження окремих частин загальної теми, аналізу наукових і нормативно-правових джерел, виведення висновків і розроблення пропозицій стосовно вдосконалення виконання і відбування кримінальних покарань та науково обґрунтованих методів, спрямованих на підвищення результату дослідження [21, с. 48–49].

Отже, за нашим дослідженням методологічне обґрунтування забезпечення виконання судового рішення щодо засуджених в Україні

базується нами на необхідності вироблення власного методологічного інструментарію шляхом реалізації загальнонаукових, спеціально-наукових та конкретно-наукових методів. З точки зору теорії права методологічне обґрунтування дослідження виконання судового рішення щодо засуджених в Україні варто розглядати як сучасне наукове вчення про світогляд і систему наукових поглядів, принципів, методів, прийомів та способів пізнання й об'єктивної оцінки діяльності органів пробації і установ виконання покарань щодо досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених під час виконання судового рішення [22, с. 77].

Ми також погоджуємось з думкою українського вченого в пенітенціарній сфері О. Г. Михайлика про те, що саме методологія дослідження – один із важливих інструментаріїв наукового пошуку. Саме методологія, як зазначає дослідник, має не тільки предметний, а й пізнавальний зміст, тому що вона нероздільно пов'язана з переглядом наявного понятійного апарата, передумов і підходів до інтеграції матеріалу, що вивчається [23, с. 29].

Звичайно, методологічне обґрунтування виконання судового рішення щодо засуджених в Україні базується нами на необхідності вироблення власного методологічного інструментарію шляхом реалізації загальнонаукових, спеціально-наукових та конкретно-наукових методів. З точки зору теорії права методологічне обґрунтування дослідження виконання судового рішення щодо засуджених в Україні варто розглядати як сучасне наукове вчення про світогляд і систему наукових поглядів, принципів, методів, прийомів та способів пізнання й об'єктивної оцінки діяльності органів пробації і установ виконання покарань щодо досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених під час виконання судового рішення.

Важливою гарантією і однією з обов'язкових умов будь-якого наукового дослідження українські вчені в галузі права вважають визначення його методологічного інструментарію. Не порушуючи традицію вітчизняних науковців-теоретиків права, ми в процесі дослідження забезпечення

виконання судових рішень щодо засуджених в Україні застосували власний методологічний інструментарій, а відтак здійснили спробу розкрити авторський підхід та його реалізацію стосовно розв'язання проблеми, яка і є предметом дослідження.

Такий підхід, ми вважаємо набуває окремого значення, оскільки певною мірою окреслює предмет дослідження через авторське формулювання методологічного інструментарію, починаючи від формулювання відповідних наукових гіпотез з проблемних питань дослідження до їх доведення або спростування шляхом розкриття виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Зауважимо, що проблема дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судового рішення щодо засуджених в Україні нами ґрунтується на проведених раніше дослідженнях у галузі теорії держави і права, кримінального, кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального права. Звернення автором до таких наукових і прикладних джерел дозволило встановити відсутність у кримінально-виконавчій науці єдиного підходу щодо методологічного інструментарію саме виконання судового рішення щодо засуджених в Україні.

Оскільки методологічну основу дослідження виконання судового рішення щодо засуджених в Україні становить сукупність загальнонаукових, спеціально-наукових та конкретно-наукових методів, ми вирішили довести, що вони використовуються нами під час дослідження не ізольовано, а у поєднанні з іншими методами [22, с. 77].

Методологія нашого дослідження характеризується теорією методів пізнання, сукупністю теоретичних принципів, логічних прийомів і способів дослідження явищ. Такий підхід збігається з позицією українського вченого В. С. Медведева, який вважає, що методологія є системою певних підходів, принципів і категорій, які опосередковують загальні властивості та зв'язки об'єктивного буття і наукового пізнання [24, с. 78].

У сучасній практиці, як зауважує вчений А. І. Богатирьов, досліджуючи

проблему методології у запобіганні професійній деформації в персоналу мість несвободи ДКВС України, методологію не можна зводити до одного якогось компонента, зокрема до методу чи вчення про метод, оскільки зміст методології передбачає у собі низку компонентів: світогляд та загальнотеоретичні концепції; загальні філософські закони і категорії; загальні та загальнонаукові методи [25, с. 9].

Із такою позицією вченого варто погодитися, оскільки в юридичній літературі методологія розглядається як концептуальна єдність ідей, принципів, методів, які і становлять базис (пізнавальний стрижень) певної системи знань.

Цікавими для нашого дослідження є думки українських учених-теоретиків С. Д. Гусарева та О. Д. Тихомирова, які під методологією юридичної науки розуміють систему принципів і способів організації, побудови та здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності в галузі дослідження державно-правової дійсності, а також учення про цю систему [26, с. 34].

Інший теоретик П. М. Рабінович вважає, що методологія – це система підходів, способів наукового дослідження і теоретичні засади їх використання при вивченні правових явищ [27, с. 619]. Щодо інших учених, то кожен з них розуміє методологію свого дослідження за власним вибором. І цьому є певне обґрунтування:

– по-перше, предмет дослідження не може характеризуватися тільки загальною методологією, але її враховувати обов'язково потрібно, оскільки це дозволяє вибрати ті методи, які розкривають зміст предмета наукового пошуку;

– по-друге, у змісті кожної науки наявні певні особливості предмета дослідження, тому методи наукового пізнання можуть мати місце тоді, коли дослідник враховує їх не тільки для ґрунтового забезпечення проведення власного дослідження, а і вироблення саме авторського методологічного інструментарію.

Отже, обрання методологічного інструментарію дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні залежить від багатьох факторів, але в його основі мають перебувати обов'язкові методи: діалектичний, порівняльно-правовий, історичний, історико-правовий, соціологічний та догматичний. Меншою мірою вченими застосовуються такі методи, як: метод структурно-системного аналізу, формально-юридичний, статистичний, формально-логічний, системно-структурний та систематичний метод.

Ми в процесі визначення методологічного інструментарію дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні звернули увагу на позицію вітчизняного вченого О. О. Дудорова, який у власному дослідженні «Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України» використав такі методи дослідження, як: синергетичний, логіко-догматичний, герменевтичний, історико-порівняльний, історико-лінгвістичний, метод лінгвістичної інтуїції, системний. Це дозволило йому запропонувати науковій спільноті власний методологічний інструментарій [28, с. 5].

Важливого значення методологічний інструментарій дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні набуває під час вивчення емпіричної бази дослідження з урахуванням її специфіки вияву. Саме емпірична база дослідження дозволила узагальнити їх у такі групи:

1) соціологічні прийоми і засоби (спостереження, анонімні опитування засуджених, експертні оцінки вчених у галузі кримінально-виконавчого права, анкетування персоналу установ виконання покарань та уповноважених органів пробації);

2) засоби, які застосовуються в оперативно-розшуковій діяльності оперуповноважених установ виконання покарань;

3) порівняльний аналіз практики виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та в зарубіжних країнах;

4) аналіз рішення Європейського суду з прав людини стосовно порушень виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

З урахуванням вищевикладеного робимо висновок, що звернення нами до методологічного інструментарію дослідження забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні через призму кримінально-виконавчих засад дозволило обґрунтувати найбільш ефективні методи наукового пізнання (зокрема: діалектичний, історико-правовий, логіко-граматичний, системно-структурний, соціологічний, статистичний, моделювання).

При цьому, незважаючи на існування різних методик дослідження забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, ми вважаємо, що саме завдяки застосуванню методологічного інструментарію можна об'єктивно оцінити стан вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства у цій сфері і запропонувати шляхи його вдосконалення.

Наведений вище методологічний інструментарій кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні дозволив визначити засадничі (базові) положення нашої дисертації. Щобільше, їх осмислення сприяло вибудовуванню логічно узгодженої системи знань про виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Усе вищевикладене дозволило сформулювати авторське визначення методологічного інструментарію кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні – *це процес наукового пізнання, який відображає спрямованість пенітенціарної системи на забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в абстрактно-теоретичному й емпірично-практичному вимірі (авт. А. Г.)*.

Водночас варто наголосити, що саме «Стан наукового дослідження проблеми кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» показав правильність обрання теми дослідження і дозволив, зокрема: поглиблено вивчити науково-методологічні та прикладні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Крім того, проведений аналіз сучасного стану наукових досліджень щодо кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень в Україні надав можливість дійти висновку, що сьогодні в умовах правового режиму воєнного стану в Україні сучасна кримінально-виконавча наука

потребує на стадії трансформації в пенітенціарну систему нового зразка, розробки дієвої теоретико-прикладної концепції виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, завдання якої стати ефективним регулятором кримінально-виконавчих відносин у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації.

Отже, стан джерельної бази дослідження, його методологічний інструментарій засвідчив правильність обрання теми, що й стало додатковим аргументом наукового пошуку кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

1.2. Історико-правові витоки становлення і розвитку інституту звбезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні

Варто наголосити, що кримінально-виконавча система України, її поступова трансформація в пенітенціарну систему розглядається нами не лише в контексті порядку і умов виконання покарання. Це інститут держави, який формує цілісну систему соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації. Одне з провідних місць у цій системі посідає виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Отже, вивчаючи історико-правові витоки становлення і розвитку інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, ми беремо за основу сучасну стратегію реформування (розвитку) кримінально-виконавчої системи України, схвалену у грудні 2022 року.

У контексті викладеного слушною є думка вітчизняного вченого В. А. Львовчкіна, який справедливо наголошував, що «за новим

КВК України було передбачено створення якісно нової класифікації установ за рівнями безпеки, як у Європі: відкритого типу, мінімального, середнього й максимального рівня безпеки, нову класифікацію та систему розподілу засуджених по установах». Чітке визначення мережі й типів цих установ, за визначенням В. А. Львовчкіна, «надало змогу забезпечити роздільне тримання в них засуджених з урахуванням характеру та тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей особи, належне виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи тощо» [29, с. 11].

Подальша трансформація кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему відбувалася в контексті прогресивних ідей вітчизняних учених щодо активної комунікації всіх зацікавлених державних і недержавних інституцій у створенні сучасної в'язниці європейського типу. З цього приводу вітчизняний учений І. Г. Богатирьов наголошує, що «проведений ним генезис розвитку кримінально-виконавчої системи України засвідчує, що в різні історичні періоди свого функціонування в її діяльності було впроваджено багато як тоталітарних, так і прогресивних ідей повернення засудженого в суспільство законослухняним громадянином» [30, с. 4].

Поділяючи позицію вченого, ми поставили перед дослідженням завдання провести історико-правові витoki становлення і розвитку інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, оскільки питання такої періодизації залишається відкритим у сучасній кримінально-виконавчій доктрині. Саме проведений нами аналіз спеціальних джерел інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні показав, що в контексті історико-правових засад його становлення і розвитку вітчизняні вчені таку періодизацію не проводили, хоча їхні дослідження завжди охоплювали певні історичні періоди.

Зважаючи на це, ми у власному дослідженні послідовно охарактеризуємо кожен з періодів, виокремивши характерні риси витоків

становлення і розвитку нормативно-правової регламентації виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, оскільки цей інститут відіграє важливу роль у виправленні та ресоціалізації засуджених.

Розкриваючи історико-правові витoki становлення і розвитку інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, ми використовуємо історико-правовий метод, виділяємо п'ять періодів становлення та розвитку досліджуваного інституту вітчизняного кримінально-виконавчого права, а саме:

– розкрито генезу інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що дозволило виокремити їх періодизацію протягом 1998–2025 рр., зокрема визначено п'ять періодів: I період – 1998–2003 рр.; II період – 2003–2010 рр.; III період – 2010–2016 рр.; IV 2016–2022рр; V період – 2022 – дотепер);

Послідовно надамо характеристику кожному з наведених періодів у контексті історико-правових витоків становлення і розвитку інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Зокрема, перший період: 1998–2003 рр. Він проходить шлях від відокремлення Головного управління з виконання покарань до ухвалення рішення щодо утворення Державного департаменту з питань виконання покарань в Україні.

Важливу роль у контексті відіграло саме приєднання України до Ради Європи, яке передбачало взяття Україною на себе зобов'язання дотримуватися загальних обов'язків згідно зі статутом Ради Європи, а також виконання в зазначений час низки спеціальних обов'язків, перелічених у висновку Парламенської Асамблеї Ради Європи № 190, в тому числі щодо демілітаризації кримінально-виконавчої системи та передачі її під юрисдикцію Міністерства юстиції України.

Що і було виконано урядом України у 2016 році шляхом передачі кримінально-виконавчої системи від Державної пенітенціарної служби України під юрисдикцію Міністерства юстиції України. Варто також зазначити, що проблема демілітаризації кримінально-виконавчої системи

України була предметом наукової дискусії довгий час, були різні точки зору на цю проблему.

Найважливіше те, що Україна не була готова до такого кардинального рішення з різних причин, у тому числі і з правової позиції. Додатковим аргументом з цього приводу виступає й кримінально-виконавча практика з означених питань (1998–2025 рр.).

Так, бунт в Одеській колонії: постраждали 13 працівників, троє з них у лікарні, показує, що проблема застосування міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у виправних колоніях перебуває на вкрай низькому рівні їх реалізації [31]. До речі, такі дії засуджених спонукають їх звертатися до Європейського суду з прав людини, оскільки національні суди вичерпали всі можливості захистити права і свободи засуджених у місцях несвободи.

2. Наступний досліджуваний період (2003–2010 рр.). Він характеризується тим, що в цей період Верховною Радою України приймається новий Кримінально-виконавчий кодекс України (2003р), Закон України Про державну кримінально-виконавчу службу України (2005 р), вітчизняними вченими активно розроблялися питання щодо належного виконання судових рішень в органах і установах виконання покарань через призму реалізації Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених.

Зокрема, А. Х. Степанюк «Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження)» (2008 р.) [33, с. 4]; В. А. Львовчкін «Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі» (2002 р.) [7, с. 6]; О. Б. Пташинський «Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні» (2002 р.) [34, с. 10]; І. Л. Бородін Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків : ХНУВС, 2004. 38 с. [35, с. 10].

Ще одним важливим моментом цього періоду у сфері виконання судових рішень щодо ув'язнених і засуджених можна вважати ухваленій Верховною

Радою України Закон України «Про попереднє ув'язнення» (1993 р.). Зокрема, в ст. ст. 7, 18, 19 цього закону утвердили положення щодо можливості введення в СІЗО режиму особливих умов та закріпили порядок застосування до ув'язнених під варту і засуджених заходів безпеки (фізичної сили, спеціальних засобів і зброї) [36].

За цей час ухвалено низку нормативно-правових актів, що мали важливе значення у цій сфері. Зокрема, йдеться про КВК України. Саме ст.ст.7 і 8 цього кодексу можна вважати характерною для змісту міжнародно-правових актів з означеної проблематики [6]. При цьому варто наголосити, що на необхідність такого впорядкування вітчизняних і міжнародно-правових актів було вказано і в Законі України від 18 березня 2004 року «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [37, с. 2–3].

Зокрема, у цьому контексті як методологічне підґрунтя розгляду кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні ми виокремили такі праці вчених кримінально-виконавчого напрямку, як: Ю. А. Чеботарьової «Правовий статус засуджених до позбавлення волі» (2005 р.) [40]; В. А. Бадира «Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання» (2006 р.) [41]; І. Г. Богатирьов «Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією)» (2006 р.) [42]; О. Г. Колб «Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам» (2007 р.) [43]. Окремо варто виділити монографічне дослідження вітчизняних учених А. Х. Степанюка та І. С. Яковець «Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України» (2007 р.) [44].

3. Третій період виконання судових рішень щодо засуджених в Україні припадає на 2010–2016 рр. На жаль, як засвідчило проведене нами дослідження, ні в цьому періоді, ні в подальшому це завдання на законодавчому рівні не було вирішено. Щобільше, воно і досі в КВК України залишається на рівні попередніх періодів. Варто також зазначити, що не змінило ситуації у цьому

контексті й ухвалення 23 червня 2005 року Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу» [38].

Це при тому, що Україна у 2006 році повністю ратифікувала Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, до якої частково приєдналась ще у листопаді 1998 року [39]. Поряд з цим варто зазначити, що питання відповідності термінології та норм міжнародного права постійно були в зазначений період (2010–2016 рр.) у центрі уваги науковців.

У цей період заслуговує на увагу наукова праця українських науковців В. А. Бадири, О. П. Букалова, А. П. Гель, М. В. Романова, І. С. Яковець «Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України» (2011 р.) [45]. Схвальної оцінки заслуговує видане вітчизняним ученим-пенітенціаристом І. Г. Богатирьовим теоретико-правове дослідження «Пенітенціарні установи України» (2013 р.) [46]. Кореспондується, за нашим дослідженням, і наукова праця І. С. Яковець «Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань», докторська дисертація (2014 р.) [47]. Зокрема, у 2014 році вперше в Україні була захищена докторська дисертація О.І. Богатирьової «Пробація в Україні»: гуманізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [48].

Результати проведеного нами аналізу наукових праць вітчизняних учених у галузі кримінально-виконавчого права в період з 2010 по 2016 рр. створили певне підґрунтя розглянути цю проблему на доктринальному рівні. Якщо узагальнити отримані результати дослідження, то слід зазначити, що і в третьому періоді формування та розвиток кримінально-виконавчої системи України її трансформації у пенітенціарну систему у прямій постановці в наукових розробках не ставилось, але відобразило ті проблеми і тенденції, що були характерні для попереднього періоду дослідження (1998–2003 рр.).

При цьому не змінили цю ситуацію ні нормативно-правові підходи (наприклад, ухвалення у 2005 році Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»), ні організаційно-правові заходи, що

були спрямовані на видозміну змісту управлінської діяльності у сфері виконання покарань України.

Варто також наголосити, що жоден з ухвалених законів у вигляді змін і доповнень у КВК у 2011–2013 рр. суттєво не вплинув на практику виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Втім, як показали результати цього дослідження, і за такої ситуації активізації наукових пошуків, що стосувались би проблем виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, не відбулось, виходячи з того, що це питання більше цікавило різні правозахисні організації.

4. Певні зрушення у цьому напрямі, як встановлено в ході цього наукового пошуку, були здійснені вченими у четвертому періоді (2016–2022рр.). характеризується переходом під юрисдикцію Міністерства юстиції України Державної пенітенціарної служби України, що суттєво вплинуло на процес реформування органів і установ виконання, зокрема, і в частині виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

У цей період виходить низка наукових досліджень, які показують про необхідність розгляду питання щодо вдосконалення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Зокрема, наукова праця О. О. Шкути «Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель» (2016 р.) [52]. Наукове дослідження О. М. Кревсуна «Прогресивна система виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях (2016 р.) [51] та праця вітчизняного вченого О. І. Іванькова «Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі» (2016 р.) [8]. У своїх дослідженнях науковці наголошують на впровадженні в органи і установи виконання покарань Міністерства юстиції України міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення захисту прав осіб, засуджених до позбавлення волі, що суттєво змінює сам підхід до виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Змістовною в контексті нашого дослідження можна вважати видання наукової праці вітчизняних учених-пенітенціаристів – Богатирьов І. Г., Богатирьов А. І., Іваньков І. В., Пузирьов М. С., Царюк С. В «Трансформація кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина)» [49].

Семе в цей період вітчизняні вчені пропонують нові шляхи розв'язання проблем виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Видане українськими науковцями монографічне дослідження – Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С., Шкута О. О. «Доктрина пенітенціарного права України» [50] у 2017 році – заклало нові доктринальні положення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні на принципово нових пенітенціарних засадах.

Досить цікавим дослідженням у контексті розробки нашого предмета дослідження є наукова праця І. М. Василюка (2017 р.) [53, с.76], в якій автор ґрунтовно розкриває зміст права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності, яке є одним з елементів механізму протиправного посягання в ході застосування заходів вгамування до осіб, позбавлених волі. Як встановлено в процесі дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, це є важливою складовою реалізації Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи.

Серед сучасних наукових досліджень виконання судових рішень щодо засуджених в Україні крізь призму захисту прав засуджених у виправних колоніях варто назвати наукову роботу О. В. Краснокутського «Міжнародно-правові механізми забезпечення прав засуджених до позбавлення волі», (2019 р.), у якій дослідником вперше надано характеристику ознакам системності міжнародних механізмів забезпечення прав засуджених шляхом виявлення історичних закономірностей їх формування та визначення нормативних особливостей міжнародних механізмів, а також сформульовано авторське визначення поняття «міжнародні механізми забезпечення прав засуджених», в основі якого лежить здатність механізму здійснювати

зворотний регулювальний вплив на правовідносини [10, с. 5].

У процесі дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні нами опрацьовано монографічне дослідження Ю. О. Новосад «Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності», докторська дисертація (2019 р). У цій роботі український учений не бере під сумнів, що в місцях позбавлення волі людина залишається громадянином і має право на дотримання його прав і законних інтересів, що впливає, зокрема, із правового статусу засудженого (ст. 7 КВК України). Саме тому, як зазначає дослідник, «головна мета прокурорського нагляду за додержанням прав та свобод людини і громадянина у сфері виконання покарань – це досягнення такого стану, коли ці права і свободи реально дотримуються, коли громадяни впевнені, що їх права та інтереси надійно захищені і що вони у разі порушення цих прав та свобод можуть розраховувати на допомогу відповідних державних органів, у тому числі й органів прокуратури» [54, с. 7].

Поділяючи позицію Ю. О. Новосада, пропонуємо внести зміни до Закону України Про прокуратуру щодо повернення загального нагляду за діяльністю установ виконання покарань, зокрема і порушення прав засуджених з боку персоналу місць несвободи, а також винесення приписів у випадку порушення персоналом місць несвободи міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених. До речі, учений наголошує, «що повернення загального нагляду за діяльністю установ виконання покарань та їх посадових осіб позитивно відобразиться на судових рішеннях щодо засуджених в Україні» [54, с. 8].

Вітчизняний учений пенітенціарист М. С. Пузирьов у монографічному дослідженні «Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах» зазначає, що розробники КК України допустили неточність і замість назви покарання «позбавлення свободи» закріпили на рівні закону назву покарання «позбавлення волі». Хоча згідно з ч. 1 ст. 50 КК України «покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і

свобод засудженого» [17]. Крім того, у процесі відбування покарання засуджені обмежуються в таких свободах, як свобода пересування, вибору місця проживання й роду діяльності тощо.

Додатковим аргументом на користь такої пропозиції, на думку дослідника, є вживання поняття «позбавлення свободи» в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, відповідно до ст. 5 Конвенції нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків як, зокрема, законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом [55, с. 403].

5. П'ятий період (2022 – по теперішній час) характеризується періодом коли кримінально-виконавча система України же більше трьох роїв перебуває в умовах правового режиму воєнного стану. У монографічному дослідженні «Пенітенціарна система України у ХХІ столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми» (2025 р.) український учений-пенітенціарист Богатирьов І. Г. виклав на доктринальному рівні авторське бачення на проблему реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформацію в пенітенціарну систему, і водночас заклав фундамент побудови нової парадигми роботи із засудженими і ув'язненими в Україні [56, с. 28].

Цікавою в контексті нашого дослідження у 2025 році захищена докторська дисертація Гусак А.П. «Кримінологічні та кримінально-виконавчі засади пробації щодо неповнолітніх в Україні», де автором розроблено концептуальні засади пробації щодо неповнолітніх як ефективного і важливого інструменту гарантування безпеки суспільства, ключового та стратегічного напрямку удосконалення правосуддя, а також складової системи ювенальної юстиції, яка наділена правовими, організаційними, інформаційно-аналітичними, прогностичними та іншими функціями, спрямованими на процес соціальної реабілітації та ресоціалізації неповнолітніх з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей, рівня розвитку та соціально-психологічного стану, запровадження

апробованих позитивних пробаційних програм на противагу покаранню пов'язаному з обмеженням волі [57, с. 2].

У будь-якому разі в кримінально-виконавчій науці України міцно утвердилася позиція, що постійне вдосконалення вітчизняного законодавства та практики його застосування має відбуватися з урахуванням зарубіжного досвіду, що є неодмінним елементом виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Водночас активізація євроінтеграційних процесів поставили на порядок денний необхідність приведення вітчизняного законодавства, що регламентує порядок і умови виконання та відбування покарань, у відповідність зі світовими стандартами охорони і захисту особистості засуджених, що поєднують законність та справедливість із принципами гуманізму й поваги прав людини і громадянина.

Зазначені тенденції знаходять підтримку серед сучасних українських учених, які одностайні в думці, що «на сьогодні державна політика в Україні спрямована на інтеграцію до Європейського Союзу (ЄС), що є одним із пріоритетних напрямів розвитку країни» [58, с. 37]. Зокрема, такі вчені, як С. Ф. Денисов та Р. В. Алієв, у своїх дослідженнях вважають, що на сьогодні для України ключовим пріоритетом зовнішньої політики та стратегією здійснення системних правових і соціально-економічних реформ є саме реалізація міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених [59, с. 159].

Означений вектор розвинули й учені-пенітенціаристи, наголосивши, що європейський вибір об'єктивно потребує від України виважених і послідовних кроків щодо вдосконалення та гармонізації національного законодавства із законодавством Організації Об'єднаних Націй (ООН), ЄС та його країн-членів [60, с. 158], а тому варто погодитися з В.Я. Конопельським про те, що і у сфері виконання покарань треба наближувати національні норми та принципи до кращих світових зразків [61, с. 167].

Підтримуючи наведені судження вищевказаних учених, ми

наголошуємо, що початий у п'ятому періоді процес виконання судових рішень щодо засуджених в Україні суттєво вплинув і на нормативно-правове, організаційне, наукове забезпечення кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи і суб'єктів пробації.

Додатковим аргументом щодо наведеної нами позиції виступають ті завдання і функції, які покладаються на установи виконання покарань та уповноважені органи з питань пробації в сучасних умовах і визначені на нормативно-правовому рівні, зокрема: 1) Законі України від 8 квітня 2014 року «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» [62]; 2) Законі України від 6 вересня 2016 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання покарань та реалізації прав засуджених» [63].

Як засвідчило вивчення їх змісту, в них закріплені концептуальні напрями розвитку всіх сфер діяльності в Україні, включно і сфери виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та визначення конкретних заходів і суб'єктів реалізації цих державних програм, що й стало вирішальним під час вибору об'єкта, мети та завдання цього наукового дослідження.

Крім цього, про актуальність і необхідність проведення наукових досліджень щодо цієї проблематики свідчать результати опитування, проведеного нами серед персоналу місць несвободи, засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, та суб'єктів пробації.

Так, на запитання «Як Ви ставитесь до виконання судових рішень в Україні?» особи з-поміж персоналу ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації відповіли таким чином: позитивно – 182 (73 % з 200 опитаних респондентів); негативно – 18 (27 %) [Додаток А]. Зі свого боку, засуджені та суб'єкти пробації на це запитання відповіли так: позитивно 280, відповідно 70 %, негативно 9, відповідно 45 %, ніяк 11, відповідно 5 % респондентів від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні [Додаток Б].

На жаль, окремі раціональні напрями вдосконалення чинного законодавства або практики їх застосування щодо предмета дослідження так і не знайшли свого вирішення Міністерством юстиції України. Щобільше, у вивчених нами наукових працях взагалі недостатньо приділено уваги дослідженню судової практики Європейського суду з прав людини щодо неналежного виконання в органах пробації та установах виконання покарань цього важливого для практики інституту, а це своєю чергою дає підстави говорити про загальне бачення проблем, які характеризують відповідну практику звернення засуджених за захистом своїх прав.

Варто підтримати позицію вітчизняного вченого І. Г. Богатирьова, що практичні працівники виправних і виховних колоній ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації вже давно чекають від представників науки реалізації свого соціального замовлення на наукове розроблення нових моделей пенітенціарних установ [64, с. 41], саме завдяки цьому багато питань має розв'язатись під час виконання судових рішень щодо засуджених.

Зауважимо, що проведений нами аналіз кримінально-виконавчих засад за п'ятьма вищенаведеними періодами чинності КВК України щодо правової регламентації порядку і умов забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, а також супутніх процесів реформування кримінально-виконавчої системи, її трансформації в пенітенціарну систему засвідчують поступальну перебудову в контексті європейських стандартів для гуманізації, забезпечення відкритості, наповнення прогресивними зарубіжними концепціями, загальноновизнаними міжнародними принципами, нормами з прав і свобод людини й громадянина, які б забезпечували надійність охорони як інтересів суспільства, так і особи у сфері кримінально-виконавчої діяльності.

1.3. Поняття та зміст кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні

Серед факторів, які вплинули на кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, ми

виділяємо: вступ України до Ради Європи; виведення кримінально-виконавчої системи з підпорядкування МВС України; скасування смертної кари; введення нового виду покарання – довічного позбавлення волі; впровадження прогресивної системи відбування покарання в місцях несвободи; збільшення кількості видів покарань, не пов'язаних з ізоляцією засуджених; створення Департаменту з питань виконання покарань і Державної установи «Центр пробації» та передачі кримінально-виконавчої системи у 2016 році в підпорядкування Міністерства юстиції України тощо.

Дослідження поняття кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні може створити уяву щодо повного та всебічного його вивчення. Однак, за наше переконання, це не зовсім відповідає дійсності, оскільки численні публікації, які присвячені саме кримінально-виконавчим засадам, показують неоднозначність поглядів учених-пенітенціаристів на його зміст.

Вивчаючи поняття та зміст кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, ми в процесі дослідження установили, що вони не можуть бути завершальною стадією їх упровадження у кримінально-виконавче право України [65, с. 23]. Хоча сутність забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні полягає в практичній реалізації обвинувального вироку щодо засудженої особи, який набрав законної сили, і засуджений прибув у виправну чи виховну колонію ДКВС України або в уповноважений орган з питань пробації для відбування покарання.

Саме з моменту прибуття засудженого в місце несвободи ДКВС України та Державну установу «Центр пробації» настає стадія виконання судового рішення щодо конкретної засудженої особи. Отже, забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні – це функція адміністрації виправної або виховної колонії ДКВС України, уповноваженого органу з питань пробації її владних повноважень

посадовими особами, здійснення яких потребує реалізації відповідних процесуальних дій.

Кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є провідним завданням державної політики Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань і пробації, оскільки саме вони забезпечують порядок та умови виконання і відбування кримінальних покарань у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації ДУ «Центр пробації».

Ведучи мову про кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, варто наголосити на тому, що вони відіграють важливу роль у соціальній корекції засуджених у місцях несвободи ДКВС України на таких стадіях, як: пенітенціарна соціалізація, пенітенціарна ресоціалізація та пенітенціарна реінтеграція засуджених після звільнення в суспільство.

Щобільше, у кримінально-виконавчій науці кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні посідають провідне місце в науковому пошуку трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему.

Одним із напрямів удосконалення будь-якої системи, як зауважує вітчизняний учений С. І. Халимон, є належне унормування правової системи такого виду діяльності. На тлі реформи органів і установ виконання покарань, котре ще триває, ми не можемо обійти останні пропозиції до законодавства, що начебто покликані «оптимізувати пенітенціарну систему шляхом упровадження нових підходів до заохочення її персоналу, запровадження ефективного управління виробництвом на підприємствах установ виконання покарань» [66, с. 74].

Враховуючи той факт, що у сучасній практиці пенітенціарна система України потребує виважених та обґрунтованих наукових розробок, спрямованих на переконливі дослідницькі висновки, пропозиції й рекомендації, які Міністерство юстиції України не може не враховувати, ми

поставили за мету визначити роль кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Така постановка проблеми пов'язана з тим, що засуджені, які після набрання вироком суду законної сили, направляються під конвоєм (місця несвободи) або самостійно (уповноважений орган з питань пробації) до місця відбування кримінального покарання. Після прибуття до місця відбування кримінального покарання засуджений зобов'язаний пройти процедуру постановки на облік.

Для реалізації поставленої мети спробуємо виконати такі завдання: проаналізувати наукові розвідки щодо визначення поняття кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні; виявити актуальні проблеми у виконанні судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації, об'єднати їх за спільними ознаками та сформулювати висновки.

За останні десять років у сукупності ця проблема вченими не розглядалася, що і зумовило актуальність вибору цього підрозділу. Оскільки обов'язковість рішень суду є конституційним принципом правосуддя, що знайшов закріплення в статті 129 Конституції України [67], тому умисне невиконання рішення, вироку, ухвали чи постанови суду або здійснення перешкод для їх виконання засудженим або персоналом органів і установ виконання покарань тягне кримінальну відповідальність, передбачену статтею 382 КК України [18].

Кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є складними багатофакторними процесами, які врегульовані Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про пробацію» та іншими нормативно-правовими актами. Натомість законодавчо визначення кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні не закріплено, що певним чином спонукає нас до наукової дискусії серед вітчизняних учених.

Загалом вивчення джерельної бази щодо кримінально-виконавчих засад показало, що цей термін використовується вітчизняними вченими в галузі кримінально-виконавчого права, але «кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» поки що не містяться в українській кримінально-виконавчій доктрині.

У зв'язку із зазначеним проаналізуємо поняття кримінально-виконавчих засад у контексті тих досліджень, які вже пройшли своє випробування і можуть слугувати вдосконаленням саме «кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні». Зазвичай українські вчені по-різному підходять до розуміння кримінально-виконавчих засад.

Так вітчизняний науковець О. Ю. Литвиненко вважає, що кримінально-виконавчі засади не лише входять у структуру, порядок і умови відбування засудженими покарання в місцях несвободи, вони також є частиною захисту прав та свобод засуджених, оскільки порушення адміністрацією установ виконання покарань (залежно від рівня безпеки) вимог чинного законодавства викликають у засуджених, їхніх рідних регулярні скарги до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, до суду. На підставі викладеного вчений пропонує науковій спільноті таке визначення кримінально-виконавчих засад – це взаємозалежна система законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, які забезпечують належні умови виконання / відбування в місцях несвободи засудженими кримінального покарання [68, с. 38–39].

Інший український учений В. Т. Марчук, досліджуючи покарання у вигляді довічного позбавлення волі, дійшов висновку, що кримінально-виконавчі засади не варто поділяти на основні та другорядні, оскільки вони, будучи в тісній взаємодії одна з одною, сприяють реалізації порядку і умов виконання / відбування засудженим кримінального покарання та в сукупності забезпечують їх виправлення і ресоціалізацію [69, с. 263].

Натомість вітчизняний дослідник А. В. Боровик вважає, що термін «кримінально-виконавчі засади» за своєю сутністю має не стільки теоретичний, а скільки більше прикладний характер, оскільки саме засади охоплюють увесь процес виконання / відбування засудженими в місцях несвободи ДКВС України кримінального покарання [70, с. 38]. З такою позицією вченого варто погодитися, водночас ми наголошуємо на тому, що на сьогодні кримінально-виконавчі засади певним чином відстають від потреб практики.

Іншої позиції дотримується український учений В. Я. Конопельський, який у статті «Особливості кримінально-виконавчих засад протидії організованій злочинності в Україні» зазначає, що в науковій літературі з питань кримінально-виконавчого права словосполучення типу «кримінально-виконавчі засади» є широко вживаними, проте їх автори досі не визначили їхній зміст у вигляді окремого поняття. А тому, як пише вчений, оскільки вітчизняні науковці оперують поняттям «кримінально-виконавчі засади», проте не наводять їх дефініцію під час авторського пошуку з того або іншого предмета дослідження, їх варто обґрунтувати в доктрині кримінально-виконавчого права [71, с. 468–475].

Примітно, що запропонована дефініція кримінально-виконавчих засад українською вченою Л. І. Олефір повністю охоплює кримінально-виконавчі відносини в місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації. На її думку, кримінально-виконавчі засади – це виражені в кримінально-виконавчому праві або в інших законодавчих актах вихідні нормативно-керівні начала, які характеризують його зміст і закріплюють порядок та умови виконання і відбування кримінального покарання й застосування пробації [72, с. 23–24].

На противагу дефініції Л. І. Олефір українська вчена О. Т. Устюжанінова запропонувала таке визначення кримінально-виконавчих засад – це вихідні нормативно-керівні положення, що забезпечують реалізацію завдань ДКВС України за різними функціональними напрямками

шляхом застосування норм кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального законодавства, а також відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, що регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань і пробації [73, с. 49].

Окремої уваги заслуговує позиція вітчизняного дослідника І. М. Брошка, який, досліджуючи кримінально-виконавчі засади матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні, переконаний, що запровадження до наукового обігу відповідної правової категорії сприятиме усуненню прогалин у теоретичних та правових положеннях виконання / відбування цього виду покарання.

На підставі проведеного дослідження вчений пропонує науковій спільноті таке визначення поняття «кримінально-виконавчі засади матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні» – це взаємозалежна система вихідних начал, принципів, нормативно-керівних положень, виражених у міжнародно-правових, національних законодавчих та відомчих нормативно-правових актах, втілених у практиці місць позбавлення волі щодо забезпечення належних матеріально-побутових умов засуджених до позбавлення волі та пробації [74, с. 135].

Український учений Ю. П. Свиначенко, розглядаючи кримінально-виконавчі засади ресоціалізації засуджених у місцях несвободи України, запропонував науковій спільноті таке їх визначення – це вихідні нормативно-керівні та інституціональні положення, спрямовані на реалізацію комплексу заходів кримінально-виконавчого характеру, що застосовуються до засуджених залежно від індивідуальних особливостей кожного, і направлені на свідоме їх відновлення в соціальному статусі повноправного члена суспільства, забезпечуючи реальну можливість повернення засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя після звільнення з місць несвободи [75, с. 182].

Після проведеного аналізу сформульованих українськими вченими дефініцій кримінально-виконавчих засад ми здійснили виокремлення їх з метою визначити власне поняття кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Зокрема, такими ознаками є:

1) кримінально-виконавчі засади в частині захисту прав і свобод засуджених;

2) кримінально-виконавчі засади не поділяються на основні та другорядні, оскільки в тісній взаємодії вони сприяють виконанню /відбуванню покарання;

3) кримінально-виконавчі засади мають не стільки теоретичний, а скільки більше прикладний характер, тому що вони охоплюють увесь процес виконання / відбування засудженими в місцях несвободи покарання;

4) кримінально-виконавчі засади спрямовані на реалізацію комплексу заходів кримінально-виконавчого характеру.

До критеріїв визнання кримінально-виконавчих засад ми відносимо, зокрема:

– положення, ідеї, що мають фундаментальне значення в доктрині кримінально-виконавчого права;

– положення, ідеї, вихідні начала мають бути закріплені в нормах кримінально-виконавчого права або в інших нормативно-правових актах, які забезпечують їх реалізацію;

– положення, ідеї, вихідні та керівні начала є частиною захисту прав і свобод засуджених у місцях несвободи;

– положення, ідеї, вихідні та керівні начала мають бути реалізовані у засобах виправлення і ресоціалізації засуджених.

Як вбачається, саме дотримання всіх ознак кримінально-виконавчих засад у місцях несвободи дозволяє адміністрації установи виконання покарань вирішувати комплекс завдань і системно проходити засудженим усі

стадії виконання / відбування покарання: соціалізацію, ресоціалізацію, реінтеграцію.

На підставі викладеного пропонуємо таке визначення поняття «кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» – *це вихідні положення кримінально-виконавчого законодавства, які втілюються в практичну діяльність органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України з метою належного забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні* [А. Г. наш курсив].

Розкриваючи зміст кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, важливо зауважити, що актуалізація подальшого розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи України і її подальша трансформація в пенітенціарну систему – це не просто продукт певного наукового сегмента, це визнання суспільством потреби її реформування та самоудосконалення.

Саме ми, платники податків, маємо розуміти, наскільки чинна кримінально-виконавча система гарантує нам повернення у суспільство законослухняних громадян. Тому кримінально-виконавча наука і прагне довести суспільству потребу в її актуалізації шляхом впровадження доктринальних та стратегічних програм, законотворчого процесу, інформаційно-методичного забезпечення.

На жаль, за дослідженнями наукової школи «Інтелект» суспільство, насамперед органи державної влади та громадські інституції, не повною мірою, а іноді і взагалі не бажають використовувати науково обґрунтовані висновки та пропозиції вчених пенітенціарного спрямування щодо актуалізації подальшого розвитку пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що створює передумови віддалення пенітенціарної науки від практики [76, с.12].

А тому одним з нагальних питань подальшого розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи України та її трансформація в

пенітенціарну систему є ініціювання та розроблення сучасних кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. У разі сприйняття суспільством цих засад перед ученими-пенітенціаристами стане завдання щодо розроблення зазначеного документа, який має бути відповідним чином обговорений і скерований до Верховної Ради України.

Серед аргументів щодо розроблення сучасних кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні ми виділяємо: Кримінально-виконавчий кодекс України (2003 р.); Закон України «Про пробацію» (2015 р.); наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5 «Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі»; наказ Міністерства юстиції України від 17 червня 2021 року № 2206/5 «Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів»; розроблення вітчизняними вченими доктрини пенітенціарного права України тощо.

Ще одна важлива проблема кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні – це наскільки є корисною постійна зміна норм кримінально-виконавчого законодавства щодо порядку і умов виконання / відбування засудженими кримінальних покарань. Зрозуміло, що сучасне реформування пенітенціарної системи України не може обійти таку соціальну реальність, як удосконалення чинного законодавства України в пенітенціарній сфері.

Нормативно-правове забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні характеризується таким чином:

1) по-перше, чіткою індивідуалізацією і диференціацією виконання покарань щодо засуджених в Україні. За цим напрямом ми виділяємо утворення Кабінетом Міністрів України 13 вересня 2017 р. міжрегіонального територіального органу Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань, Департаменту з питань виконання покарань [77] та

утворення з 1 січня 2018 р. Державної установи «Центр пробації» розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09. 1017 р №655-р [78];

2) внесення змін до кримінально-виконавчого законодавства України щодо вдосконалення порядку застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення. Цей напрям характеризується нормативно-правовим забезпеченням виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в умовах правового режиму воєнного стану шляхом доповнення системи заходів заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі (ч. 1 ст. 130 КВК України). Зокрема, законодавець передбачив нові види заохочення: «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності»; виключення із заходів заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ч. 2 ст. 130) [79];

3) покладення на адміністрацію колонії обов'язку щоквартально проводити оцінювання поведінки особи, додержання нею правил поведінки, встановлених КВК України та правилами внутрішнього розпорядку колонії, а також дотримання правил трудового розпорядку і вимог безпеки праці та ухвалювати вмотивоване рішення про доцільність або недоцільність застосування до особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, заходів заохочення (ч. 8 ст. 131);

4) внесення змін до кримінально-виконавчого законодавства України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань за такими напрямками:

- 1) зміни в переліку категорій осіб, які не підлягають переведенню до дільниці соціальної реабілітації (виключення такої категорії, як вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років), – ч. 2 ст. 101 КВК України;
- 2) надання засудженим до позбавлення волі додаткових прав у сфері медико-санітарного забезпечення (доповнення ст. 116 частинами 6 і 7);

5) внесення змін до кримінально-виконавчого законодавства України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених [80].

Однак, як показало дослідження, саме часта зміна кримінального, кримінально-виконавчого законодавства створює труднощі в забезпеченні персоналом відділу належного виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації ДУ «Центр пробації».

Це зумовлюється тим, що підпорядкування пенітенціарної системи Міністерству юстиції України не лише змінило модель її функціонування, а й необхідність перегляду її нормативно-правової бази, спрямованої на належне виконання судових рішень щодо засуджених та захист їхніх прав і свобод у місцях несвободи ДКВС України. Поряд з цим зміна норм кримінально-виконавчого законодавства повинна бути якісна і відповідати статті 1 Кримінально-виконавчого законодавства України [80].

Доречно зауважити, що за увесь період дії Кримінально-виконавчого кодексу України в нього було внесено стільки змін і доповнень, що в загальній сукупності породило тотальну безсистемність, неоднозначність тлумачення його норм і створило значні перешкоди в практичній діяльності органів і установ виконання покарань.

Взагалі, ми вважаємо, що постійні зміни та доповнення в кримінально-виконавчому законодавстві України свідчить про відсутність належної теоретичної бази й сучасної наукової методології пізнання соціальної сутності кримінально-виконавчих правовідносин і формування їх системи, суб'єктами якої виступає, з одного боку, держава через свої інституції, а з іншого – ув'язнені та засуджені.

До речі, деякі приписи кримінально-виконавчого законодавства України в межах тільки одного року можуть змінюватися неодноразово, що серед українських учених викликають певну здивованість про їх низьку нормотворчу техніку, невмотивованість, наукову і практичну необґрунтованість, хаотичність та безсистемність.

Викликає враження, що на законотворення в галузі кримінально-виконавчого законодавства може впливати певна політична еліта, окрема

група відданих цій еліті науковців, громадськість, яка не завжди обґрунтовано і виправдано, а в більшості з власних інтересів переконують законодавця схвалювати ті чи інші зміни та доповнення до чинного законодавства у сфері виконання і відбування покарань, незважаючи на складні соціальні, економічні проблеми функціонування пенітенціарної системи України.

Особливо це простежується в останні роки, коли Міністерство юстиції України намагається реформувати кримінально-виконавчу систему не на узгодженій ідеї – потрібно це державі і суспільству – а використовуючи публічні заяви, хаотично, без відповідного наукового супроводу. До речі, це стосується нової Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [1].

Слід також зазначити, що за такого підходу руйнується сама ідея реформування кримінально-виконавчої системи відповідно до стандартів Європейського Союзу та трансформації в пенітенціарну систему нового зразка. Виникає запитання: А хто готує такі законопроекти, і яким чином вони проходять Комітет Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та підкомітет з питань діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України?

Проведений нами ґрунтовний аналіз наказу Міністерства юстиції України від 17 червня 2021 року № 2206/5 Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів [81], показав, що в ньому розкрито широке коло завдань та функцій, які виконуються працівниками відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань, слідчих ізоляторів та дільниці для тримання військовополонених.

Описані у наказі Міністерства юстиції завдання та функції вказують на численні аспекти роботи в таких установах, зокрема на адміністрування

обліку, правове регулювання, забезпечення прав засуджених і в'язковополонених, а також взаємодію з іншими органами державної влади та міжнародними інституціями.

Основними завданнями відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень є перевірка правильності оформлення документів на засуджених (осіб, взятих під варту) при їх прийманні до установи виконання покарань. Це включає в себе не тільки забезпечення правильності документів, але й ведення персонального та кількісного обліку таких осіб.

Зокрема, для засуджених формуються особові справи, які зберігаються у відповідності до встановлених стандартів. Окрім того, здійснюється контроль за їх переміщенням та звітність про їх чисельність, склад і місце утримання, що дозволяє ефективно планувати ресурси та забезпечувати правову прозорість. Цей облік є важливим як для внутрішнього контролю, так і для забезпечення законності в процесі тримання під вартою. Невиконання цих функцій може призвести до порушень прав засуджених та непорозумінь з іншими правозахисними органами.

Одним із важливих завдань є контроль за дотриманням строків тримання осіб під вартою відповідно до вимог КПК України, що є необхідним для запобігання порушенню прав людей, які знаходяться під слідством. Окремим завданням є забезпечення дотримання термінів розгляду матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення, заміни покарання, переведення засуджених на інші умови утримання або до інших установ.

Проте, на цьому етапі не можна забувати про питання, що стосуються соціальної реабілітації осіб, які перебувають в установах, їх переведення до умов, що полегшують адаптацію після звільнення. Це також включає здійснення обліку всіх процесів, пов'язаних із відбуванням покарання, щоб уникнути будь-яких зловживань та забезпечити своєчасну правову допомогу тим, хто потребує зміни умов утримання або умовно-дострокового звільнення.

Водночас варто наголосити, що в наказі Міністерства юстиції України детально описується роль установ виконання покарань в оформленні матеріалів, які стосуються помилювання, амністії або умовно-дострокового звільнення. Співробітники відповідних установ готують необхідні матеріали для подання до органів влади або судових органів щодо звільнення осіб, що перебувають під вартою, або щодо виконання Указів Президента України стосовно помилювання.

Цей процес має велику важливість, оскільки вимагає не тільки правильності оформлення документів, але й оцінки ризиків, а також юридичної оцінки конкретної ситуації кожної окремої особи. Тому персонал відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень повинен забезпечити своєчасне подання матеріалів для ухвалення обґрунтованих рішень. Важливе значення у роботі персоналу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень набуває питання забезпечення медичних прав засуджених, що є важливим аспектом їх утримання в установах виконання покарань.

Спільно з медичними працівниками організується підготовка матеріалів щодо припинення примусового лікування або звільнення від покарання за станом здоров'я, що відповідає статтям 96 та 84 КК України. Це вказує на комплексний підхід до забезпечення прав осіб, які відбувають покарання, і забезпечення їхніх медичних потреб відповідно до законодавства. Особливо це стосується людей, які страждають від серйозних захворювань і потребують спеціального лікування.

Серед проблемних питань виконання персоналом відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень можна назвати наступні: своєчасне переведення засуджених до інших установ виконання покарань; належне виконання рішень комісій щодо умовно дострокового звільнення; перевірку правильності визначення умов відбування покарання для різних категорій осіб, а також своєчасне виконання наказів і рішень. Це забезпечує ефективну роботу кримінально-виконавчої

системи, а також мінімізує ймовірність помилок або затримок у виконанні судових рішень чи інших державних органів.

Всебічний огляд завдань та функцій, які виконує персонал відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень щодо засуджених, осіб, взятих під варту, а також військовополонених показав не достатні зв'язки із суб'єктами виконання покарань, утримання ув'язнених та військовополонених щодо забезпечення законності, прав людини та ефективності пенітенцарної системи.

Важливе місце у забезпеченні виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні належить також Правилам внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, котрі регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань у виді обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі. До речі, саме в цих Правилах прописано порядок прийняття засуджених до установ виконання покарань, який здійснюється комісією з прийняття та розподілу засуджених під керівництвом начальника установи.

До складу комісії входять заступники начальника установи, персонал оперативного підрозділу, підрозділів нагляду і безпеки, контролю за виконанням судових рішень, соціально-виховної та психологічної роботи, інтендантського та господарського забезпечення.

Важливо наголосити, що склад комісії щороку затверджується наказом начальника установи виконання покарань. Варто також зазначити, що цей підзаконний нормативно-правовий акт передбачає також розпорядок дня засуджених, умови та порядок придбання ними продуктів харчування і предметів першої потреби, листування та телефонних розмов, тривалих і короткострокових побачень, праці, навчання. У ньому міститься перелік та кількість предметів, виробів і речей, які неповнолітнім дозволяється зберігати при собі, умови та порядок застосування заходів заохочення і стягнення, заходів безпеки. У Правилах розкриті деякі питання організації соціально-виховної, психологічної роботи із засудженими [82].

Серед актуальних проблем виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи ДКВС України, варто виділити такі проблеми: умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; звільнення від відбування покарання по амністії та помилуванню та інші, розв'язання яких буде досліджено в наступному розділі.

Що стосується поняття виконання судового рішення щодо засудженого, який вчинив кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок) – *це механізм застосування кримінально-правового примусу щодо засудженої особи, яка відбуває покарання в установах виконання покарань та в органах уповноважених з питань пробації, з метою не тільки кари, а її виправлення, ресоціалізації та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень* (Автр А. Г.).

Виходячи з цього теоретичне і практичне значення цього поняття полягає в тому, що таким чином має бути ліквідована наявна в теорії кримінально-виконавчого права прогалина, а практичне – в тому, що на цій підставі можна розробити заходи, спрямовані на вдосконалення змісту кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, з урахуванням і тих, що запропоновані у цій науковій праці.

Згідно зі статтею 40 Конституції України засуджені мають право надіслати індивідуальні або колективні письмові звернення до органів державної влади, органів самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення та дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

У процесі проведеного нами дослідження було встановлено, що при виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні трапляються випадки, коли засуджені зверталися до органів державної влади (Мін'юст, суд, Департамент з питань виконання покарань, Європейський суд з прав людини тощо) і допускали такі помилки:

– неправильно зазначається адреса, до кого саме звертається засуджений. Ця помилка призводить до втрати часу на ухвалення відповідного рішення;

– не зазначається місце проживання, зокрема, виправна колонія, де і відбуває засуджений покарання;

– звернення засудженого не підтверджується підписом, що дозволяє державному органу не реагувати на такі звернення;

– неможливо визначити сутність звернення, оскільки питання не конкретні, а загальні;

– надсилаються повторні звернення від однієї і тієї особи в різні інстанції;

– письмові звернення, які надсилаються через мережу Інтернет, засоби електронного зв'язку, не виготовляється за допомогою оргтехніки у вигляді сканованої копії чи фотографії (без зображення підпису заявника).

Як правильно оформити звернення. Воно пишеться в довільній формі, однак у ньому потрібно вказати:

а) кому адресується звернення (П.І.Б.);

б) від кого надсилається звернення (П.І.Б.), індекс, повна поштова адреса заявника, номер телефону;

в) викладається сутність порушеного питання, прохання чи вимоги;

г) письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати.

«Звернення, оформлене без дотримання цих вимог, повертається заявникові з відповідним роз'ясненням не пізніше як через десять днів від дня надходження, крім випадків, передбачених частиною першою статті 7 Закону України «Про звернення громадян» [83].

Отже, викладені нами в підрозділі наукові погляди на проблему кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні дозволяє сформулювати такі висновки:

1) доведено, що саме в майбутньому кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні будуть провідними завданнями державної політики Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань і пробації;

2) сформульовано поняття кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та поняття виконання судового рішення, що дозволило запропонувати науковій спільноті впровадження в доктрину кримінально-виконавчого права нових дефініцій та їх реалізації в майбутньому в правовому полі [84, с. 115];

3) з огляду на реформування (розвиток) пенітенціарної системи України доведено, що виконання судових рішень щодо засуджених в Україні згідно зі Стратегією до 2026 року не є оптимістичною, оскільки практична їх реалізація органами та установами виконання покарань ДКВС України потребує не тільки наукового супроводу, а і законодавчого вдосконалення;

4) оновлення нормативно-правової бази кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні має бути забезпечено через ухвалення Закону України «Про пенітенціарну систему» і Пенітенціарного кодексу України [85, с. 69].

Висновки до першого розділу

1. Отже, проведений нами аналіз стану дослідження проблем забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні показує що дана проблематика недостатньою кількістю наукових праць, саме у сфері кримінально-виконавчого права, оскільки в інших галузях права ця проблема висвітлювалася з позиції власного предмету дослідження.

2. Звернення нами до методологічного інструментарію дослідження забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні через

призму кримінально-виконавчих засад дозволило обрати та обґрунтувати найбільш ефективні методи наукового пізнання (зокрема: діалектичний, історико-правовий, логіко-граматичний, системно-структурний, соціологічний, статистичний, моделювання).

3. Сформульовано таке визначення методологічного інструментарію забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні через призму кримінально-виконавчих засад – *це процес наукового пізнання, який відображає спосіб існування, спрямованість розвитку виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в абстрактно-теоретичному й емпірично-практичному вимірі;*

4. Розкрито генезу інституту виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що дозволило виокремити їх періодизацію протягом 1998–2025 рр., зокрема визначено п'ять періодів: I період – 1998–2003 рр.; II період – 2003–2010 рр.; III період – 2010–2016 рр.; IV 2016–2022рр; V період – 2022 – дотепер);

5) запропоновано авторське визначення «виконання судового рішення щодо засуджених в Україні», під яким розуміється механізм застосування кримінально-правового примусу щодо засудженої особи, яка відбуває покарання в установах виконання покарань та в органах уповноважених з питань пробації, з метою не тільки кари, а її виправлення, ресоціалізації та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень;

6. Сформульовано авторське визначення кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судового рішення щодо засудженого, який вчинив кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок) – *це вихідні положення кримінально-виконавчого законодавства, які втілюються в практичну діяльність органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України з метою належного забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні (А.Г. авт).*

РОЗДІЛ II.

ПОРЯДОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

2.1. Виконання судового рішення щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України

Метою дослідження порядку виконання судового рішення щодо засуджених в Україні, які відбувають покарання в місцях несвободи ДКВС України, є розкриття діяльності органів і установ виконання покарань щодо належного та своєчасного виконання судового рішення, яке надходить після набрання вироком законної сили до відділу контролю за виконанням судових рішень у місцях несвободи ДКВС України.

До речі, інтегрованість традиційних підходів і новацій у сфері контролю за виконанням судових рішень щодо засуджених в Україні потребує постійного моніторингу, що дозволяє вченим-правникам вносити пропозиції щодо змін і доповнень чинного законодавства в частині виконання / відбування покарання в місцях несвободи ДКВС України.

Найнебезпечнішим викликом для всієї пенітенціарної системи України стало 24 лютого 2022 року, коли російська федерація оголосила проведення «спеціальної операції» на території України. Виконувати судові рішення в таких умовах стало проблемою для персоналу місць несвободи ДКВС України, особливо тих засуджених, які опинилися в окупації.

Поділяємо позицію українського вченого І. Г. Богатирьова про те, що у виправних і виховних колоніях ДКВС України перебувають люди, позбавлені можливості приймати самостійне рішення та обирати варіант поведінки, який відповідає ситуації. Найгіршим для них було те, що всі вони опинилися в ситуації правової невизначеності і самостійно евакуюватися не могли [56, с. 51].

Така позиція науковця говорить про те, що виправні і виховні колонії ДКВС України є уразливими для ворога, а тому в умовах правового режиму воєнного стану їм варто приділяти багато уваги. Прикро те, що персонал відділу і контролю за виконанням судових рішень не в змозі виконувати судові рішення поки виправні колонії ДКВС України будуть залишатися в умовах окупації.

Видається доцільним звернути увагу на позицію сучасного українського вченого В. В. Стадніка, який, досліджуючи правову природу виховних колоній, зазначає, що формулювання мети і завдань діяльності виховних колоній, їх місця в системі суспільних відносин до останнього часу розглядається в контексті діяльності кримінально-виконавчих установ для дорослих, адже підстави для цього були і зберігаються нині. Єдиним фактором, що більшою мірою вирізняє виховні колонії від виправних, на думку вченого, є те, що у виховних колоніях більше уваги приділяється виховній роботі та навчанню засуджених [86, с. 44–50].

Наприклад, у міжнародних нормативно-правових актах, зокрема у п. в ст. 37 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини визначено, що поміщення неповнолітніх у будь-яку виправну установу завжди повинно бути крайнім заходом, що застосовується протягом мінімального необхідного строку [87, с. 44–45]. Це положення має місце і в п. 19 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») [88, с. 44–45].

Так, визначення виправних і виховних колоній як суб'єкта реалізації міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених в Україні багато в чому визначається цілями та завданнями, що стоять перед кримінально-виконавчим законодавством України.

Поряд з безпосереднім виконанням судового рішення щодо засуджених, які перебувають у місцях несвободи ДКВС України, його персонал спрямовує свою роботу на виправлення та ресоціалізацію

засуджених, виконує низку інших завдань, що необхідні як для забезпечення виконання основної діяльності, так і забезпечення захисту прав і свобод засуджених у місцях несвободи ДКВС України.

З теоретико-прикладних позицій виконання судових рішень у місцях несвободи ДКВС України здійснюється через засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, забезпечення їх ізоляції, здійснення нагляду та контролю за їх поведінкою, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень з їхньої сторони. Серед допоміжних факторів, які впливають на належне і своєчасне виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, варто виділити матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення засуджених, ведення обліків відбування покарання, підготовка засуджених до звільнення тощо.

Важливою складовою для виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є ч. 2 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України, що передбачає завданням кримінально-виконавчого законодавства України визначення принципів виконання / відбування покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків [6]. За нашим дослідженням, ця проблема є особливо гострою, оскільки практика виконання / відбування засудженими покарань у місцях несвободи ДКВС України свідчить про те, що порушення прав засуджених, на жаль, є нормою персоналу виправних та виховних колоній.

Серед цих порушень українські вчені виділяють: харчування засуджених, передусім це якість продуктів, своєчасне надання медичної допомоги, відсутність сучасного медичного обладнання, брак денного світла та свіжого повітря, невиправдані режимні обмеження, вікові категорії осіб, які утримуються в місцях несвободи ДКВС України. Всі ці порушення негативно оцінюються Європейським судом з прав людини в рішеннях у справах проти України і негативно впливають на виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Зауважимо, що саме із вказаних причин практика

виконання / відбування покарань у зарубіжних країнах світу орієнтує власні пенітенціарні системи саме на ресоціалізацію засуджених своїх прав, підтримання соціально-нормативних варіантів поведінки таких осіб і їх реінтеграцію у суспільство.

Тому створена в них система виконання судових рішень щодо засуджених відповідає міжнародним стандартам поводження із засудженими і ув'язненими та дозволяє здійснювати кримінально-виконавчу діяльність ефективно. Наслідком її реалізації є відмова засуджених від практики вчинення нового злочину і відновлення їхнього соціального статусу. Тому одним з основних напрямів роботи відділу контролю за судовими рішеннями є впровадження та реалізація міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених і ув'язнених.

Варто зазначити, що згідно з наказом Міністерства юстиції України № 813/36435 від 18 червня 2021 року до Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 року № 847/5, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 14 червня 2012 року за № 957/21269, були внесені ґрунтовні зміни [89]. Ці зміни суттєво покращили виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, однак багато проблем поки що залишаються не вирішеними.

Саме отримання інформації від Міністерства юстиції України та інших державних органів, вивчення відомостей на офіційних вебсторінках та у соціальних мережах, опрацювання рішень Європейського суду з прав людини та законодавчих ініціатив у сфері виконання / відбування покарань та пробації стало певною проблемою у зв'язку з поширенням серед персоналу і засуджених коронавірусної інфекції COVID-19 та запровадження відповідних карантинних обмежень в Україні.

Цьому також слугувало і зміна керівництва Міністерства юстиції України та поява нового керівництва у ДКВС України, що зі свого боку

створило передумови на позитивні результати в пенітенціарній системі і, як наслідок, – впровадження європейських стандартів поводження із засудженими і ув'язненими в місцях несвободи.

Серед актуальних питань кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні залишається також проведення аналізу реєстрів засуджених, які були впроваджені у 2021 році. На жаль, за нашим дослідженням, вони і дотепер не до кінця відпрацьовані у зв'язку з великим обсягом особових справ засуджених, помилками при внесенні до єдиного реєстру персоналом місць несвободи та уповноваженим органом з питань пробації, які не володіють процедурою ведення реєстрів. Крім цього, великий обсяг навантаження покладається на персонал контролю за виконанням судових рішень у зв'язку з виведенням паперових документів і наданням суду електронних матеріалів.

Наприклад, засуджений бажає ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, суд не відмовляє засудженому, але на його електронний носій скидають понад 60 електронних листів, що становить 2/3 тома. Звичайно, засудженим надають часу без обмеження, але вони відмовляються їх читати, оскільки це великий обсяг інформації, а результати іноді бувають не завершені.

Отже, Міністерство юстиції України як суб'єкт законодавчих ініціатив має право запропонувати Верховній Раді України законопроект про внесення змін і доповнень у частину восьму статті 154 КК України і виключити слова «не раніше як через один рік з дня винесення ухвали про направлення в місце обмеження волі або позбавлення волі», замінивши на слова «якщо вона довела, що для її виправлення та ресоціалізації немає потреби в повному відбуванні ним покарання».

Потребують узгодження між собою положення статті 68 КВК України «Заходи стягнення, що застосовуються до осіб, засуджених до обмеження волі» абзац сьомий «поміщення в дисциплінарний ізолятор строком до десяти діб», який, до речі, законодавцем був внесений у 2010 році, та частині

восьмій статті 69 КВК України «Порядок застосування заходів заохочення і стягнення до осіб, засуджених до обмеження волі» [6].

Зокрема, частина 8 статті 69 КВК України передбачає, що засудженим, яким заборонений вихід за межі гуртожитку у вільний від роботи час, протягом строку дії заборони вихід із гуртожитку може бути дозволений у виняткових випадках і на встановлений час для: одержання медичної допомоги; придбання продуктів харчування і предметів першої потреби; відвідання лазні, пральні або перукарні; одержання поштових відправлень; відвідання установ і організацій, навчальних закладів.

На нашу думку, така неузгодженість викликана тим, що особа, яка поміщена в дисциплінарний ізолятор згідно зі ст. 68 КВК України, не має права виходу із гуртожитку протягом строку дії заборони до десяти діб. Водночас частина 8 статті 69 КВК України передбачає, що засудженим, яким заборонений вихід за межі гуртожитку у вільний від роботи час, протягом строку дії заборони вихід з гуртожитку може бути дозволений у виняткових випадках і на встановлений час [6].

Отже, Міністерство юстиції України розробляє законопроект про внесення змін і доповнень у частину восьму статті 69 КК України і подає його до Верховної Ради України, у якому передбачено, що засудженим, яким заборонений вихід за межі гуртожитку у вільний від роботи час, протягом строку дії заборони, крім особам, які поміщені в дисциплінарний ізолятор строком до десяти діб згідно зі статтею 68 КВК України, вихід з гуртожитку може бути дозволений у виняткових випадках і на встановлений час [6].

Можливо причиною небажання узгодити між собою положення статті 68 та 69 КВК України є рішення Міністерства юстиції України про наміри внесення змін до законодавства з метою скасування такого виду кримінального покарання, як обмеження волі та закриття виправних центрів як установ, які виконують цей вид покарання.

Співвідноситься як загальне та окреме, зокрема, виконання як дисциплінарна категорія є загальним щодо окремого інституту кримінально-

виконавчого права – виконання обмеження волі. Саме виконання цього виду покарання передбачає діяльність адміністрації виправного центру щодо реалізації визначених вироком суду та нормами ст.ст 68–69 КВК України в частині застосування заходів заохочення і стягнення до осіб, засуджених до обмеження волі [6].

У результаті покарання у виді обмеження волі законодавець залишає і водночас Верховна Рада України вносить зміни і доповнення до КК України в частині введення в Україні нового виду покарання «пробаційний нагляд», строк покарання якого відраховується з моменту постановки на облік відділу пробації.

У Постанові Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 року «Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм» визначено сам механізм розроблення та реалізації пробаційних програм. Метою реалізації пробаційних програм є виправлення суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням, засуджених до пробаційного нагляду, на яких судом покладено обов'язок проходження пробаційних програм (далі - суб'єкти пробації), запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [90].

У контексті Постанови, однією з актуальних проблем у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні є підготовка засудженого до звільнення з місць несвободи ДКВС України та його готовність інтегруватися у суспільство. З цією метою нами була розроблена програма «Шлях додому» для засуджених, у яких закінчується строк відбування покарання. Ця програма спрямована до Міжрегіональних управлінь виконання покарань Міністерства юстиції України з метою ознайомлення і впровадження в діяльність органів і установ виконання покарань.

Варто наголосити, що розробка даної програми має кореспондуватися із Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», із змінами, внесеними згідно із Законом № 2249-VIII від 19.12.2017. До речі,

саме в цьому Законі визначено загальні засади участі у соціальній адаптації цих осіб підприємств, установ та організацій, об'єднань громадян, а також фізичних осіб, забезпечує правове регулювання відносин, спрямованих на реалізацію такими особами прав і свобод, передбачених Конституцією та законами України [91].

Оскільки серед завдань дослідження ми не розглядали питання соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, ми під час розробки програми не могли не зазначити роль цього Закону в реінтеграції засуджених у суспільство після відбування покарання.

Звичайно для закріплення результатів підготовки засуджених до звільнення варто додати в програму «Шлях додому» такі показники:

- 1) виявлення бажання реінтегруватися засудженому після звільнення законослухняним громадянином;
- 2) виявлення детермінант, які спричинили та зумовили небажання засудженого проходити програму підготовки до звільнення (у повному обсязі, частково, не встановлено);
- 3) реагування персоналу органів і установ виконання покарань на порушення прав засуджених на підготовку до звільнення з місць несвободи ДКВС України;
- 4) встановлення та реагування Департаменту з питань виконання покарань, Міжрегіонального управління з питань виконання покарань на виявлені під час перевірок недоліки, прорахунки та детермінанти, що сприяли вчиненню порушень прав засуджених, які готуються до звільнення з місць несвободи ДКВС України;
- 5) рівень залучення представників громадськості до участі в підготовці засуджених до звільнення (при реалізації завдань прокурорського нагляду, здійсненні відомчого контролю, виконанні функцій національного превентивного механізму тощо);
- 6) рівень залучення можливостей близьких родичів засуджених та їхніх законних представників до реінтеграції засудженого до звільнення;
- 7) рівень впровадження в законодавство України та практику кримінально-виконавчої діяльності міжнародних стандартів з прав людини і громадянина та відповідного позитивного зарубіжного досвіду

щодо реінтеграції засуджених додому після звільнення [Додаток В].

Ці показники застосовуються персоналом органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України з метою встановлення співвідношення відповідності закону та реального стану реінтеграції засуджених у суспільство та формулювання на цій підставі відповідних висновків, рекомендацій, пропозицій і рішень, а також учинення конкретних дій, спрямованих на усунення детермінант, які спричинили та зумовили факти неготовності засудженого після відбуття покарання до звільнення.

Має бути відповідний наказ Міністерства юстиції України про затвердження пробаційної програми «Шлях додому» для засуджених, у яких закінчується строк відбування покарання 1 рік, відповідно до п. 11 Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 року № 24 (із змінами від 16.01.2024) [90].

Сам опис програми передбачає мету та завдання, цільову групу, на яку спрямована програма, виконавців, нормативно-правове її забезпечення, розробники та виконавці програми, витрати на її реалізацію, порядок виконання програми. Після закінчення програми засуджених, який звільняється з місць несвободи ДКВС України, має право отримати сертифікат про проходження програми і буде знати, як йому краще адаптуватися до умов життя на свободі [Додаток В].

Впровадження цієї програми в роботу персоналу відділу контролю за виконанням судових рішень дозволяє зменшити кількість звернень засуджених до Міністерства юстиції України, Уповноваженого з прав людини в Україні щодо порушення їхніх прав перед звільненням від відбування покарання.

Наприклад, засуджений перед звільненням не може отримати паспорт. Він просто утрачений або на стадії досудового розслідування кримінального провадження, або під час переведення засудженого з однієї колонії до іншої, або під час окупації державою агресором РФ території, де засуджений

відбував покарання. На жаль, у деяких засуджених бракує коштів на особовому рахунку після звільнення з місць несвободи ДКВС України, а тому отримати його після звільнення немає можливості.

До речі, ця проблема роками обговорюється науковцями і практиками, але і досі не вирішена. Засуджений після звільнення може роками не отримувати паспорт, тому що в нього немає коштів для сплати державного мита за його виготовлення. Є випадки, коли він і сам не бажає цього робити.

Не хоче розв'язувати цю проблему і Міністерство юстиції України, яке вважає, що питання виготовлення паспорта громадянина України засудженим, у яких бракує коштів на особовому рахунку для сплати державного мита, врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 302 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України» [92] і належить до компетенції Державної міграційної служби України.

Згідно із загальною частиною Постанови паспорт громадянина України (далі – паспорт) є документом, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України на території України. Він дійсний для укладення цивільно-правових угод, здійснення банківських операцій, оформлення доручень іншим особам для представництва перед третьою особою лише на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Отже, після відбуття строку покарання паспорт для засудженого надає йому відповідні права та обов'язки, а тому персонал відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів зобов'язані видати паспорт.

Водночас Міністерство юстиції України звертає увагу на підпункт 2 пункту 17 цієї постанови, де передбачено, що особі, яка перебуває в місцях позбавлення волі або на тривалому стаціонарному лікуванні в закладах МОЗ закритого типу, оформлення, видача та обмін паспорта здійснюються через

адміністрацію відповідних установ і закладів.

Тобто адміністрація установи виконання покарань повинна перед звільненням особи з місць несвободи оформити і видати їй паспорт. Інша справа, що для такої процедури потрібні кошти. На нашу думку, варто Міністерству юстиції України передбачити статтю фінансування установи виконання покарань для сплати державного мита або звільнення від плати мита тим засудженим, у яких бракує коштів на особовому рахунку після звільнення з місць несвободи.

Інша проблема, яка виникає при виконанні судового рішення – це право засудженого на заміну покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненим і вироблення практичних та теоретичних пропозицій щодо вдосконалення цього публічно-правового інституту.

Ми таке право розглядаємо як одну із ресоціалізаційних програм, що дозволяє засудженому, з одного боку, реалізувати своє право, а з іншого – стимулювати себе через засоби виправлення і ресоціалізації на заміну покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненим.

Більшість українських учених вважають, що заміна невідбутої частини покарання більш м'яким є одним із прогресивних напрямів виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, оскільки застосування судом цієї кримінально-правової норми прискорює реалізацію засудженим усіх трьох стадій виконання / відбування покарання: соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію.

Водночас заміну невідбутої частини покарання більш м'яким можна розглядати також як заохочення, що застосовується до засуджених згідно з чинним законодавством, і до того ж створює більш м'які умови відбування покарання, котрі пов'язані із засобами виправлення і ресоціалізації засуджених у місцях несвободи та запобігання вчиненню ними нових злочинів.

До речі, вітчизняний учений у галузі кримінально-виконавчого права А. Х. Степанюк вважає, що юрисдикція процесу виконання покарання, за якої право максимально проникає в цей процес, у тому числі і шляхом створення процедурних гарантій захисту прав засуджених, має певні правові обмеження [93, с. 328]. Якщо дотримуватися логіки дослідника, то суб'єктом закріплення права засудженого на заміну покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненням виступає суд від імені держави, а адміністрація виправної колонії надає відповідні документи.

Хоча обмеження прав і свобод – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно індивідуального призупинення чи звужування обсягу визначених і гарантованих Основним законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки й оборони України.

Слушним у контексті нашого дослідження є позиція вітчизняного вченого В. О. Човгана, який у власному дослідженні виокремив чотири ознаки правових обмежень: звуження обсягу та змісту наявних прав і свобод людини; формальна визначеність обмеження; встановлення певних обмежень з певними цілями; застосування обмеження державою [94, с. 57]. Закріплення у статті 8 КВК України права засудженого на заміну покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненням можна вважати за логікою дослідника, як застосування обмеження державою.

Однак таке твердження суперечить філософському закону взаємного переходу кількісних і якісних змін. Сутність цього закону на практиці полягає в тому, що засуджений, ознайомившись зі своїми правами, має усвідомити те, що держава дає йому шанс на заміну покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненням. А тому він повинен своїм ставленням до порядку і умов відбування покарання довести своє бажання на заміну покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненням.

І тут важливо, щоб персонал місць несвободи ДКВС України під час

виконання судового рішення зміг переконати засудженого виконати статтю 6 КВК України «Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених». У випадку їх невиконання засуджений унеможливорює для себе заміну покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненням.

На жаль, за нашим дослідженням, практика виконання покарань у виді позбавлення волі на певний строк дозволяє адміністрації виправної колонії ДКВС України на свій розсуд приймати рішення на заміну засудженому покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільнити. Що і породжує на практиці зловживання з боку персоналу виправної колонії, а також змушує засудженого звертатися в різні інстанції з метою захисту своїх прав.

Хоча з іншого боку, засуджений з моменту прибуття до виправної колонії та постановки його на облік отримує від працівників відділу контролю за виконанням судових рішень повну інформацію на увесь строк відбуття покарання. Про це також йдеться і на стадії соціалізації засудженого в місцях несвободи ДКВС України. Тому вирішувати, чи хоче засуджений згідно з чинним законодавством отримати право на заміну покарання у виді позбавлення волі на певний строк більш м'яким або умовно-достроково звільнитися, належить йому самому.

Однак якщо адміністрація виправної колонії не бажає розглянути матеріали на засудженого у випадку невиконання ним ст. 6 КВК, а законодавець гарантує йому такий розгляд, то ми вважаємо, що виконання судового рішення щодо засудженого порушене, оскільки наша позиція ґрунтується на природному праві. Щобільше, заміна покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненням засудженого надає можливість йому реінтегруватися у суспільство.

І хоча вказана система має низку недоліків у законодавчому визначенні підстав її застосування, що викликає у вчених певну дискусію, ми вважаємо за доцільне частину третю статті 82 КК України викласти в такій редакції: «Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким може бути застосована,

якщо засуджений твердо став на шлях соціальної корекції і його остаточне повернення в суспільство можливе в умовах відбування іншого, більш м'якого покарання».

Окремо варто зауважити, що остаточне рішення щодо заміни покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненням засудженого залишається за судом. А національний суд може звертатись у цьому випадку і до рішення Європейського суду з прав людини. До речі, його рішення є джерелом права для національних судів (частина 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») [95, с. 57].

Важлива роль у забезпеченні виконання судових рішень щодо засуджених в Україні належить принципам кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 5 КВК), сутність яких є результатом юридичного механізму порядку і умов виконання кримінальних покарань в Україні. Ґрунтовно принципи кримінально-виконавчого права дослідив вітчизняний учений Д. О. Пилипенко і дійшов висновку, що всі вони відіграють важливу роль при виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні. Щобільше, принципи кримінально-виконавчого права за своєю сутністю безпосередньо пов'язані з усім спектром правових положень сфери виконання / відбування кримінальних покарань [96, с. 6].

Зі свого боку зазначимо, що принципи кримінально-виконавчого права, на жаль, недостатньо реалізуються персоналом місць несвободи ДКВС України під час застосування до засуджених засобів виправлення і ресоціалізації. Що своєю чергою негативно впливає на їхню правослухняну поведінку не тільки в місцях несвободи, а також і після звільнення.

Вітчизняний дослідник Х. Я. Гнот, розглядаючи принципи забезпечення виконання судових рішень установами виконання покарань в Україні, додатково виділяє обов'язковість, своєчасне, повне, точне і безумовне виконання судового рішення [97, с. 446]. З такою позицією практика варто погодитися, оскільки саме принципи стимулюють

правослухняну поведінку засудженого під час відбування ним кримінального покарання.

Підтримуємо позицію українського вченого В. Т. Маляренка про те, що своєчасне, повне, точне і безумовне виконання судового рішення підвищує його ефективність, сприяє виконанню завдань кримінального судочинства, утвердженню законності в державі. Обов'язковою умовою виконання судового рішення у кримінальному провадженні є набрання ним законної сили, оскільки лише рішення, яке набрало законної сили, є підставою до відбування засудженим кримінального покарання, а також виконання всіх інших рішень, сформульованих у вирокі, ухвалі [98, с. 297].

Загальнообов'язковість вироку, на думку дослідника, передбачає дві тісно пов'язані вимоги. По-перше, вирок загалом обов'язковий для всіх державних і недержавних підприємств, установ, організацій, посадових, службових осіб і громадян. Ніхто не може вважати для себе необов'язковою ту або іншу частину вироку, ігнорувати чи не враховувати окремі його рішення або формулювання до того часу, доки він у встановленому законом порядку не буде скасований чи змінений. По-друге, всі ті рішення, які містяться у вирокі, підлягають беззаперечному виконанню на території всієї України. Без обов'язковості вироку його законна сила набуває формального характеру і втрачає своє реальне значення [98, с.306].

Згідно із п.п. 1, 2 Європейських пенітенціарних правил у поводженні з усіма особами, позбавленими волі, необхідно дотримуватись їхніх прав людини. Особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були законно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до позбавлення волі чи взяті під варту [99].

Вітчизняна вчена Л. Крупнова вважає, що ідеологія плюралістичної демократії закладена у чинну Конституцію України, а тому містить декілька важливих положень щодо обов'язковості виконання судових рішень саме як принципу правової держави. По-перше, у ст. 3 Основного Закону вказано, що держава відповідає за результати своєї діяльності. По-друге, у ст. 66

Основного Закону міститься вказівка про те, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. По-третє, у ст. 124 зазначено, що судові рішення суди ухвалюють іменем України і вони обов'язкові до виконання на всій території України. «Усі ці положення, як зазначає вчена, є складовими зазначеного принципу, адже в них міститься як загальна складова цього принципу, звернена до необмеженого кола осіб (відповідальність держави перед громадянами, обов'язковість судових рішень до виконання на всій території України), так і спеціальна складова, адресована певним особам (кожен зобов'язаний відшкодовувати завдані ним збитки). Треба також вказати на те, що виконання судових рішень має охоронне забезпечення як в адміністративно-деліктному, так і в кримінальному законодавстві. Встановлення відповідальності за невиконання судових рішень є лише логічним завершенням принципу обов'язкового виконання судових рішень» [100, с. 9–10].

Невчасна діагностика, відсутність медичної допомоги в місцях несвободи, затягнуті судові процеси та рішення, що суперечать практиці ЄСПЛ, висока смертність засуджених через неможливість їхнього звільнення у зв'язку з тяжкою хворобою є практикою діяльності органів і установ Державної кримінально-виконавчої служби України.

На жаль, за нашим дослідженням, захворювання засудженого виявляють на стадії, коли хвороба запущена і прогресує. Тому звернення до Європейського суду з прав людини є вимушеною мірою. Однак це не розв'язує проблему, оскільки вжити заходи лікування для таких засуджених у більшості випадків не вдається. Люди просто помирають.

Сьогодні немає установи виконання покарань, де може надаватися медична допомога на професійному рівні. Щобільше, держава не фінансує супровід хворих засуджених для діагностики. А помістити в лікарню засудженого на великий термін теж є проблемою, оскільки такий засуджений потребує окрему палату і цілодобовий контроль з боку персоналу установи

виконання покарань.

Вважаємо, що вихід є. З одного боку, таких засуджених варто звільнити з місць несвободи, де вони самотужки можуть лікуватися. Закон не забороняє засудженому звернутися до суду згідно зі статтею 84 КК України про звільнення від відбування покарання через важке захворювання, навіть за наявності висновків ЛКК про те, що захворювання підпадає до Переліку захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування у кримінально-виконавчій установі покарання. З іншого боку, можна замінити засудженому покарання у виді позбавлення волі на більш м'яке покарання і направити відбувати його до Державної установи «Центр пробації».

При цьому медичні працівники установ виконання покарань всупереч вимогам п. 7 глави I розділу II Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі не заводять реєстраційні картки ВІЛ-інфікованих осіб (форми № 502-1/о, затверджена наказом МОЗ від 05.03.2013 № 180). Також всупереч вимогам п. 8 глави I розділу II вказаного Порядку оригінали первинної облікової документації на ВІЛ-інфікованих засуджених не направляються у триденний строк з дня її оформлення до обласного центру профілактики та боротьби зі СНІДом [101].

Крім того, має місце неякісне та формальне документування перебігу захворювання лікарями як закладів охорони здоров'я ЦОЗ ДКВС, так і МОЗ. Вбачається, що відсутність взаємодії відомчих і територіальних закладів охорони здоров'я може призвести до летальних наслідків, особливо в умовах карантинних обмежень.

Хоча, як зазначає вітчизняний учений В. Човган, діяльність медичних служб у місцях несвободи не обмежується виключно лікуванням хворих пацієнтів, також на них покладено обов'язок контролювати організацію харчування (кількість, якість, приготування та розподіл їжі) і дотримання умов гігієни (чистота одягу і постільної білизни; доступ до кранів з проточною водою; сантехнічне обладнання), а також слідкувати за

опаленням, освітленням та вентиляцією камер. Вони також повинні слідкувати за умовами організації праці та прогулянок на свіжому повітрі [102].

Варто підтримати позицію вченого, оскільки в місцях несвободи ДКВС України під час відбування засудженим покарання трапляються випадки, що в Журналах реєстрації температурного режиму та відносної вологості в установі виконання покарань немає даних щодо перевірки уповноваженою особою цих показників. Серед опитаних нами засуджених 65 % наголосили, що під час первинного медичного огляду ніхто не звертає увагу на тілесні ушкодження, а якщо засуджений заявляє про такі, то вони не завжди фіксуються у його медичній карті, що призводить до порушень реалізації права засудженого на охорону здоров'я [Додаток А].

«Водночас не у всіх випадках під час проведення медичного огляду медичний працівник належним чином оцінює стан здоров'я засудженого та можливу небезпеку, яку несе наявне в нього захворювання для оточення, а також визначає можливість надання медичної допомоги в умовах медичної частини чи направлення засудженого до лікарняного закладу або закладу охорони здоров'я» [190].

Отже, значна смертність і захворюваність засуджених у місцях несвободи ДКВС України свідчить, що стан реалізації медичного обслуговування та надання медичної допомоги засудженим залишається незадовільним, адже якість медичних послуг, які надаються, знаходиться на вкрай низькому рівні, гостро відчувається брак ресурсів, обладнання, ліків та кваліфікованого персоналу, а самі медичні працівники в багатьох випадках є залежними від адміністрації установ виконання покарань, що насамперед виявляється в упередженому встановленню діагнозів та не фіксації тілесних ушкоджень, отриманих засудженими.

З метою подолання наявних як на законодавчому, так і на структурно-організаційному рівні проблем, пов'язаних із регулюванням та забезпеченням права засуджених на охорону здоров'я, Міністерством юстиції

України згідно зі Стратегією реформування пенітенціарної системи України у розділі 3 «Забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальний захист в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» передбачено, що однією зі стратегічних цілей забезпечення прав засуджених у місцях несвободи є охорона здоров'я та медична допомога відповідно до національних і міжнародних норм, зокрема створення належних умов для лікування, забезпечення ліками, регулярний та систематичний контроль за хворими на соціально небезпечні інфекційні хвороби, а також проведення профілактичних та інформаційних заходів для запобігання підвищенню рівня захворюваності на ВІЛ/СНІД, туберкульоз або інші тяжкі хвороби» [1].

«Завдання з реалізації цієї стратегічної цілі такі: «удосконалення людино-орієнтованої моделі медичної допомоги засудженим та особам, взятим під варту; розширення доступу засуджених та осіб, узятих під варту, до медичних послуг і поетапна інтеграція пенітенціарної медицини до єдиного медичного простору; створення належних умов для надання ефективної медичної допомоги; підвищення рівня знань та кваліфікації медичних працівників; забезпечення протидії поширенню соціально небезпечних захворювань серед засуджених та осіб, узятих під варту; забезпечення надання належної медичної допомоги засудженим та особам, узятим під варту, із психічними та поведінковими розладами, в тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; забезпечення медичним обслуговуванням осіб з інвалідністю».

Заявлені стратегічні цілі щодо медичного обслуговування засуджених у місцях несвободи варто розглядати як один з гуманістичних і прогресивних напрямів виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Такий стан справ показує, що персонал виправної колонії ДКВС України під час виконання покарання має враховувати наявні законні підстави пенологічного характеру для подальшого тримання засудженого в місцях несвободи ДКВС України. Такими підставами є: покарання; стримування; захист суспільства; ресоціалізація та реінтеграція засуджених у суспільство після

звільнення законослухняними громадянами.

Основним критерієм, на якому має акцентувати увагу суд під час ухвалення рішення, є саме здатність засудженого реінтегруватися у суспільство. Виходячи з аналізу практики ЄСПЛ суди мають звертати увагу на: поведінку засудженого під час відбування покарання, його каяття у вчиненому кримінальному правопорушенні та щирість такого каяття, на активну соціальну позицію в установі виконання покарань ДКВС України.

Оцінивши в сукупності всі ці критерії, суд може визначити допустимість заміни засудженому покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільнити. Що важливо, це те, що під час дослідження нами виявлені факти формальної відмови в задоволенні клопотання засудженого.

А це суперечить принципу верховенства права. Навпаки, саме суд має належним чином дослідити критерії допустимості звільнення, а якщо такі позитивні зрушення були недостатніми, то вказати саме на цей факт. В іншому випадку, суд позбавляє надії засудженого на заміну покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково бути звільненим.

На запитання: Чи готові суди брати на себе відповідальність щодо заміни засудженому покарання у виді позбавлення волі більш м'яким або умовно-достроково звільненим? Опитані нами респонденти з-поміж суддів з різних міст (Дніпро, Київ, Житомир, Чернівці, Черкаси та Чернігів) відповіли таким чином: 95 % відповіли так, 5 % утримались. Ті, хто утримався, зазначили, що все залежить від матеріалів, які надсилаються до суду на засудженого адміністрацією установи виконання покарань [Додаток А].

Варто зазначити, що приймання засуджених до установи виконання покарань здійснюється відповідною комісією. Така комісія щороку затверджується наказом керівника установи виконання покарань, до її складу обов'язково входять заступники начальника установи, персонал оперативного підрозділу, підрозділів нагляду і безпеки, контролю за виконанням судових рішень, соціально-виховної та психологічної роботи,

інтендантського та господарського забезпечення та медичної частини.

Якщо прийом засудженого відбувається в індивідуальному порядку, приймання здійснює начальник установи разом з працівником відділу контролю за виконанням судових рішень. Медичний працівник проводить первинний медичний огляд, результати якого, в тому числі фізичні вади та особливості анатомічної будови тіла, фіксуються в медичній карті амбулаторного хворого (медичній карті) [103].

У процесі проведеного дослідження ми установили, що прибуття засуджених у місця несвободи ДКВС України може відбуватися і в нічний час. Це може бути як виняток, оскільки відділ по контролю за судовими рішеннями не працює, а тому таких засуджених приймає чергова частина виправної / виховної колонії ДКВС України під керівництвом чергового помічника начальника установи виконання покарань.

Якщо персонал відділу контролю за виконанням судових рішень установи виконання покарань ДКВС України непрофесійно здійснить прийом документів засудженого, то в майбутньому в нього виникнуть певні проблеми на стадії умовно-дострокового звільнення або звільнення від відбування покарання та реінтеграції у суспільство.

Опитані нами засуджені підтвердили нашу гіпотезу про те, що саме непрофесійне виконання своїх обов'язків під час прийому документів призводило до того, що в них з невідомих причин зникали паспорти, свідоцтва про народження, посвідчення водія [Додаток Б]. Вважаємо, що все це негативно позначається на роботі персоналу місць несвободи ДКВС України, зокрема, персоналу відділу контролю за виконанням судових рішень.

Серед напрямів роботи персоналу відділу контролю за виконанням судових рішень щодо засуджених в Україні варто виділити: вивчення відомостей про кожного прийнятого засудженого, занесення цих відомостей до журналу обліку переміщення засуджених та реєстрації особових справ засуджених. Ми виділяємо цей напрям роботи, оскільки від правильності

внесення відомостей до журналу обліку залежить час і період відбування засудженим кримінального покарання та виконання рішеннями судів щодо примусового лікування засуджених згідно зі статтею 96 КК України [18].

Важливого значення кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судового рішення щодо засуджених в Україні набувають тоді, коли рішення суду набуло законної сили і воно своєчасно прибуло до виправної або виховної колонії, де буде відбувати покарання засуджений.

У цьому випадку згідно з наказом Міністерства юстиції України «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 року № 847/« [103] працівник відділу контролю за виконанням судових рішень надсилає повідомлення в той суд, рішення якого набрало законної сили про прибуття засудженого до місць несвободи ДКВС України.

Вважаємо, що своєчасне повідомлення суду про прийняття до виконання рішення суду показує про місце відбування покарання засудженого, про роз'яснення прав і обов'язків засудженого, направлення його у відділення карантину та діагностики для підготовки до умов відбування покарання в умовах ізоляції і проходження відповідних пробаційних програм.

Важливого значення кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні набувають не тільки при прийомі засуджених до виправних і виховних колоній ДКВС України, а й під час визначення початку строку відбування покарання засудженого в місцях несвободи ДКВС України. Вважаємо, що неправильно вирахований час для засудженого є не тільки порушенням порядку і умов відбування покарання, а стосується його законних інтересів перебувати в умовах ізоляції безпідставно.

На жаль, за нашим дослідженням, чинне законодавство не передбачає чіткого алгоритму визначення початку строку відбування покарання (одні суди у вирокі прописують початок строку рахувати з моменту затримання, інші суди вказують конкретну дату, з якої рахувати початок строку, ще одні

суди вказують з моменту набрання вироком законної сили, враховуючи зарахування).

Щобільше, у призначенні строку покарання за сукупністю вироків є багато помилок при призначенні покарання, які виявляються на стадії виконання вироку, однак суди, які виносили вирoki, відмовляються визнавати свої помилки, або виносять не описки, а зовсім інші рішення (змінюють сутність призначеного покарання), які також підлягають виконанню. Якщо є належна взаємодія з місцевими (територіальними) судами, то ці питання можна вирішити.

Неудосконаленою є також робота реєстрів засуджених, а вона, за нашим дослідженням, забирає багато часу в персоналу місць несвободи ДКВС України (обіцяли збільшення штату кадрів – введення посад реєстраторів, але цього не відбулося. Ця робота виконується також персоналом місць несвободи ДКВС України). Наприклад, щоденно з виправних колоній звільняється не менше 10 засуджених. Працівник відділу контролю за виконанням судових рішень у добовий термін має закрити особову справу звільненої особи та передати до архіву.

Як показало опитування персоналу за останні 15–20 років, штати відділів контролю за виконанням судових рішень щодо засуджених не змінювались і обов'язки лише додавались з кожним роком [Додаток А]. Тому навантаження на персонал збільшується і це негативно може відобразитися на їхній роботі. Важливо також зазначити, що з початком відбування засудженим у місцях несвободи покарання на нього заводиться контрольно-строкова картка, до якої записується початок і кінець строку та враховуються передбачені законодавством заохочувальні норми, що затверджені у ст. 101 КВК, ст.ст. 81, 82 КК України.

Якщо у вироку не вказано дати, з якої рахувати початок строку, робиться запит до суду, який виніс вирок, з метою зазначення початку строку (далі відповідно до ст. 115 КПК України обчислюється кінець строку). Коли у вироку стоїть дата, з якої рахувати початок строку, і вона не збігається з

датою затримання, то також робиться запит на уточнення. Останнім часом персонал відділу контролю за виконанням судового рішення щодо засудженого, який прибув у виправну колонію для відбування покарання, взаємодіє із судами через програми «електронні суди».

На нашу думку, це хороша практика зменшити навантаження на роботу персоналу. Але, як показало дослідження, ухвали, рішення суду приходять у виправні-виховні колонії ДКВС України із запізненнями. Запровадження в місцях несвободи ДКВС України електронного документообігу не завжди є бажаним результатом деяких судів, що створює додаткові проблеми для працівників відділу контролю за виконанням судових рішень щодо засуджених в Україні.

З цією метою ми розробили пам'ятку для працівників відділу контролю за виконанням судових рішень щодо вирахування строку відбування покарання згідно із судовими рішенням. У цій пам'ятці нами зазначено:

- по-перше, працівник відділу контролю за виконанням судових рішень має точно встановити дату, коли особу було взято під варту після винесення обвинувального вироку чи до того;

- по-друге, згідно з яким документом він прибув у виправну або виховну колонію ДКВС України;

- по-третє, чи тримався засуджений під вартою (або був затриманий на який строк);

- по-четверте, чи визначався строк покарання засудженому в місяцях і днях;

- по-п'яте, працівник відділу контролю за виконанням судових рішень має вирахувати точну дату закінчення строку покарання. Для цього береться дата початку строку покарання, до неї додається кількість місяців, а потім, починаючи з наступного дня, додається відповідна кількість календарних днів [Додаток Г].

У зв'язку з правовим режимом воєнного стану в Україні і появою військовополонених у таборах їх облік здійснюється окремо від засуджених

(осіб, узятих під варту). При цьому облік військовополонених офіцерського складу та інших прирівняних до них категорій також ведеться окремо.

Варто також зазначити, що умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом може бути застосовано судом, якщо засуджений виявив бажання проходити військову службу за контрактом та відповідає вимогам проходження військової служби за контрактом, визначеним статтею 21⁵ Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [104].

Для попереднього розгляду питань про подання до суду матеріалів щодо представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом варто звернутися до комісії. До складу комісії в обов'язковому порядку входять представник територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем розташування установи (СІЗО), а також представник спеціалізованого підрозділу військової частини (спеціалізованої військової частини), в якій засуджений може проходити військову службу за контрактом.

Важливо зазначити, що працівник відділу контролю за виконанням судових рішень після отримання ухвали суду про умовно-дострокове звільнення засудженого від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом на підставі ст. 81¹ КК України вживає невідкладних заходів стосовно інформування військової частини Національної гвардії України щодо необхідності супроводження звільненої особи з установи (СІЗО) до територіального центру комплектування та соціальної підтримки для укладення контракту та проходження військової служби [105].

За нашим дослідженням, це дуже важливий напрям роботи в діяльності персоналу відділу контролю за виконанням судових рішень, оскільки він дозволяє контролювати подальший рух документів засудженого. Водночас на різні запити правоохоронних органів, суду, адвокатів персонал відділу

контролю за виконанням судових рішень має реагувати оперативно і своєчасно. Серед вищенаведених проблем кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень варто назвати такі:

– «у випадку виявлення в особовій справі засудженого помилки або неточності, що впливають на призначений строк покарання, який спливає найближчим часом, він зобов'язаний негайно письмово проінформувати суд, що ухвалив це рішення, а також прокурора;

– якщо строк покарання в засудженого закінчується під час дозволеного короткочасного виїзду за межі установи, працівник відділу контролю за виконанням судових рішень надсилає документи до уповноваженого органу з питань пробації за місцем виїзду цієї особи. Той своєю чергою після закінчення строку покарання видає такому засудженому довідку;

– документи засудженого (особи, взятої під варту) (паспорт, трудова книжка, свідоцтва про народження та шлюб, документи про освіту тощо) зберігаються в конверті, долученому до особової справи, а медична картка в запечатаному конверті передається до медичної частини (фельдшерського пункту, лікувально-профілактичного закладу);

– у випадку смерті засудженого (особи, взятої під варту) працівник відділу за контролем судових рішень спільно з персоналом соціально-виховної та психологічної роботи негайно на підставі відомостей, наявних в особовій справі засудженого (особи, взятої під варту), про близьких родичів померлого вживають заходів щодо повідомлення будь-якими засобами зв'язку про смерть одному з них. Крім того, разом з медичною частиною (фельдшерським пунктом, лікувально-профілактичним закладом) вживають заходів щодо подання до органу державної реєстрації актів цивільного стану необхідних документів для реєстрації факту смерті;

– передача тіла померлого близьким родичам оформляється актом передачі тіла померлого засудженого (особи, взятої під варту), на якому близькі родичі розписуються про його прийняття. Акт долучається до особової справи померлого».

За нашим дослідженням, вищеперераховані проблеми на жаль, певним чином, не урегульовані в наказі Міністерства юстиції України «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 року № 847/5», зареєстрованого в Мін'юсті 18 червня 2021 року № 813/36435 [89]. Більше того, російсько-українська війна 2022 року створила нові проблеми, які потребують змін і доповнень до вищенаведеного наказу Міністерства юстиції України.

На це, звертає увагу і український учений В.Ф. Пузирний та інші учені у посібнику для працівників Державної кримінально-виконавчої служби України «Міжнародне гуманітарне право» наголошуючи на тому, що умови тримання військовополонених в установі не в'язничі, а подібні до умов проживання військовослужбовців з додатковими безпековими обставинами (охорона та запобігання втечі) [106, с.107]. Отже, персоналу відділу контролю за виконанням судових рішень варто звернути увагу, зокрема:

на роботу із військовополоненими, і зокрема, полоненими які є засудженими;

на ведення обліку засуджених, які перебувають на лінії розмежування та які потенційно можуть бути окуповані ворогом державою - агресором російською федерацією;

на усунення персоналом відділу контролю за виконанням судових рішень помилок щодо призначеного засудженому строку покарання шляхом їх обговорення під час службових занять у виправних і виховних колоніях ДКВС України.

До речі, опитаний нами персонал відділу контролю за виконанням судових рішень (80 %) підтвердив, що під час службових занять вони розглядають проблемні питання виконання судових рішень, а (20 %) занотували, що така практика у виправних колоніях використовується не завжди [Додаток А].

2.2. Виконання судового рішення щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноваженого органу з питань пробації

Реалізація державної політики у сфері виконання покарань і пробації пов'язана з тим, наскільки ефективно та злагоджено здійснюється уповноваженим органом з питань пробації виконання судових рішень, які набрали законної сили, виявлення у суб'єктів пробації ризику вчинити повторне кримінальне правопорушення не тільки під час відбування покарання, а після його звільнення.

З цього приводу варто зазначити, що сучасне функціонування уповноваженого органу з питань пробації щодо виконання судових рішень суб'єктів пробації, які перебувають на обліку пробації, зорієнтовано державою на гуманізацію виконання та відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, відповідно до європейських стандартів поводження із засудженими.

Отже, пробація є не просто інститутом покарання, як зазначають українські вчені О. Г. Ткаченко та Л. І. Олефір, а важливою частиною системи, яка працює на покращення всіх учасників процесу – від правопорушників до громади і держави загалом [107, с. 25]. Підтримують цю позицію інші вітчизняні науковці-пенітенціаристи (І. Г. Богатирьов, О. О. Шкута, М. С. Пузирьов, Н. Г. Перепічка, О. Г. Колб та ін.), зазначаючи те, що ефективність виконання судового рішення щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноваженого органу з питань пробації, можна судити за таким принципами: «Чи вчиняють такі особи нові кримінальні правопорушення?, Чи стримує їх протиправну поведінку перебування на обліку в уповноваженого органу з питань пробації?, Чи забезпечується контроль за цією категорією осіб з боку держави?».

Український учений І. Г. Богатирьов вважає, а його думка збігається з поглядами інших вітчизняних науковців щодо пробації як соціально-правового інституту в Україні та його превентивної діяльності різняться між собою, і це є нормальною практикою пенітенціарної науки [107, с. 31].

Тому, досліджуючи кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, ми поряд з аналізом наукових поглядів учених на цей інститут аналізуємо законодавчу та нормативно-правову базу діяльності уповноважених органів з питань пробації загалом і виконання судових рішень щодо суб'єктів пробації зокрема.

Саме ухвалення у 2015 році Верховною Радою України Закону України «Про пробацію» [108] засвідчило готовність України до суттєвих реформ у сфері виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Створення уповноваженого органу з питань пробації можна вважати обдуманим кроком держави у сфері реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему нового зразка. І саме персоналу уповноваженого органу з питань пробації випало завдання запровадити в Україні новий соціальний інститут.

Отже, ідея із впровадженням у кримінально-виконавчу систему нового інституту пробації, закріплення її в окремому законі є цілком природною, оскільки саме це дозволить, на думку українського дослідника О.Г. Колба, уповноваженому органу з питань пробації закласти основи сучасного і паростки майбутнього в питаннях застосування пробації в Україні [109].

Одним зі стратегічних напрямів Національної стратегії у сфері прав людини (2015 р.) є забезпечення права на життя, яке відповідно до ст. 3 Конституції України визнається найвищою соціальною цінністю, а його захист є обов'язком держави. Незважаючи на позитивні зрушення у сфері дотримання прав людини серед суб'єктів пробації, ми у цьому дослідженні розглянемо ефективність заходів пробації у виконанні судових рішень щодо суб'єктів пробації та проведення уповноваженими органами з питань пробації превентивної діяльності серед осіб, які перебувають у них на обліку.

Ефективність функціонування уповноважених органів з питань пробації Державної установи «Центр пробації» полягає не тільки в належному виконанні судових рішень щодо суб'єктів пробації, а і в запобіганні повторних кримінальних правопорушень цих осіб після

звільнення від покарання.

Такий підхід має важливе значення не тільки для теоретичної, а і практичної складової кримінологічної науки. Тому ефективність запобігання повторним кримінальним правопорушенням після звільнення від покарання варто розглядати, як: кримінологічну категорію, результат діяльності уповноваженого органу з питань пробації, одиницю вимірювання співвідношення між отриманим результатом щодо виконання судового рішення та убезпечення особи від вчинення після звільнення нового кримінального правопорушення.

Крім того, саме оцінка ефективності функціонування уповноважених органів з питань пробації полягає у проведенні тих заходів, які є достатніми і обґрунтованими, щоб особа, яка перебувала на обліку пробації, після звільнення не була готова до вчинення нового кримінального правопорушення.

Саме це пояснює актуальність розгляду питання ефективності чи неефективності заходів пробації в належному виконанні персоналом уповноважених органів з питань пробації судового рішення під час відбування суб'єктами пробації покарання.

Доречно звернути увагу на той факт, що ефективність виконання судових рішень та проведення заходів пробації ми використовуємо як кримінально-виконавчу, так і кримінологічну складову, під якою розуміємо систему відтворювання змін у засудженого, які відбулися в нього під час відбування покарання, ефективності заходів пробації щодо його поведінки, готовності до звільнення, успішна адаптація після звільнення.

Проведене нами дослідження засвідчило, що серед факторів, які варто враховувати уповноваженими органами з питань пробації під час застосування заходів пробації та визначити, наскільки вони є ефективними серед суб'єктів пробації, варто виділити:

– багатoelementність системи проведених уповноваженими органами з питань пробації за період перебування на обліку суб'єктів пробації заходів,

спрямованих на їхнє виправлення і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень;

– нелінійний характер виконання судових рішень та проведення заходів пробації до суб'єктів пробації в різний період (пандемії, війни тощо);

– інертність персоналу уповноважених органів з питань пробації в ухваленні рішень щодо застосування заходів пробації, які пов'язані з їхньою професійною некомпетентністю, невеликим досвідом роботи, небажанням працювати із засудженими;

– небажання суб'єкта пробації брати активну участь у пробаційних програмах, оскільки в них не задіяні кваліфіковані спеціалісти, а ті знання, що надає персонал уповноважених органів з питань пробації, не є глибокими, а лише поверховими.

Отже, система ефективності виконання судових рішень та проведення заходів пробації носить комплексний характер, охоплює всі необхідні складові запобіжної і профілактичної діяльності уповноваженого органу з питань пробації у співпраці з іншими суб'єктами запобігання шляхом: нормативно-правового закріплення їх компетенції в цьому процесі; легітимності форм, методів і засобів реалізації такої діяльності.

В основі ефективності забезпечення виконання судових рішень і проведення заходів пробації має бути покладено принципи невідворотності відповідальності та справедливості. Саме ці принципи відіграють ключову роль у виконанні судових рішень щодо суб'єктів пробації, а тому їх закріплення у кримінально-виконавчому законодавстві України (стаття 5 КВК) відповідає меті покарання, виправлення і запобігання вчиненню нових злочинів.

При цьому оцінка ефективності виконання судових рішень та проведення заходів пробації є відбиттям аксіологічних поглядів у кримінально-виконавчій та інших галузях права, на підставі яких пізнання її спрямованості можна вважати таким, що формується на системі соціально значущих цінностей, тобто на певній сукупності критеріїв [109, с. 14].

Таким чином, якісна оцінка забезпечення ефективності виконання судових рішень та проведення заходів пробації має сприяти виправленню і ресоціалізації суб'єктів пробації. Оцінка як форма організаційно-управлінської роботи, за визначенням І. С. Яковець, виступає неминучою проміжною ланкою в цьому взаємопов'язаному й комплексному процесі на різних напрямках, необхідним етапом у пізнавальній діяльності, своєрідним містком між отриманням знань і практичними діями [110, с. 145].

Своєю чергою ефективність виконання судових рішень та проведення заходів пробації виступає мірою можливого, але не будь-якого, а лише того, що висловлює мету людини, реалізує її ідею, тобто ефективність є мірою можливого з точки зору її близькості до найбільш доцільного, необхідного (корисного) людині результату [111, с. 45].

Проведене нами опитування персоналу уповноваженого органу з питань пробації показує, що система пробації демонструє хороший рівень ефективності виконання судових рішень, оскільки кількість суб'єктів пробації за чисельністю на сьогодні перевищує кількість осіб, які відбувають покарання в установах виконання покарань [Додаток А].

До речі, як зауважує директор ДУ «Центр пробації» О. Б. Янчук, пробація державі обходиться в 10–12 разів дешевше, ніж позбавлення волі. Вартість утримання одного засудженого на день з витратами на персонал становить 271 грн, для порівняння – вартість утримання одного суб'єкта пробації на день становить лише 23 грн. З початку 2021 року через систему пробації пройшло понад 100 тисяч осіб, які відбували кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Повторно кримінальні правопорушення після звільнення від покарання вчинили 1249 осіб (1,4 %) [112, с. 9].

Отже, оцінка ефективності уповноваженого органу з питань пробації щодо виконання судових рішень та проведення заходів пробації – це науково обґрунтовані критерії і показники ступеня та рівня досягнення персоналом пробації завдань, які передбачають: ступінь виправлення і ресоціалізації;

застосування заходів пробації; запобігання повторних кримінальних правопорушень після звільнення тощо.

У процесі дослідження нами проаналізовано роль пробаційних програм як інструменту впливу на суб'єктів пробації в процесі виконання судового рішення. Пробаційні програми є новим інструментом уповноваженого органу з питань пробації щодо роботи із суб'єктами пробації, однак, як показало дослідження, пробаційні програми широко використовуються в зарубіжних країнах. Тому їх впровадження у вітчизняну практику є корисним і важливим напрямом роботи уповноваженого органу з питань пробації.

Серед нормативно-правового забезпечення впровадження пробаційних програм із суб'єктами пробації ми виділяємо такі:

1) наказ Міністерства юстиції України від 28.03.2018 № 926/5 «Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм»;

2) наказ Міністерства юстиції України від 11.06.2018 № 1797/5 «Про затвердження пробаційних програм для неповнолітніх суб'єктів пробації»;

3) наказ Міністерства юстиції України від 11.06.2018 № 1798/5 «Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації»;

4) наказ Міністерства юстиції України від 23.10.2019 № 3234/5 «Про затвердження пробаційної програми „Формування життєвих навичок” для повнолітніх суб'єктів пробації»;

5) наказ Міністерства юстиції України від 23.10.2019 № 3235/5 «Про затвердження пробаційної програми „Формування життєвих навичок” для неповнолітніх суб'єктів пробації»;

6) наказ Міністерства юстиції України від 20.12.2019 № 4098/5 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінки ефективності проходження пробаційних програм»;

7) наказ Міністерства юстиції України від 27.06.2023 № 2362/5 «Про затвердження пробаційних програм щодо подолання домашнього насильства» для повнолітніх та неповнолітніх суб'єктів пробації;

8) наказ Міністерства юстиції України від 23.05.2024 № 1537/5 «Про

затвердження пробаційної програми «Зміна посткримінального мислення»;

9) наказ Міністерства юстиції України від 23.05.2024 № 1536/5 «Про затвердження пробаційної програми «Попередження вживання психоактивних речовин» для неповнолітніх та повнолітніх суб'єктів пробації» [113].

Вищеперераховані накази Міністерства юстиції України щодо застосування до суб'єктів пробації пробаційних програм відіграють важливу роль у їх виправленні та ресоціалізації. До того ж вважаються, на думку опитаних нами респондентів, дієвими інструментами в роботі уповноважених органів з питань пробації [Додаток А].

Щобільше, їх реалізація уповноваженими органами з питань пробації передбачає на меті досягти позитивних змін у поведінці суб'єктів пробації, повернути їх у суспільство законослухняними громадянами, допомогти із працевлаштуванням після відбуття покарання, опанувати нові професії, не вчиняти у сфері сімейних відносин домашнього насильства тощо.

Водночас, як показало дослідження, вищенаведені пробаційні програми мають і проблемні питання, оскільки їх реалізація потребує висококваліфікованих спеціалістів, які не завжди відповідають вимогам роботи із засудженими у Державній установі «Центр пробації», а їх залучення потребує додаткового фінансування, особливо коли ці фахівці передбачені у самій програмі.

Ми в нашому дослідженні пропонуємо розв'язувати ці проблеми шляхом підготовки серед уповноважених органів з питань пробації відповідних тренерів, завдання яких пройти навчання щодо пробаційних програм і реалізувати їх на практиці. Як показало дослідження, наша пропозиція не завжди кореспондується з діяльністю персоналу уповноважених з питань пробації, оскільки питання звільнення, вихід на пенсію або в академічну відпустку ніхто не передбачає.

Проблемним питанням у реалізації пробаційних програм щодо суб'єктів пробації в Україні є також закріплення у ст. 2 ч. 7 Закону України «Про

пробацію», де передбачено, що пробаційні програми призначаються за рішенням суду до осіб, засуджених до пробаційного нагляду, або осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або їх окремих виявів, які можливо об'єктивно перевірити. Вищенаведене показує, що пробаційні програми мають призначатися судом, і то лише суб'єктам пробації, засуджених до пробаційного нагляду, або осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Поряд з цим норма ст. 2 ч. 7 Закону України «Про пробацію» не кореспондується і не є узгодженою зі ст. 91¹, ч. 1 п. 5 КК України, у якій зазначено, що в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, може бути застосовано судом обмежувальний припис або покладені обов'язки. Тобто КК України також передбачає проходження пробаційних програм суб'єктами пробації.

Українські вчені єдині в тому, що ізоляція засуджених у місцях несвободи ДКВС України – це не кращий варіант повернення після відбування покарання такої особи в суспільство, тому призначення альтернативного виду покарання є найбільш гуманним і дієвим заходом. Поряд з цим не кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має право відбувати покарання в Державній установі «Центр пробації».

Серед найбільш поширених пробаційних програм у зарубіжних країнах є такі: «Програма працевлаштування», мета якої допомогти правопорушнику влаштуватися на роботу і втриматися на ній. До речі, такої програми для суб'єктів пробації немає, відсутня вона і для засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи ДКВС України.

Хоча така програма, на нашу думку, формує у суб'єктів пробації, особливо тих, хто відбуває покарання за ст. 75 КК України «Звільнення від відбування покарання з випробуванням», уміння виконувати покладені судом обов'язки, отримувати знання з національного законодавства, фінансової грамотності, сплачувати за виконавчими листами тощо. Наступна – це

«Програма кредитування», вона передбавчає надання державою за поданням уповноваженого органу з питань пробації податкового кредиту роботодавцю, якщо він бере на роботу суб'єкта пробації на період відбування ним покарання.

Цікавою для суб'єктів пробації є «Програма федеральних облігацій». Сутність цієї програми полягає у допомозі суб'єктам пробації знайти роботу, якщо вони постраждали від правосуддя. Поряд з цим суб'єкти пробації, які мають погане кримінальне минуле, не мають право на таку програму, оскільки є великий ризик, що страховий поліс не буде використаний за призначенням.

Для української системи пробації цікавими є також освітні, лікувальні пробаційні програми, програми громадського контролю, основне їх призначення – проведення відповідних занять за програмою і недопущення вчинення нового кримінального правопорушення суб'єктом пробації після звільнення.

Важливе місце у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні, які перебувають на обліку в уповноваженого органу з питань пробації, посідає наказ Міністерства юстиції України № 120/33091 від 29 січня 2019 року «Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі» із змінами і доповненнями, які відбулися у 2020, 2022 та 2023 роках.

Цим наказом «визначається робота уповноваженого органу з питань пробації щодо виконання судових рішень у частині наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, засуджених, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено більш м'яким покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, засуджених осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання

вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також організацію роботи уповноваженого органу з питань пробації щодо направлення осіб, засуджених до покарання у виді обмеження волі, до виправних центрів» [114].

Окремим питанням кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є Державна установа «Центр пробації», функціонування якої розповсюджується на територію всієї держави. Підрозділи пробації – 554 офіси пробації та 21 філія. Всі вони забезпечують ефективну діяльність в усіх адміністративно-територіальних одиницях країни відповідно до наказу від 16.02.2024 № 287/к. Функції та завдання пробації виконує понад 3 тисячі працівників [115].

Оскільки про систему пробації в Україні ґрунтовно заговорили після ухвалення Верховною Радою України у 2015 році Закону України «Про пробацію», зрозуміло, що цьому закону передували численні дослідження, проведені вітчизняними вченими. Тому на сьогодні інститут пробації в Україні залишається одним з прогресивних інститутів держави щодо застосування до засуджених за вчинені кримінальні правопорушення (кримінальні проступки) покарання, не пов'язані з позбавленням волі на певний строк.

Варто наголосити, що під час здійснення нагляду при виконанні судових рішень, що набрали законної сили, законів про амністію, актів про помилування уповноважений орган з питань пробації здійснює такі функції:

- 1) веде облік засуджених осіб;
- 2) викликає засуджених осіб до уповноваженого органу з питань пробації;
- 3) роз'яснює засудженим особам порядок та умови відбування покарання;
- 4) здійснює контроль за виконанням засудженою особою обов'язків, встановлених законом та покладених на неї судом;
- 5) здійснює профілактичні та виховні бесіди із засудженою особою;
- 6) відвідує засуджену особу за місцем проживання (у разі необхідності) з метою забезпечення контролю за поведінкою та способом життя;
- 7) здійснює збір інформації, необхідної для оцінки ризиків вчинення повторних

кримінальних правопорушень (далі – оцінка ризиків); 8) проводить оцінку ризиків [116].

Крім вищеперерахованих функцій, орган пробації «здійснює спільно із службами у справах дітей ознайомлювальні, профілактичні бесіди з батьками неповнолітніх, їх законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення кримінального правопорушення, а також уживає заходів щодо недопущення, а в разі настання до негайного припинення, порушень вимог судових рішень; організовує першочергові заходи з виявлення засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме; звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме; раз на три місяці надсилає до підрозділів інформаційно-аналітичної підтримки територіальних органів Національної поліції України запити з метою з'ясування випадків учинення засудженими особами нових кримінальних правопорушень, а також з'ясування випадків учинення засудженими особами адміністративних правопорушень» [117].

У разі отримання інформації про вчинення засудженими особами нових кримінальних правопорушень надсилає запити до компетентних органів, які здійснюють досудове розслідування відповідно до ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України, з метою отримання інформації про внесення відповідних відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань та копії ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу стосовно засудженої особи або повідомлення слідчого, що такий захід не застосовувався, а також за зверненням слідчого, який здійснює досудове розслідування стосовно засудженої особи, що перебуває на обліку в уповноваженому органі з питань пробації, надає інформаційну довідку на таку особу, а також відомості щодо невідбутої частини як основного, так і додаткового покарання на час вчинення злочину [116].

Важливою функцією органу пробації є погодження виїзду за межі

України засудженим особам, яким встановлено законом або покладено судом обов'язок не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації. Щобільше, у разі необхідності, але не менше ніж раз на три місяці, стосовно засуджених осіб, яким заборонено виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації, надсилає запити до Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України із зазначенням номера особової справи для встановлення факту перетину засудженими особами державного кордону.

Головний центр обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України в місячний строк після отримання таких запитів за наявності відомостей для однозначної ідентифікації осіб надає інформацію про перетинання засудженими особами державного кордону на виїзд з України та їх повернення в Україну без погодження уповноваженого органу з питань пробації [116].

Насамкінець після постановки суб'єкта пробації на облік уповноваженого органу з питань пробації роз'яснює порядок виконання обов'язків, покладених на нього судом. Серед актуальних проблем виконання судових рішень щодо суб'єктів пробації варто виділити такі проблеми:

1) виконання уповноваженими органами пробації нового виду покарання «пробаційний нагляд». Строк цього виду покарання відраховується з моменту постановки засудженого на облік відділу виконання судових рішень пробації [116].

Персонал цього відділу роз'яснює засудженому порядок та умови відбування пробаційного нагляду, особливо звертає увагу на обов'язки, які поклав на нього суд. На запитання опитаного нами персоналу пробації найчастіше серед обов'язків, які поклав суд на засудженого – це періодичність появи для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації 55 %; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання (роботи), навчання 30 %; виїзд за межі України без

погодження з уповноваженим органом з питань пробації 15 % [Додаток А].

За нашим дослідженням, після постановки засудженого на облік він два рази на місяць має приходити до уповноваженого органу з питань пробації для реєстрації, під час якої в засудженого беруть пояснення для складання оцінки ризиків можливості вчинення ним повторного кримінального правопорушення.

У разі ухилення засудженого від відбування покарання у виді пробаційного нагляду, а саме систематичне порушення обов'язків, встановлених судом, або вчинення адміністративних правопорушень, уповноважений орган з питань пробації надсилає матеріали до Національної поліції за місцем розташування уповноваженого органу з питань пробації (ст. 389 КК України). Знімається з обліку уповноваженого органу з питань пробації після закінчення строку відбування покарання довідкою керівника пробації;

2) проблему повної цифровізації системи уповноважених органів з питань пробації. Саме завдяки повній цифровізації системи пробації уповноважені органи з питань пробації спроможні будуть забезпечити виконання судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації України. Щобільше, завдяки впровадженню повної цифровізації її персонал зможе ефективно працювати в нових реаліях війни, не втрачаючи базу даних документів на окупованих територіях.

До речі, завдяки технічним засобам електронних комунікацій (електронна пошта, текстові повідомлення з використанням мобільного зв'язку) стало можливим для персоналу уповноваженого з питань пробації викликати обвинуваченого для складання досудової доповіді, що надає можливість ознайомитися останньому з текстом складеної доповіді. Після чого працівник пробації може прийняти рішення щодо клопотання чи не клопотання перед судом застосування покарання до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (кримінальний проступок), не пов'язаного з

позбавленням волі.

На наше переконання, розв'язання цієї проблеми створює перспективу виконання судових рішень щодо суб'єктів пробації в Україні, яка полягає у продовженні роботи Державної установи «Центр пробації» з цифровізації системи пробації та подальша робота над Єдиним реєстром засуджених осіб, узятих під варту, оскільки персоналу пробації під час підготовки досудової доповіді важливо створити умови їх особистої безпеки в умовах слідчого ізолятора.

Зокрема, за нашим дослідженням, у 2023 році до Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, внесено 78 358 чинних реєстраційних справ засуджених, що перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації, та 521 214 архівних реєстраційних справ. Важливим напрямом є також розроблення мобільного застосунку «Е-пробація», що дозволить забезпечити внесення уповноважених органів з питань пробації до системи електронного документообігу.

Цей напрям дуже важливий, оскільки створює умови належного виконання судових рішень щодо засуджених в Україні і контролю з боку керівництва Державної установи «Центр пробації» за роботою уповноважених органів з питань пробації та вибудовує розгорнуту систему електронного документообігу «Мегаполіс» у шести областях (Полтавській, Київській, Закарпатській, Одеській, Волинській та Сумській);

3) наступна проблема – це профілактика рецидиву серед суб'єктів пробації, оскільки вчинення ними під час відбування кримінального покарання без ізоляції від суспільства повторного кримінального правопорушення викликає нарікання з боку платників податків на роботу уповноважених органів з питань пробації;

4) важливою проблемою в системі пробації є залучення наукового потенціалу вітчизняних учених щодо розробки наукових інструментів у роботі із суб'єктами пробації, зокрема: розроблення оцінки ризиків вчинити повторне кримінальне правопорушення; впровадження різних видів

корекційних програм відбування покарання тощо;

5) однією з проблем, яку варто постійно розв'язувати, це вдосконалення чинного законодавства щодо покращення роботи в системі пробації з її суб'єктами. Цьому процесу має слугувати і розширення системи видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, підвищення в суспільстві розуміння вагомості професії працівника пробації; створення сучасної системи підвищення кваліфікації персоналу та його комунікація із прогресивними системами пробації у світі.

Враховуючи той факт, що Закон України «Про пробацію» визначає три види пробації відповідно до її функцій: досудову, наглядову та пенітенціарну ми підтримуємо позицію українських учених про те, що «серед прогресивних заходів з удосконалення організаційно-правового забезпечення наглядової пробації в Україні можна виділити запровадження такої функції, як медіація. Навіть більше, сучасні вітчизняні та закордонні дослідники в пенітенціарній сфері, які аналізують зарубіжний досвід, зазначають виконання службами пробації зарубіжних країн саме цієї функції» [118, с. 54].

Варто також зазначити, що на обліку в уповноважених органах з питань пробації перебуває удвічі більше засуджених, ніж у виправних та виховних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України. Так, за даними Державної установи «Центр пробації», тільки за 2022 рік через нагляд пробації пройшло понад 110 тис. суб'єктів пробації, підготовлено понад 10 тис. досудових доповідей.

А в рамках пенітенціарної пробації понад 5,5 тис. осіб отримали допомогу при звільненні з установ виконання покарань. Також на пробацію в Україні покладено виконання адміністративних (не кримінальних) санкцій, пов'язаних з безоплатними роботами у громаді, а також з оплачуваними роботами боржників по аліментах на дітей – суспільно корисні роботи, а це понад 11 тис. осіб;

б) серед актуальних проблем виконання судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань

пробації України, ми виділяємо і функціонування уповноважених органів пробації в умовах правового режиму воєнного стану. Саме воєнний стан в Україні зумовив необхідність внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність уповноважених органів з питань пробації.

Зокрема, 03 березня 2022 року внесено зміни до Кримінального кодексу України, якими встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111¹ КК України). За даними Державної установи «Центр пробації», у лютому 2023 року на обліку в уповноважених органів з питань пробації перебувало 447 таких осіб. Серед них 124 особи, засуджені за колабораційну діяльність [119];.

Варто також звернути увагу на той факт, що в умовах воєнного стану підрозділ уповноваженого органу з питань пробації під час окупації ворогом міг знищити або втратити особові справи суб'єктів пробації. А тому після звільнення Збройними силами України захоплених територій особові справи суб'єктів пробації підлягають терміновому відновленню. Для цього проводять дактилоскопіювання та виготовляють фотокартки засудженого. Уповноважений орган з питань пробації подає до суду запити для отримання копій судових рішень, які є підставою для відбування суб'єктом пробації кримінального покарання;

7) і насамкінець однією з проблем виконання судових рішень варто виділити перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації України засуджених за колабораційну діяльність. Поглиблене вивчення статті 111¹ КК України частини 1–3 показує, що суд може застосувати до такої категорії засуджених покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, тобто покарання, не пов'язане з позбавленням волі, але санкція статті 111¹ КК України ч. 1, 2 передбачає покарання на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Виявляється, що 124 особи – громадяни України, які усвідомлено вчинили кримінальне правопорушення (кримінальний проступок) на користь держави-агресора, а саме здійснили такі дії:

– публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України (ч. 1 ст. 111¹ КК України);

– добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора, (ч. 2 ст. 111¹ КК України), а тому мають відбуватися покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в уповноважених органах пробації від 10 до 15 років [18].

У зв'язку з вищенаведеним у нас виникає певне міркування, а доречно це робити, оскільки дуже великий строк перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації. Можливо краще законодавцю внести зміни і доповнення в статтю ст. 111¹ КК України 1, 2 частину за колабораційну діяльність шляхом застосування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі у виді громадських або виправних робіт, як це передбачено у частині 3 статті 111¹ КК України.

Згідно з нашим дослідженням у 2023 році на запит суду до уповноважених органів з питань пробації персоналом було складено 11 тисяч досудових доповідей. З них 8,7 тисяч обвинувачених реалізували своє право на участь у складанні досудової доповіді, а 1,3 тисячі відмовилися від неї [Додаток А]. Особливістю яких було те, що 806 працівників уповноваженого органу з питань пробації вимушені були відвідувати СІЗО, де безпекові питання теж були важливим елементом їхньої роботи з обвинуваченими.

Це, з одного боку, сприяло реалізації прав обвинувачених, а з іншого, дозволило персоналу уповноваженого органу з питань пробації провести

більш якісну оцінку ризиків і потреб обвинуваченого та забезпечити суд інформацією, яка сприяє винесенню справедливого рішення. Крім того, досудові доповіді покращили обізнаність та збільшили довіру до такої форми пробації. А також застосування судом альтернативного виду покарання до суб'єктів пробації сприяє зменшенню кількості засуджених в установах виконання покарань ДКВС України.

У процесі проведеного дослідження нами було встановлено, що суб'єкти пробації, які перебувають на обліку з питань пробації, іноді не з'являються на виклики до уповноваженого органу з питань пробації. У такому випадку уповноважений орган з питань пробації проводить першочергові заходи з виявлення такої особи та за наявності підстав вживає заходів, які передбачені у разі ухилення особи від відбування покарання, виконання обов'язків, покладених на неї, або надсилає матеріали до територіального органу Національної поліції України для оголошення такої засудженої особи в розшук.

Персонал уповноваженого органу з питань пробації має враховувати поважні причини неявки суб'єкта пробації за викликом у призначений строк. Поважними причинами неявки засудженої особи за викликом уповноваженого органу з питань пробації у призначений строк відповідно до частини першої статті 34, частини першої статті 37, частини шостої статті 41 КВК України визнаються несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, які фактично позбавляють її можливості своєчасно прибути за викликом (документально підтверджені) [6].

У день першого візиту засудженої особи до уповноваженого органу з питань пробації персонал органу пробації проводить бесіду з нею, під час якої:

– перевіряються документи, що посвідчують особу засудженого (копія долучається до особової справи), засуджена особа заповнює анкету, з'ясовуються відомості, що мають значення для виконання судового рішення (наприклад, щодо наявності документів, соціальних зв'язків, питання місця

проживання, навчання, працевлаштування, застосування амністії, стан здоров'я та інше);

– роз'яснюються права й обов'язки засудженої особи, порядок та умови відбування покарання чи порядок виконання обов'язків, покладених на засуджених, звільнених від відбування покарання з випробуванням, відповідальність за їх невиконання, порядок здійснення нагляду [119].

Для осіб, у яких закінчився строк відбування покарання за статтею 75 КК України «Звільнення від відбування покарання з випробуванням», працівник пробації обов'язково проводить інструктаж щодо можливості використання ними мобільного застосунку «Е-пробація» або «Пробація в смартфоні».

Цей позитивний досвід був впроваджений у Державну установу «Центр пробації» завдяки Канадсько-українському проєкту міжнародної технічної допомоги «Супровід урядових реформ України». Головна мета цього проєкту полягала в тому, щоб у випадку не передбачених подій (епідемія, війна, пандемія тощо) спростити комунікацію уповноваженого органу з питань пробації та суб'єкта пробації виконати покладені судом і законом обов'язки, не відвідуючи підрозділ уповноваженого органу з питань пробації.

Водночас використання персоналом уповноваженого органу з питань пробації мобільного застосунку «Е-пробація» дасть можливість надійно ідентифікувати кожного суб'єкта пробації та створить надійний захист його персональних даних. Крім того, це дозволить також інтегрувати суб'єктів пробації в Єдиний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту, сповіщати суб'єкта пробації про майбутній день явки до органу уповноваженого з питань пробації і контролювати виконання покладених на суб'єкта пробації заборон та обмежень.

Отже, використання технічних засобів зв'язку в роботі уповноваженого органу з питань пробації дасть можливість дистанційно працювати із суб'єктами пробації за визначеними програмами для зміни їхньої поведінки, що в подальшому стане надійним помічником суб'єкта пробації під час відбування покарання.

Висновки до другого розділу

1. У дослідженні зазначається, що у зв'язку із введенням в Україні правового режиму воєнного стану і появою військовополонених у таборах, їх облік здійснюється окремо від засуджених (осіб, узятих під варту). При цьому облік військовополонених офіцерського складу та інших прирівняних до них категорій також ведеться окремо. Оскільки вони не є засуджені, то виконання судових рішень щодо полонених не виконується.

2. У дисертаційному дослідженні доведено, що неналежне виконання судових рішень щодо засуджених в Україні створює в місцях несвободи та в уповноважених органах з питань пробації підвищену суспільну небезпеку, оскільки їх невиконання породжує серед засуджених численні скарги до Європейського суду з прав людини. Крім цього, неналежне виконання судового рішення персоналом органів та установ виконання покарань створює передумови особистої безпеки засуджених, порушення з боку персоналу законності і службової дисципліни.

3. У дослідженні заміна невідбутої частини покарання більш м'яким розглядається як заохочення, що застосовується до засуджених згідно з чинним законодавством і водночас створює більш м'які умови відбування покарання, котрі пов'язані із засобами виправлення і ресоціалізації засуджених у місцях несвободи ДКВС України та запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень.

4. Зазначено, що важлива роль у виконанні судових рішень належить контролю за дотриманням строків тримання під вартою. Для цього персоналом відділу за контролем судових рішень використовуються картки довільної форми, з яких формується картотека у хронологічному порядку за датами закінчення строку тримання під вартою. У картці зазначаються установчі відомості на особу, дата арешту, судові рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і дата закінчення зазначених у них строків тримання під вартою.

5. Важливе значення в діяльності уповноважених органів з питань

пробації має прийняття засудженого. Саме в цей день першого візиту засудженої особи до уповноваженого органу з питань пробації персонал проводить ознайомлювальну бесіду з нею, під час якої: перевіряються документи, що посвідчують особу засудженого (копія долучається до особової справи), засуджена особа заповнює анкету, з'ясовуються відомості, що мають значення для виконання судового рішення, роз'яснюються права й обов'язки засудженої особи, порядок та умови відбування покарання чи порядок виконання обов'язків, покладених на засуджених.

6. Зазначено, що підставою для поставлення засуджених осіб на облік є копія відповідного судового рішення, що набрало законної сили, підписане відповідним працівником суду та суддею і скріплене відбитком гербової печатки суду, оформлене в паперовій або електронній формі згідно з вимогами законодавства у сфері електронних документів та електронного документообігу, а також у сфері надання електронних довірчих послуг і електронної ідентифікації.

7. Обґрунтована якісна оцінка ефективності забезпечення виконання судових рішень та проведення заходів пробації, яка має сприяти тому, щоб комплексно виконувати поставлені перед ним завдання, без виконання яких вся здійснювана персоналом діяльність може виявитись безпредметною.

8. Доведено, що перспективним напрямом забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є вдосконалення уповноваженими органами з питань пробації інструменту оцінки ризиків і потреб засуджених, впровадження критеріїв якості з метою підвищення її достовірності, розвиток співпраці з органами місцевого самоврядування з метою їх залучення до модернізації офісів пробації, покращення умов роботи персоналу пробації.

РОЗДІЛ ІІІ.
МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ
ЗАКОНОДАВЧОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ
РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародний досвід виконання судових рішень щодо засуджених у зарубіжних країнах

Оскільки механізм реалізації виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України перебуває в національній правовій системі, ми поділяємо думку Л. В. Петрової про те, що всі правові системи мають становити універсальні, а не національні механізми та його елементи, внаслідок чого основні правові поняття і практика їхнього втілення більш чи менш спільні в

У контексті викладеного варто зазначити, що різноманітність виконання судових рішень щодо засуджених в Україні не дозволяє нам у процесі дослідження обмежити його пізнання одним або декількома способами. Про це пише і вчена Н. А. Гураленко, на думку якої, тільки раціональне врахування всього позитивного, що є в них, дає можливість

Саме такий підхід, на нашу думку, зумовлює необхідність аналізу фундаментальних праць, у яких учені намагаються визначити, з погляду кримінально-виконавчої науки, основні переваги концепції європейської пенітенціарної системи над кримінально-виконавчою системою у сфері виконання судових рішень щодо засуджених, котрі вчинили кримінальне правопорушення і за вироком суду були направлені відбувати покарання у виправні або виховні колонії Державної кримінально-виконавчої служби України або до уповноважених органів з питань пробації Державної установи «Центр пробації».

Черговий виток реформаційних перетворень, які проводить Міністерство юстиції України у XXI столітті, обумовлений пошуком оптимальної моделі виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи України. Одним із таких напрямів є вивчення та впровадження в практичну діяльність органів і установ виконання покарань зарубіжного досвіду функціонування пенітенціарних систем.

Варто погодитися з українською ученою І. С. Яковець про те, що саме практика має вагоме значення для розвитку наукової теорії, оскільки для всіх наук вона є не лише безпосередньо відповідним середовищем, а й формою об'єктивного буття загалом. Такий підхід вченої дозволяє теоретикам і практикам проводити дослідження питань виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи через призму не тільки вітчизняного пошуку розв'язання проблеми, а і шляхом вивчення кращих практик пенітенціарних систем зарубіжних країн [110, с. 4].

Безперечно, що висвітлення проблемних питань впровадження в національну кримінально-виконавчу систему кращих здобутків виконання судових рішень у пенітенціарних системах зарубіжних країн пов'язано, як зауважує вітчизняний учений І. Г. Богатирьов, з динамічною діяльністю майбутньої пенітенціарної системи України, завдання якої визначити структурно правильний шлях реалізації адекватних, морально, соціально та економічно виправданих видів кримінальних покарань за вчинене кримінальне правопорушення [122, с. 42].

Аналогічної позиції дотримується й інший український науковець О. Г. Колб, який у своїх дослідженнях наголошує, що вивчення пенітенціарних систем світу має певні відмінності, що визначаються основними елементами сучасного реформування кримінально-виконавчої системи України і забезпечення її діяльності законодавчою та іншою нормативно-правовою базою. А це все є досить актуально і привертає увагу значної кількості як вітчизняних, так і зарубіжних теоретиків та практиків цієї сфери діяльності.

Як вважає дослідник, саме розроблення і впровадження в життя більш досконалих форм застосування та виконання покарань надає змогу приблизити установи виконання покарань до європейських стандартів. Водночас учений наголошує на тому, що вивчення пенітенціарних систем світу має певні відмінності, що визначаються основними елементами державної політики кожної країни, які пов'язані з конкретною юрисдикцією та системою кримінального судочинства.

Отже, порівнюючи їх, ми можемо виявити позитивні моменти і тенденції розвитку, а це, на думку дослідника, дає можливість захистити себе від повторення помилок, швидко й ефективно планувати та реалізовувати намічене, використовуючи накопичений роками позитивний досвід функціонування зарубіжних пенітенціарних систем [123, с. 57– 58].

Водночас інший вітчизняний учений В. В. Василик звертає увагу на той факт, що подібні запозичення можливі лише з урахуванням специфіки економічного та соціального розвитку України, особливостей вітчизняної кримінально-виконавчої системи, історичного досвіду і традицій нашого народу, особливостей національної психології тощо [124, с. 129].

Варто також звернути увагу на позицію українського дослідника О. О. Шкути, який дійшов висновку, відповідно до якого позитивний європейський досвід може бути адаптований до українських реалій за умови ретельного вивчення найефективніших законодавчих конструкцій, що належать до пенітенціарних систем у різних державах, і використання цих напрацювань у кримінальному та КВП України [125, с. 227].

До речі, О. М. Кревсун вважає, що Україна послідовно та цілеспрямовано виконує свої зобов'язання у сфері реформування кримінально-виконавчої системи з метою максимального наближення умов тримання засуджених до міжнародних стандартів і правил поведіння із засудженими. Останніми роками, у зв'язку зі значним зростанням рівня злочинності, в зарубіжних країнах світу все більше уваги приділяють проблемам покарання у виді позбавлення волі. Вони виявляються в

підготовці підвідомчих нормативно-правових актів, у наукових публікаціях, дискусіях внутрішньодержавного та міжнародного масштабів, стають предметом широкого обговорення на наукових конференціях і стурбованості офіційних органів та суспільства загалом [51, с. 100].

Аналогічної позиції з цієї проблематики дотримується І. М. Копотун, який зазначає, що реформування кримінально-виконавчої системи України потребує комплексу заходів, які варто вдосконалювати, запроваджувати здобутки передового як вітчизняного, так і зарубіжного пенітенціарного досвіду в практичну діяльність органів та установ виконання покарань, збагачувати результатами сучасних наукових досліджень у цій сфері, а також більш активно спрямовувати роботу на модернізацію обладнання установ виконання покарань. Отже, перед законодавцем постає важливе і водночас складне завдання – удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства для забезпечення ефективної діяльності органів та установ виконання покарань і приведення умов тримання засуджених у відповідність з міжнародними стандартами та правилами [126, с. 97].

Варто також наголосити, що про наявність цієї проблеми та завдання йдеться й у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. № 2713-IV, у якому, зокрема, наголошено на тому, що для організації міжнародного співробітництва у сфері виконання кримінальних покарань ДКВС України потрібна взаємодія з відповідними органами зарубіжних держав і міжнародними організаціями на основі міжнародних договорів [127].

Отже, проведений нами аналіз думок вітчизняних науковців свідчить, що використання позитивного зарубіжного досвіду щодо виконання судових рішень у діяльності кримінально-виконавчої системи України має сприяти пошуку шляхів підвищення ефективності органів і установ виконання покарань та пробації України, стимулювати ментальну діяльність вітчизняних учених на вироблення цікавих ідей щодо їх оптимізації й подальшого функціонування, суттєвим чином підвищити рівень ефективності

процесу забезпечення виконання покарань у виді позбавлення волі на певний строк та альтернативних видів покарань.

Водночас порівняльний аналіз нормативно-правових актів у сфері виконання та відбування покарання сприятиме покращенню виконання судових рішень, котрі доцільно використовувати в процесі реформування національного законодавства. У цьому контексті науковці зауважують, що, оскільки позбавлення волі на певний строк є поширеним видом покарання не лише на пострадянському просторі, а й в інших країнах світу, це дало змогу створити потужну міжнародну нормативно-правову базу та набути багатого законодавчого досвіду різних держав з питань регулювання виконання цього виду покарання.

Крім того, вивчення нами зарубіжного досвіду виконання судових рішень в органах і установах виконання покарань відкриває нові горизонти, дозволяє краще пізнати кримінально-виконавче право своєї країни, оскільки специфічні риси цього права особливо виразно виявляються в порівнянні з іншими системами. Варто також наголосити, що ідеальної пенітенціарної системи щодо виконання судових рішень у зарубіжних країнах не існує, позаяк їх ефективність може бути впроваджена в національну кримінально-виконавчу систему.

Отже, застосування зарубіжного законодавства виконання судових рішень в органах і установах виконання покарань ДКВС України та ДУ «Центр пробації» потребує, на нашу думку, ґрунтовного вивчення нормативно-правових актів, оскільки саме в них законодавець передбачив кращі національні практики виконання судових рішень. Варто зазначити, що такої ж думки дотримується і вітчизняний учений О. М. Кревсун у дослідженні «Прогресивна система виконання покарання» [51, с.101].

Серед міжнародних нормативних актів, що регламентують діяльність установ виконання покарань та пробації в частині виконання судових рішень, є розроблені РЄ ЄПП і прийняті 30 серпня 1955 р. ООН Мінімальні стандартні правила поведіння з в'язнями [128]. Оскільки саме вони визнані

міжнародною спільнотою як основні документи для формування законодавчими органами, судами й тюремними адміністраціями політики у сфері виконання покарань та пробації.

Варто також наголосити, що саме ці правові джерела стали незамінними під час тлумачення міжнародної концепції про захист прав людини, основною складовою міжнародного права в галузі захисту прав людини. Однак слід мати на увазі, що кожна країна по-своєму підходить до цієї проблематики.

Так, вітчизняний учений-пенітенціарист С. В. Лучко, порівнюючи деякі пенітенціарні системи зарубіжних країн, встановив типові ознаки їх функціонування, а саме: всі пенітенціарні системи створюються з метою ізоляції від суспільства осіб, які вчинили злочин; засуджені в пенітенціарних установах утримуються як в одиночних камерах, так і в загальних приміщеннях; існує система полегшеного одиночного ув'язнення, яка передбачає ізольоване тримання в'язнів у камерах, але дозволяє спільне їх перебування у школі та церкві [129, с. 16].

У зв'язку з цим цікавою є практика виконання покарання у виді позбавлення волі шляхом застосування прогресивної системи до засуджених у США, Англії, Швейцарії, Норвегії, Швеції та Франції. Правові системи США та України є різними як за своєю структурою, так і за змістом, тому імплементація американських норм права, на нашу думку, доволі проблематична.

Крім того, різною є історична соціально-правова практика з цих питань. Зокрема, протягом останніх років у США було впроваджено в дію чимало нормативних документів, які ставили за першооснову трансформацію тюремної системи. Значну увагу приділено умовам, в яких утримуються засуджені, можливостям застосування прогресивної системи та надання додаткових пільг, які б поступово відновлювали в засудженого почуття повноправного члена суспільства [129, с. 16].

Показовою у цьому сенсі є система ув'язнення, яку було розроблено і

запроваджено в Північній Америці, так звана «система реформаторів». Вона подібна до англо-ірландської пенітенціарної системи, але має певні особливості й відмінності. Зокрема, повне одиночне ув'язнення застосовувалося лише щодо тих засуджених, яких вважали невинуватими. Усіх інших засуджених тримали в загальному ув'язненні з роз'єднанням на ніч.

На доктринальному рівні доведено, що суттєвим недоліком цієї системи є те, що строк перебування ув'язненого в реформаторії залежав цілком від волі адміністрації установи, що, з одного боку, призводило до зловживань адміністрації, а з іншого – мало небажаний вплив на засуджених, які перебували у стані страху, хвилювання, пригнічення, розуміючи таку цілковиту залежність, що іноді призводило до нервових зривів та психічних захворювань.

Отже, як показала практика, в історії розвитку пенітенціарних систем зарубіжних країн траплялися випадки, коли певна країна запозичувала окремі ознаки декількох різних систем, що призводило до створення нової, змішаної системи. З цього приводу варто погодитися з вітчизняним ученим І. Г. Богатирьовим, що такий підхід зарубіжних країн до пенітенціарних систем: по-перше, дозволяє об'єднати у відносно однорідні групи близьких за ступенем соціальної небезпеки та виправлення злочинців; по-друге, точніше й ефективніше спланувати процес їх виправлення за строками, інтенсивністю та іншими параметрами; по-третє, їх відносно рівні строки позбавлення волі знімають те психологічне напруження, що виникає в середовищі засуджених, які спільно відбувають строки покарання, що різко відрізняються. Науковець зауважив, що відсутність такої напруженості також збільшує ступінь керованості поведінкою засуджених [130, с. 10].

Цікавим для нашого дослідження слід визнати той факт, що за умови належного забезпечення виконання судового рішення начальник тюрми має право, помістивши засудженого за злісне порушення дисципліни до ізолятора на 28 днів, не зарахувати цей час до загального строку тюремного

ув'язнення. Отже, проведений аналіз британської прогресивної системи свідчить, що трьохступеневий рівень виправлення в одній і тій же установі є ефективним і результативним.

І тут варто підтримати українських учених І. Г. Богатирьова, А. А. Рябянцева в тому, що найбільш прогресивним у британській пенітенціарній системі при виконанні судового рішення є завершальний етап – умовне звільнення, коли засуджений отримує відпускне посвідчення, в якому зазначається, що він повинен утримуватися від порушень закону, та зареєструється за місцем проживання в поліції і перебуватиме під наглядом спеціальної служби пробації [130, с. 12].

Зазначена практика виконання судового рішення щодо засудженого, який відбуває покарання, заслуговує на увагу як така, що може сприяти підвищенню дисциплінованості засуджених і запобіганню вчинення ними в місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації ДУ «Центр пробації» нових кримінальних правопорушень, а також значно підвищить ефективність соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених після звільнення, а отже, має бути імплементована в законодавство України.

Цікавою для нашого дослідження є система виконання покарання Швейцарії, досвід якої варто вивчати і можливо впроваджувати в національну кримінально-виконавчу систему. На це наголошують вітчизняні вчені. У цій країні існує 114 установ, на які покладено функцію кримінальних покарань та заходів правового характеру. Більшість з них виконує функції СІЗО та є закладами відкритого типу для короткострокових покарань у виді позбавлення волі і лише близько 30 тюрем виконують тривалі покарання. За результатами цього дослідження, у Швейцарії функціонує два типи установ виконання покарань, які повинні мати всі кантони: закриті та відкриті тюрми.

У закритих тюрмах засуджені розміщуються або в закритих тюрмах, або закритому секторі відкритої тюрми в разі, коли існує ризик втечі або вчинення повторного правопорушення. До відкритих тюрем особа

направляється, якщо немає підстав для побоювань, що правопорушник вчинить новий злочин.

Переведення засудженого до виправних установ іншого кантону можливе лише у виняткових випадках, приміром, якщо інший кантон має можливість для максимального задоволення освітніх або професійних потреб засудженого; якщо засуджений має родинні та соціальні зв'язки не за місцем засудження, а в іншому кантоні; у разі направлення до відкритої або закритої установи іншого кантону через необхідність зміни умов тримання тощо.

У таких випадках з бюджету за місцем засудження особи здійснюється повна оплата вартості його утримання в місцях несвободи. Це важлива новація для наших місць несвободи, оскільки з державного бюджету на виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи України, виділяється всього 60 відсотків.

Так, за інформацією Міністерства юстиції України, на утримання одного в'язня українці витрачають в середньому 10 тисяч гривень на місяць, хоча ще кілька років тому сума, витрачена на одного ув'язненого, сягала 5–6 тисяч. Тобто вартість утримання збільшилася вдвічі.

На червень 2019 року в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах перебувало 49 720 осіб. Ще на початку 2020 року в Україні було 52 863 ув'язнених. І хоча їх кількість за останні 20 років значно зменшується, витрати на них щорічно зростають.

Уже торік на утримання засуджених та ув'язнених у слідчих ізоляторах виділено 6 643 832 800 гривень – що в два рази більше. Водночас утримувалося у в'язницях тоді 52 863 особи. Тобто один засуджений та ув'язнений коштував платникам податків 125 680 грн на рік або 10 473 грн на місяць [131].

У Швеції процедура виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання, ґрунтується на двох конституційних принципах. З одного боку, це забезпечення прав правопорушників, а з іншого – поваги до людської гідності. Хоча за національним законодавством за втечу з тюрми

передбачено лише дисциплінарну відповідальність. У порівнянні з вітчизняним законодавством засуджені, які вчинили втечу з установи виконання покарань, притягаються до кримінальної відповідальності [132].

Як пояснює персонал адміністрації тюрем Швеції, це пов'язано з тим, що в людини є природний потяг до свободи, за який недоцільно її карати. У таких випадках строк покарання продовжується на термін перебування засудженого в розшуку [133, с. 99].

Метою поводження із засудженими в тюрмах Швеції, на думку О. І. Іванькова, є підготовка їх до виходу на волю. При цьому, оскільки середній строк ув'язнення обчислюється кількома місяцями, то така проблема є нагальною. Для її розв'язання щодо кожного засудженого розробляється відповідна програма, за якою спочатку спеціальною комісією в єдиному на всю країну центрі розподілу засуджених, що функціонує в одній з великих тюрем, визначається вид установи (закритого чи відкритого типу) або ж навіть відповідне відділення тюрми.

Із засудженими проводиться співбесіда, за результатами якої здійснюється їх розподіл по тюрмах чи певних відділеннях тюрем. Під час розподілу одразу ж визначається строк, після відбуття якого засудженому можлива зміна умов тримання шляхом переведення його до установи більш відкритого типу [8].

За результатами дослідження вітчизняних учених, засуджені у Швеції можуть отримувати короткострокові відпустки за межі тюрми. Дозвіл залишити тюрму може бути наданий засудженому для полегшення його повернення в суспільство за умови, що це не сприятиме продовженню злочинної діяльності чи іншої протиправної поведінки. Тобто це право, а не обов'язок адміністрації тюрми [134].

Зважаючи на те, що кількість засуджених у тюрмах Швеції нечисельна, в персоналу місьць несвободи є унікальна можливість всебічно вивчати засудженого, проводити з ними потужну підготовку до ресоціалізації та реінтеграції після звільнення. До речі, наша пропозиція полягає в тому, що

Міністерству юстиції України варто переглянути перебування кількості засуджених у виправних колоніях мінімального і середнього рівня безпеки з урахуванням закордонного досвіду.

Водночас ми підтримуємо позицію професора В.В. Коваленка про те, що із законодавства Швеції можна імплементувати в законодавство України норму, згідно з якою строк застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання може бути відкладено на 15 днів у разі вчинення засудженим порушення умов відбування покарання. Це створить умови для персоналу місць несвободи переконати засудженого до правосвідомої поведінки та значно підвищити ефективність виконання судового рішення щодо конкретного засудженого в місцях несвободи [32].

Значна кількість позитивних рішень, які можуть бути ухвалені Міністерством юстиції України у зв'язку з виконанням судових рішень у місцях несвободи, є в Норвегії, що й стало одним з методологічних підґрунтів для розроблення науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення правового механізму з цих питань в Україні. У виправних установах Норвегії у процесі відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк проводиться політика так званої нормалізації.

Це означає, що засудженим залишають усі ті права, які не суперечать виконанням покарання, і застосовують ті обмеження, що зумовлені змістом покарання. У більшості пенітенціарних закладів кількість персоналу дорівнює кількості засуджених, що в них утримуються.

При цьому толерантне ставлення до засуджених є обов'язковим. Саме тому персонал місць несвободи зобов'язаний ввічливо ставитися до засуджених, а останні – до персоналу виправних установ, враховуючи, що головним принципом виконання покарання у виді позбавлення волі є такий: «засуджений – звичайний громадянин, якого тимчасово позбавили волі».

Щодо можливості імплементування норм законодавства Королівства Норвегія у вітчизняне, як бачиться за доцільне, за умови фінансової самодостатності виправних колоній, із заробітку засуджених, пенсій та інших

видів доходу здійснювати часткове відшкодування вартості їх харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг. Але, як нам здається, в Україні такі новели впровадити буде складно, оскільки праця засуджених згідно з КВК України є правом, а не обов'язком.

Серед видів матеріальної відповідальності засуджених в місцях несвободи ДКВС України український учений І.Г. Богатирьов виділяє:

- перший вид він характеризується відшкодуванням збитків, заподіяних колонії, і додаткові витрати, пов'язані з припиненням втечі засудженого, лікуванням засудженого, який навмисно заподіяв собі тілесні ушкодження згідно із законодавством;

- другий вид матеріальної відповідальності полягає в тому, якщо засуджені заподіяли збитки в місцях несвободи у процесі суспільно-корисної праці, у розмірі і на підставах, встановлених законодавством про працю;

- третій вид матеріальна відповідальність настає тоді коли збитки відшкодовуються в розмірі і на підставах, встановлених цивільним законодавством. [191, с. 98].

Другий вид праці: засуджені зобов'язані робити на вимогу адміністрації виправної колонії безоплатно. Але такі роботи можуть стосуватися лише благоустрою виправної колонії і прилеглих до неї територій, поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. До цих робіт можуть залучати в неробочий час не більш як на дві години на день і, як правило, по черзі з іншими засудженими [135].

Дещо цікавим є також досвід виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають кримінальне покарання у Франції. Відбування покарання засудженими у Франції здійснюється за Оборнською тюремною системою із застосуванням прогресивних умов відбування, тобто від більш суворих до менш суворих.

Зокрема, як зазначає вітчизняний учений О. М. Кревсун, після прибуття до тюрми засуджені повинні відбутися визначений строк в одиночному

ув'язненні, як правило, не більше ніж 45 днів. Після цього до них застосовується прогресивна система відбування покарання, що має такі етапи: одиночне ув'язнення, що поширюється на всіх засуджених; виправні засуджені – ночують в одиночних камерах, а вдень групами працюють у майстернях; поліпшення (нагадує попередній етап, тільки доповнений наявністю деяких пільг: дозвіл на участь у колективних іграх, вживати їжу в загальній їдальні та ін.); напіввільний режим з правом засудженого працювати за межами тюрми та відвідувати родичів; умовне звільнення [51, с. 108].

Вітчизняна учена М. І. Лисенко у власному дослідженні пише, що засудженим до позбавлення волі надається одне побачення на тиждень тривалістю одна година, яке відбувається під наглядом охоронців з можливістю прослуховувати бесіди. Для тривалих побачень передбачені візити без нагляду в так званих сімейних кімнатах, тривалістю від 6 до 72 годин. Проте не всі тюрми Франції мають можливість надати побачення без нагляду. І в цьому плані Україна має певні переваги, адже в кожній УВП обладнані кімнати для тривалих побачень – аналогів європейських побачень без нагляду [136, с. 118].

Відповідно до зазначеного та з урахуванням проблем реформування французької пенітенціарної системи ми вважаємо, що створення належних умов відбування покарання, а саме: дотримання гідності особистості; душ у кожній камері пенітенціарної установи, персональний супровід; підготовка до соціальної реабілітації (робота, отримання професії, фізична підготовка тощо). Все це може бути впроваджено і в нашу пенітенціарну систему.

Якщо зазначену проблематику розглянути з огляду на імплементацію норм законодавства Франції у вітчизняне, то заслуговує на увагу матеріально-побутове забезпечення засуджених, оскільки воно спонукає їх до позитивної поведінки за умови фінансового благополуччя. Однак, якщо матеріальне забезпечення засуджених у Франції повністю фінансується з бюджету, то в Україні воно знаходиться далеко від міжнародних стандартів.

До речі, за нашим дослідженням, за роки незалежності України кримінально-виконавча система так ні разу і не фінансувалася з бюджету в повному обсязі. Причин декілька. Основна полягає в тому, що частину фінансування держава покладає на саму кримінально-виконавчу систему шляхом створення в органах і установах виконання покарань спеціальних фондів.

Зокрема, згідно зі ст. 115 КВК України особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Норма житлової площі на одного засудженого у виправних колоніях не може бути меншою, ніж три квадратних метри. У лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – п'ять квадратних метрів) [6].

Але, як показало дослідження, ці норми поки що не відповідають міжнародним стандартам, оскільки за висновками Комітету проти катувань Ради Європи житлову площу, що є меншою семи квадратних метрів, слід розглядати як застосування тортур у місцях позбавлення волі соціальної реабілітації (робота, отримання професії, фізична підготовка тощо).

Враховуючи зазначене, варто прислухатися до думки українських учених А.В. Боровика, О.Г. Колба та ін про те, що саме «детермінанти сприяють і обумовлюють вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань, зокрема і на індивідуальному рівні [137, 277].

Багато позитивних моментів щодо процесу забезпечення виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк має Німеччина. З цього приводу вітчизняний учений М. С. Пузирьов у своєму дослідженні приділяє увагу таким видам виправних установ у виді позбавлення волі Німеччини: установи відкритого типу; установи закритого типу; соціально-терапевтичні установи.

У межах цих установ за статевовіковим критерієм на рівні закону виокремлено: установи для засуджених жінок; установи для осіб молодого

віку. До установ, призначених для виконання заходів виправлення і безпеки, пов'язаних із позбавленням волі, за кримінально-виконавчим законом Німеччини належать: 1) установи для превентивного ув'язнення (при цьому допускається створення ізольованих відділень превентивного ув'язнення в УВП у виді позбавлення волі); 2) психіатричні лікувальні установи; 3) лікувальні установи для хворих алкоголізмом або наркоманією; 4) установи для попереднього ув'язнення [138, с. 56].

На відміну від кримінально-виконавчої системи України пенітенціарній системі Німеччини віднедавна властивий такий інститут зарубіжного пенітенціарного права, як «приватна тюрма». Зокрема, у 2005 р. компанія «Sercogroup» виграла тендер й уклала п'ятирічний контракт з Міністерством юстиції Гессену (одна із земель Німеччини) на предмет здійснення управління Гессенською тюремною службою. Це був перший у Німеччині контракт у сфері приватизації тюрем. Названа компанія відповідає за забезпечення психологічної, медичної й освітньої сфер діяльності, а також за технічне обслуговування будівель тюрми з кількістю 502 засуджених чоловіків [139, с.18].

Щодо впровадження приватних установ в Україні, де виконання судових рішень має здійснюватися не державою, а приватною компанією, виникли певні дискусії серед вітчизняних учених. З одного боку, є прихильники впровадження приватних установ в Україні (І. Г. Богатирьов, О. О. Шкута, М. С. Пузирьов), а з іншого, є вчені, які заперечують створення таких установ в Україні (І. С. Яковець, А. Ф. Степанюк та інші), обґрунтовуючи свою позицію щодо використання праці засуджених приватними компаніями буде не на користь їх виправлення та ресоціалізації.

Важливим напрямом удосконалення виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання, є досвід суспільно корисної практики соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених, що сформувалась у Республіці Польща.

Зокрема, М. І. Лисенко, досліджуючи ізоляцію засуджених до

позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях, звертає увагу на той факт, що тривалість побачення в установах виконання покарань Республіки Польща становить шістдесят хвилин, відмінність у частоті надання побачень залежить від типу установи: у найвищому рівні безпеки дозволено два візити на місяць, у середньому – три, а в низькому – візити здійснюються без обмежень.

Усі візити в місця несвободи, як зазначає вчений, відбуваються під наглядом. Вважається, що охоронець не обмежує прямий контакт між засудженим і відвідувачем, але контролює всі візити. Як правило, візити відбуваються в приміщеннях, де розміщені десятки столів і стільців. На думку міжнародних експертів, така практика дозволяє підтримати лише мінімальну можливість приватного життя, оскільки засуджені, визнані небезпечними, здійснюють побачення з близькими через скло. Водночас у Польщі існує також практика надання сімейних побачень без нагляду. Вона є незадовільною з огляду на недостатню кількість приміщень для таких побачень [140, с. 128].

Стосовно окремих категорій засуджених у Польщі існують винятки. Так, засуджені, які мають неповнолітніх дітей, можуть претендувати на один додатковий візит з дитиною. Для таких побачень можуть створюватися спеціальні кімнати або майданчики для засуджених та їхніх сімей [140, с. 130]. Вітчизняний досвід показує, що національне законодавство також передбачає для дітей, народжених у місцях несвободи, окремі кімнати матері та дитини, де дитина утримується до трьох років, а потім переводиться в дитячі будинки для сиріт.

До речі, щорічний моніторинг Уповноваженого з прав людини засвідчує, що права дітей, які народилися в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України, на жаль, не забезпечені повною мірою. Особливої актуальності набуває проблема виправлення і ресоціалізації неповнолітніх засуджених та запровадження в цьому контексті набуває запровадження ефективної системи реінтеграції їх через систему

навчання у соціум.

Варто зазначити, що Державна установа «Центр пробації» завдяки Канадсько-українському проєкту міжнародної технічної допомоги «Супровід урядових реформ України» змогла впровадити в роботі із суб'єктами пробації мобільного застосунку «Е-пробація» або «Пробація в смартфоні». Головна мета їх застосування полягає в тому, щоб у випадку непередбачених подій (епідемія, війна, пандемія тощо) спростити комунікацію уповноваженого органу з питань пробації та суб'єкта пробації, виконати покладені судом обов'язки, не відвідуючи підрозділ уповноваженого органу з питань пробації.

Для осіб, які стають на облік в уповноваженого органу з питань пробації, працівник пробації обов'язково проводить інструктаж щодо можливості використання ними мобільного застосунку «Е-пробація» або «Пробація в смартфоні». Така форма роботи із суб'єктами пробації потужно себе зарекомендувала під час перебування суб'єктів пробації в умовах окупації держави-агресора рф.

Вона також може бути застосована до суб'єктів пробації у випадку загрози поширення епідемії, пандемії, надзвичайної ситуації та за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають прибуття суб'єкта пробації до уповноваженого органу з питань пробації [141].

Опитані нами працівники уповноваженого органу з питань пробації «На запитання: Як вирішувалося питання щодо контролю за суб'єктами пробації під час перебування їх в окупації?», підтвердили, що під час окупації території Запорізької, Херсонської областей 85 % суб'єктів пробації скористалися такою послугою, як «Е-пробація», при виконанні покладених на них судом обов'язків, передбачених ст. 76 КК України, не відвідуючи уповноважені органи з питань пробації [Додаток А].

3.2. Роль Європейського суду з прав людини у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні

У II кварталі 2024 року набули статусу остаточного 44 рішення Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) у справах проти України, в яких Європейський суд констатував порушення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та присудив заявникам виплату відшкодування. У більшості рішень Європейського суду було констатовано порушення положень Конвенції у зв'язку з існуванням в Україні системних проблем, а саме щодо: неналежних побутових умов тримання заявників під вартою; непроведення органами державної влади ефективного розслідування за скаргами заявників на жорстоке поводження; непроведення ефективного розслідування жорстокого поводження, вчиненого приватними особами, або за обставин, які виключають причетність представників держави; надмірної тривалості тримання під вартою під час досудового розслідування; надмірної тривалості кримінальних / цивільних проваджень; відсутності ефективного засобу юридичного захисту щодо зазначених скарг.

Також Європейським судом були ухвалені рішення у справах проти України, які стосуються інших категорій порушень. Конституція України гарантує кожному право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 4 ст. 55) [67].

Однією з найефективніших міжнародних судових установ, до яких мають право звертатися засуджені, що відбувають кримінальне покарання, є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), юрисдикція якого визнана Україною.

Тому ми наголошуємо: важливе значення у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні відіграє ЄСПЛ. Оскільки комплексне його дослідження передбачає глибоке теоретичне і практичне вивчення всіх

факторів, що опосередковано пов'язані з дотриманням в Україні принципу верховенства права. Ми у цьому підрозділі розглядаємо саме роль ЄСПЛ у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні.

На нашу думку, саме недотримання цього принципу, а також неналежне виконання органами і установами судових рішень щодо засуджених в Україні створює передумову засудженому звертатися до ЄСПЛ з приводу відбування ним кримінального покарання.

Варто зазначити, що до ЄСПЛ може звернутися кожен засуджений, хто вважає, що державою було порушено його права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та/або протоколами до неї. На практиці більшість заяв про порушення прав і свобод засуджених, які надходять до Суду, є індивідуальними, оскільки Міністерство юстиції України як орган виконавчої влади через своїх представників органів і установ виконання покарань належним чином не виконують національне рішення суду щодо засудженого.

Поділяємо позицію вітчизняних учених про те, що в окремих випадках перегляд судових рішень за винятковими обставинами на підставі рішень ЄСПЛ викликає низку проблем та не дозволяє повною мірою (або не дозволяє взагалі) захистити права засуджених осіб. Такий стан справ, на думку дослідників, зумовлений недосконалістю чинного законодавства, а також відсутністю стабільної та послідовної судової практики в цій площині [142, с.234].

Недостатність прогресу в розв'язанні питання покращення умов тримання призвела до ухвалення Європейським судом з прав людини «пілотного» рішення у справі «Сукачов проти України» (заява № 14057/17, рішення від 30 січня 2020 р.), у якому ЄСПЛ дійшов висновку, що порушення прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та Протоколами до неї, свідчать про наявність в Україні тривалої структурної проблеми неналежних умов

тримання осіб під вартою та нестачею в національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту [143].

Відповідно до практики ЄСПЛ засуджені та ув'язнені повинні триматися під вартою в умовах, які відповідають вимогам ст. 3 Конвенції та гарантують повагу до людської гідності під час відбуття ними призначеного покарання. Органи державної влади повинні створити в пенітенціарних установах такий режим і умови, що не перевищують мінімальний рівень страждань, який особа може зазнавати під час відбуття покарання. Крім того, умови тримання під вартою, що порушують права людини, не можуть бути виправдані нестачею ресурсів [1].

Отже, неналежне виконання судового рішення щодо засуджених в Україні пов'язано з кримінальним покаранням, яке відповідно до ст. 50 КК України є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Фактично такі ж за змістом визначення поняття покарання висловлюються у правовій доктрині [18].

У свій час вітчизняний учений В. М. Махінчук вважав, що покарання може бути застосовано від імені держави залежно від суспільної небезпечності діяння, що заборонено законом. Тобто дослідник, розкриваючи зміст покарання, доводить: кожна протиправна дія повинна містити своє покарання, оскільки в іншому випадку логічно виникне питання доцільності та ефективності такого покарання [144, с. 5].

Отже, ефективність виконання судових рішень щодо засуджених в Україні полягає в максимальному об'єктивному та суб'єктивному результаті досягнення мети покарання. До речі, український науковець Ю. В. Баулін зазначає, що кримінальна відповідальність може бути реалізована в трьох формах. Перша форма – засудження винної особи, виражене в обвинувальному вирокі суду, не пов'язаному з призначенням їй покарання. Друга форма – засудження особи, поєднане із призначенням їй конкретного

виду покарання, від реального відбування якого засуджена особа звільняється судом. Третя форма – відбування винним призначеного йому судом покарання [145, с. 31].

До речі, в теорії кримінального права вітчизняними вченими кримінальна відповідальність розглядається як елемент кримінально-правових відносин, сутність якого полягає в засудженні особи, що вчинила кримінальне правопорушення та в обмеженні її, або в позбавленні певних благ.

Отже, узагальнюючи позиції вищезгаданих учених робимо висновок: за змістом поняття кримінальної відповідальності є ширшим за поняття покарання, а це своєю чергою може певним чином впливати на звернення засудженого ЄСПЛ, якщо його права і свободи з боку адміністрації органів і установ виконання покарань певним чином порушені.

Залежно від розуміння сутності звернення засудженого до ЄСПЛ з приводу неналежного виконання судового рішення в науковій пенітенціарній доктрині висловлюються протилежні думки щодо моменту початку її виникнення. На думку вітчизняної вченої О. О. Кваши, встановлення точних часових меж кримінальної відповідальності є обов'язковою умовою правильного застосування норм кримінального закону, і в кінцевому підсумку є важливою гарантією дотримання законності і прав людини [146, с. 239].

Українськими вченими-правниками І. Г. Богатирьовим та А. В. Савченко кримінальна відповідальність розглядається як комплексний і системний феномен, її головне завдання, за визначенням дослідників, полягає у використанні в повному обсязі регулятивної, превентивної, каральної, відновлюваної та виховної функції з метою реалізації заходів кримінально-правового впливу [147, с. 134].

Варто наголосити, що така позиція вітчизняних учених кореспондується з відповідним рішенням Конституційного Суду України № 9-рп/99 від 27 жовтня 1999 року у справі щодо офіційного тлумачення

положень частини третьої статті 80 Конституції України кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду [148].

Водночас вітчизняна вчена О. О. Кваша наголошує на тому, що при застосуванні кримінально-правової норми варто розрізняти момент виникнення підстави кримінальної відповідальності і момент настання (початок реалізації) кримінальної відповідальності [149, с. 240].

Хоча на нашу думку, момент вчинення кримінального правопорушення не може розглядатися як підстава для настання кримінальної відповідальності, оскільки необхідно встановити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок) та довести факт її винуватості.

Отже, вчинення особою кримінального правопорушення можна розглядати як матеріальну підставу кримінальної відповідальності, а обвинувальний вирок суду – як процесуальну підставу. З цього приводу варто погодитись з точкою зору Ю. В. Бауліна, який виокремлює два види кримінальної відповідальності, зокрема: потенційну кримінальну відповідальність, тобто передбачені законом обмеження прав і свобод, яким може підлягати особа за вчинення злочину в майбутньому; реальну кримінальну відповідальність [150, с. 34–35], яка визначена Конституційним судом України як офіційна оцінка відповідними державними органами поведінки особи як злочинної, тобто застосування до особи, що вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду [151].

Зазначене свідчить, що правовою формою законодавчо визначеної кримінальної відповідальності є санкція кримінально-правової норми [152, с. 26], адже в ній визначаються вид та міра покарання за передбачене в диспозиції діяння. Крім того, санкція являє собою обчислювальне вираження суспільної небезпечності злочину [153, с. 117–125].

У теорії кримінального права, на думку вітчизняних учених, частину проблем кримінальної відповідальності за вчинені злочини, що пов'язані з воєнним станом в Україні та новелами ухваленими в КК України, можна розв'язати шляхом тлумачення кримінально-правових норм, що вказують на подолання юридичних колізій та зумовлених ними складнощів правової кваліфікації діянь [153, с. 11].

Проте покарання, яке відбуває засуджений у місцях несвободи, не обмежується лише його карою, до нього згідно з нормами Кримінально-виконавчого кодексу України законодавець застосовує такі засоби виправлення і ресоціалізації, тому що спонукають засудженого повернутися в суспільство законослухняним громадянином. А тому більш правильною вбачається позиція вітчизняного вченого В. К. Грищука, який вказує, що мета покарання – це той соціально значущий результат, якого прагне досягти держава, встановлюючи в санкціях Особливої частини КК України види, строки (розміри) покарань за вчинення злочинів, а також загальні засади, порядок і правила їх призначення в Загальній частині КК України.

Така мета має бути обов'язково – кара засудженого, тобто позбавлення або обмеження його прав і свобод, або факультативною – виправлення засудженого; запобігання вчиненню засудженим нового злочину; запобігання вчиненню злочинів іншими особами. Кара щодо засудженого здійснюється завжди, коли застосовується покарання [154, с. 443].

Покарання може бути визнане справедливим лише в тому разі, якщо суд призначить його з урахування всієї сукупності обставин у конкретній справі. При цьому покарання має бути призначене в межах відповідної частини статті КК України із врахуванням положень Загальної частини КК України, характеру і ступеня суспільної небезпеки злочину й особи винного, обставин, які пом'якшують і обтяжують покарання, а також з урахуванням впливу призначеного покарання на виправлення засудженого [155, с. 361].

З урахуванням вищевикладеного важлива роль у належному виконанні адміністрацією органів і установ виконання кримінальних покарань належить

ЄСПЛ. Проведений нами аналіз санкції за невиконання рішення ЄСПЛ свідчить про те, що вона саме кумулятивно збігається з вимогами міжнародних стандартів поведінки із засудженими і ув'язненими. Адже передбачає поряд з основним покаранням також і додаткове.

Кумулятивність рішення ЄСПЛ щодо порушення прав і законних інтересів засуджених у місцях несвободи є цілком виправданим та закономірним, а також таким, що дозволяє суду сповна реалізувати принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності за покарання і виконати принцип невідворотності покарання.

Це пов'язано з тим, що неналежне виконання посадовими особами органів і установ виконання покарань рішення національного суду щодо засудженого в місцях несвободи або уповноваженого органу з питань пробації доводить, що особи ігнорують службовими інтересами, нехтують своїми посадовими обов'язками, що і спонукає засудженого звертатися за захистом своїх прав і обов'язків ЄСПЛ.

Варто наголосити, що звернення засудженого під час відбування кримінального покарання до ЄСПЛ завжди безпосередньо пов'язане з повноваженнями суб'єкта, оскільки він у силу своїх службових обов'язків зобов'язаний виконувати рішення національного суду, однак умисно не робить цього. Поділяємо позицію вітчизняного вченого С. С. Мірошниченка про те, що:

1) ЄСПЛ може брати до розгляду справу і відповідно виносити рішення лише після того, як особою було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту;

2) згідно з рішенням ЄСПЛ відповідачем за порушення гарантованих Конвенцією прав і свобод є держава, що свідчить про її неспроможність забезпечити гарантовані права і свободи. Така відповідальність є констатацією бездіяльності або протизаконної діяльності утворених нею органів та їх посадових осіб;

3) за рішенням національного суду настає винятково юридична відповідальність, а за рішенням ЄСПЛ настає не стільки юридична, як соціально-правова відповідальність, що обумовлена міжнародно-правовим зобов'язанням України перед європейською спільнотою щодо забезпечення основоположних природних прав і свобод людини та громадянина [156, с. 53].

Узагальнюючи позицію вітчизняного дослідника, робимо висновок, що все це в своїй сукупності не є корисним для іміджу України як правої європейської держави, адже свідчить про невиконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань. Цікавою для нашого дослідження є остаточне рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України».

Так, 2 березня 2019 р. ЄСПЛ ухвалив остаточне рішення у справі «Петухов проти України» (№ 2) (заява № 41216/13), в якому, серед іншого, зазначив порушення Україною статті 3 Конвенції у зв'язку з призначенням заявнику так званого «непом'якшуваного довічного позбавлення волі» (irreducible life sentence), яке згідно з практикою ЄСПЛ визнається неприпустимим, і водночас підкреслив важливість виправлення (реабілітації) злочинця, оскільки саме на цьому робиться акцент в політиці європейських країн з питань призначення покарань, що знаходить своє відображення в практиці держав-учасниць, стандартах, ухвалених Радою Європи з цього питання, та відповідних міжнародно-правових актах [157].

Наведений нами приклад показує, наскільки суспільна небезпека невиконання рішення ЄСПЛ є вищою, ніж суспільна небезпека невиконання судового рішення національних судів, а тому пропозиція вітчизняних учених щодо більш суворішої санкції за невиконання рішення ЄСПЛ, ніж за умисне невиконання службовою особою рішення національних судів є справедливою і її варто підтримати.

У справі «Єлоєв проти України» (Yeloyevv. Ukraine, no. 17283/02, § 65, 6 November 2008) суд декілька разів відхиляв клопотання заявника про звільнення з-під варті на час судового розгляду його кримінальної справи, а

згодом просто відмовився розглядати нове клопотання заявника про звільнення на тій підставі, що він розглядав це питання раніше. ЄСПЛ побачив у цьому порушення права заявника на періодичний судовий перегляд обґрунтованості його подальшого тримання під вартою, гарантованого пунктом 4 статті 5. Ще однією вимогою пункту 4 статті 5 є невідкладний розгляд клопотань про звільнення з-під варти, однак іноді національні суди розглядали такі клопотання із значною затримкою.

З огляду на зазначене вбачається, що персонал відділу контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань мав би заздалегідь передбачити можливість особи звернутися до ЄСПЛ щодо звільнення його з-під варти на час судового розгляду. Однак і начальник виправної колонії, і персонал відділу контролю за виконанням судових рішень проігнорували пункт 4 статті 5, що і вплинуло на позитивне рішення заявника [158].

До речі, статистика звернень засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи, до ЄСПЛ свідчить, що найчастіше засуджені звертаються до Суду, зокрема, через:

- катування і нелюдські умови перебування засуджених у місцях несвободи та тримання під вартою;
- брак належної медичної допомоги особам, які перебувають у місцях несвободи або місцях попереднього ув'язнення;
- порушення права засудженого на справедливий судовий розгляд тощо.

Варто погодитися з думкою Д. Третьякова про те, що практика ЄСПЛ демонструє важливість належного регулювання на законодавчому рівні всіх ситуацій, у яких може виникати необхідність втручання в право особи на свободу, та добросовісного дотримання закону при позбавленні волі. Як видно з наведених рішень, забезпечення гарантій статті 5 Конвенції також сприяє уникненню порушень інших положень Конвенції щодо заборони тортур, процесуальних гарантій у кримінальному процесі тощо. Ще більш активне застосування практики ЄСПЛ національними судами сприятиме

покращенню захисту прав людини на національному рівні та зменшенню звернень до ЄСПЛ [159, с. 220].

За нашим дослідженням та опитуванням персоналу уповажених органів з питань пробації не було встановлено саме звернення до ЄСПЛ засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації. На наш погляд, це пов'язано з тим, що дані засуджені не перебувають в умовах ізоляції, і до них, не застосовуються тортури, катування тощо. Отже, однією з найбільш поширених причин невиконання судових рішень щодо засуджених в Україні є встановлення ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи національними судами.

Варто зауважити, що аналіз практики застосування кримінальних покарань в Україні свідчить, що останнім часом простежується стійка позитивна тенденція до збільшення питомої ваги покарань, альтернативних до позбавлення волі, що призначені за вироком суду, та зменшення частки позбавлення волі на певний строк, що пов'язано з гуманізацією покарань.

І це є позитивним кроком держави, оскільки збільшення питомої ваги покарань, альтернативних до позбавлення волі, дозволяє зменшити кількість засуджених у місцях несвободи та навантаження на державний бюджет утримання засуджених у місцях несвободи, а також зменшити питому вагу звернення засуджених, які перебувають на обліку уповноважених органів з питань пробації за захистом своїх прав і свобод до ЄСПЛ.

Варто також наголосити, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану були внесені зміни до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, а саме: особливості тримання та обліку військовополонених у дільницях для тримання військовополонених, порядок приймання, обліку, звернення судових рішень до виконання, контролю за строками тримання, направлення для участі в судових засіданнях, звільнення ув'язнених організовується відповідно до вимог Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів,

затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 року № 847/5, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 14 червня 2012 року за № 957/21269 [160]

Так, згідно з наказом Міністерства юстиції України від 03.05.2022 № 1750/5 «Про затвердження змін до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» [161] було встановлено новий розділ XXXV «Особливості тримання та обліку військовополонених у дільницях для тримання військовополонених», у якому передбачено: після прибуття до установи виконання покарань військовополонені підлягають особистому обшуку з роздяганням, а їхні речі – огляду.

Особистий обшук з роздяганням проводиться тільки особами однієї статі з особою, яка підлягає обшуку. Військовополонених тримають у маломісних (від 2 до 6 осіб) або загальних (від 7 осіб і більше) ізольованих житлових приміщеннях (камерах). Військовополонені щодня почергово здійснюють прибирання житлових приміщень (камер) з миттям підлоги та провітрюванням.

Оскільки, військовополонені під час перебування в дільницях для тримання військовополонених до праці не залучаються, поряд з цим вони мають право на щоденну прогулянку тривалістю одна година. Такі прогулянки проводяться на спеціально обладнаному майданчику, розташованому на території дільниці для тримання військовополонених з метою контролю і нагляду за військовополоненими та дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Згідно Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, у дільниці де утримуються військовополонені організовується розпорядок дня, що затверджується наказом начальника установи виконання покарань. Він до речі, за нашим дослідженням, виготовлений друкарським способом, вивішується в усіх приміщеннях (камерах), де перебувають військовополонені.

Оскільки, військовополонені не є засуджені ми вважаємо, що за змістом поняття кримінальної відповідальності є ширшим за поняття покарання, а це, у свою чергу, може певною мірою впливати на звернення засудженого до ЄСПЛ, якщо його права і свободи були так чи інакше порушені з боку адміністрації органів і установ виконання покарання. [162, с. 198].

Зазначимо, що в цьому розділі не прописано право звернення полоненого до ЄСПЛ і це є певною проблемою для України, оскільки до Європейського суду з прав людини можна звертатися для захисту своїх прав тоді, коли вичерпані всі національні інстанції. Отже, для того, щоб законодавчо закріпити право звернення полоненого до ЄСПЛ, він має бути засуджений за вчинене на території України військово кримінальне правопорушення і відповідне судове рішення мусить набрати законної сили.

А оскільки військовополонені на сьогодні перебувають у спеціальних таборах для військовополонених, вони позбавлені права звертатися до ЄСПЛ. Щобільше, велика кількість військовополонених російської федерації, перебуваючи у спеціальних таборах для військовополонених, чекають на обмін, а тому кримінальні провадження щодо них варто завершувати на стадії їхнього перебування саме у спеціальних таборах для військових полонених.

Вищенаведене дозволяє зробити висновок, що поки військовополонені російської федерації не визнані національним або міжнародним судом винними у вчиненні на території України кримінального правопорушення, про виконання судового рішення не йдеться, оскільки законодавчо цей процес не прописано.

3.3. Удосконалення чинного законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні

На жаль, війна в Україні ґрунтовно впливає на важливі державні рішення щодо реформування кримінально-виконавчої системи та її

трансформації в пенітенціарну систему. Особливо це виявилось з відкриттям нових виправних колоній для військовополонених російської федерації та відбуванням покарання за воєнні злочини військовослужбовців збройних сил РФ і колаборантів з-поміж громадян України.

Тому проведений нами змістовний науковий аналіз удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень щодо засуджених в Україні поставив на порядок денний з'ясувати стан нормативно-правового забезпечення належного виконання судових рішень із визначенням перспективних напрямів розвитку цього процесу.

Водночас удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень щодо засуджених в Україні визначається потребою у перегляді наявної нормативно-правової бази з метою приведення її у відповідність до нових потреб соціально-економічного і політико-правового розвитку України.

Важливим аргументом на користь необхідності вивчення вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень щодо засуджених в Україні виступають міжнародні зобов'язання України щодо реформування кримінально-виконавчої системи України та приведення її у відповідність до міжнародних та європейських стандартів поводження з ув'язненими і засудженими.

Зазначимо, що вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень щодо засуджених в Україні залежить не лише від якісного правового регулювання відповідної сфери кримінально-виконавчих правовідносин, а й від пенітенціарного персоналу місць несвободи, в обов'язки якого входить належне виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Серед чинників, які впливають на виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, варто виділити: соціалізацію, ресоціалізацію

засудженого та його реінтеграцію після завершення виконання судового рішення щодо відбування покарання. Це наявність у них відповідних документів, що підтверджують особу, зокрема паспорт громадянина України.

Саме тому адміністрація місць несвободи має своєчасно розв'язати питання паспортизації засудженого, що є одним із пріоритетів виконання Міністерством юстиції України розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153 «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» [1].

Звичайно на це також звернуто увагу і у п. 8 Європейських пенітенціарних правилах, зокрема: «персонал пенітенціарних установ виконує важливу суспільну функцію, і тому порядок їх набору, професійної підготовки та умови роботи повинні забезпечувати їм можливість підтримувати високі стандарти поведінки з ув'язненими» [163].

Отже, завдяки напрацюванням вітчизняних і зарубіжних учених щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень у місцях несвободи стало можливим установити, що хоча законодавець запроваджує елементи гуманізації стосовно засуджених у місцях несвободи, але багато залежить у цьому процесі саме від персоналу органів і установ виконання покарань, тому що кримінально-виконавчі правовідносини залежать не тільки від норм кримінально-виконавчого законодавства, а й від стадій виконання / відбування покарання: соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції.

Варто погодитися з позицією М. С. Пузирьова та М. І. Лисенко, згідно з якою «держава має спрямувати зусилля на осіб, що безпосередньо реалізують принцип гуманізму стосовно засуджених, які за вчинений злочин відбувають покарання в місцях несвободи, має створити належні умови для кваліфікованих кадрів з відповідним рівнем освіти та матеріальним забезпеченням, спроможна виконувати покарання відповідно до міжнародних пенітенціарних стандартів» [164, с. 144].

Виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи ДКВС України, можуть бути впроваджені в національне законодавство України за умови успішного проведення Міністерством юстиції України реформ кримінально-виконавчої системи та її трансформації у пенітенціарну систему відповідно до європейських стандартів.

У будь-якому разі виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи мають проходити постійне вдосконалення з урахуванням зарубіжного досвіду, що є неодмінним елементом механізму порядку і умов виконання / відбування кримінального покарання, що поєднують з такими принципами, як: верховенства права, законності, справедливості, гуманізму й поваги прав людини і громадянина.

На це у своєму дослідженні звернула увагу і вітчизняна вчена Д. В. Казначеева, яка зазначила, що «на сьогодні державна політика в Україні спрямована на інтеграцію до ЄС, що є одним із пріоритетних напрямів , с. 37]. Інші вітчизняні дослідники С. Ф. Денисов та Р. В. Алієв не заперечують вищенаведену позицію Д. В. Казначеевої і вважають, що «сьогодні ключовим пріоритетом зовнішньої політики та стратегією здійснення системних правових і соціально-економічних реформ для України , с. 159].

Підтримуючи наведені судження, ми зазначаємо, що належне виконання персоналом місць несвободи судових рішень щодо засуджених суттєво впливають на його нормативно-правове, організаційне та наукове забезпечення. Наш підхід кореспондується з позицією вітчизняної вченої Ю. С. Разметаєвої про те, що «незважаючи на закріплення прав людини як нормативних положень у міжнародних актах і законодавстві окремих держав, вони не отримують відповідного здійснення. Вочевидь, що одного приведення прав людини у статус правових норм недостатньо для того, щоб вони «працювали» в певному суспільстві, тому повинен існувати механізм їх , с. 112].

Відтак актуальним на сьогодні є вироблення шляхів удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему, чому і присвячено підрозділ 3.3 роботи.

Зазначимо, що більшість вітчизняних учених дотримуються думки, що вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень щодо засуджених в Україні пов'язано з належним виконанням органами і установами Державної кримінально-виконавчої служби України покарання, яке насправді має певні правообмеження.

Ці правообмеження закріплені у кримінально-виконавчому законодавстві та підзаконних нормативних актах Міністерства юстиції України. Застосовуються вони до засуджених під час належного виконання ними судового рішення.

Одним із таких правообмежень є ізоляція засудженого на певний строк. Це правообмеження прописано у судовому рішенні та передбачає, з одного боку, вберегти його від певного оточення, а з іншого, поміщення його на певний строк у спеціальну установу (ст. 63 КК України) за рішенням суду, яке набрало законної сили. Низка вітчизняних учених розглядають ізоляцію , с. 5].

Не вдаючись у наукову дискусію з цього приводу, варто зауважити, що згідно зі ст. 55 Конституції України, засуджена особа має право звертатися до міжнародних механізмів захисту прав людини за умови, що національний механізм не забезпечив належні умови захисту її прав і обов'язків [67]. Тому звернення засудженого, наприклад, до ЄСПЛ є винятковою процедурою у механізмі захисту правового статусу засудженого в місцях несвободи.

До речі, належне виконання в місцях несвободи судових рішень щодо засуджених в Україні тією чи іншою мірою пов'язане із застосуванням у

судовій практиці національних судів ЄСПЛ і правових позицій ЄСПЛ [168, с. 9], про що свідчать і опитування засуджених в межах нашого дослідження.

Водночас, як показує аналіз діяльності ООН, саме Статут зобов'язує головний орган ООН – Генеральну Асамблею ООН – приділяти особливу увагу захисту прав людини [169]. Саме ООН та її діяльність створили передумови схвалення у 1948 р. Загальної декларації прав людини [170], а після цього цілої низки міжнародно-правових актів, які стосуються правового статусу засуджених у місцях несвободи.

Отже, в умовах європейських інтеграційних процесів чинне кримінально-виконавче законодавство як джерело, що забезпечує механізм належного виконання в місцях несвободи судових рішень щодо засуджених в Україні, повинно мати ознаки: стабільності, системності, структурованості, сталості.

Завдяки цьому процес удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень щодо засуджених в Україні набуває особливого значення, оскільки він допомагає трансформуватися кримінально-виконавчій системі України в пенітенціарну систему, а чинна система консерватизму в місцях несвободи ДКВС України не завжди позитивно впливає на стадії виконання / відбування засудженими покарання. До речі, це визнає і саме Міністерство юстиції України.

З цього приводу ми звернули увагу на позицію вітчизняного вченого К. М. Подлегаєва, який, розглядаючи консервативність чинного кримінально-виконавчого законодавства, зазначив, що «саме цей елемент не завжди є корисним, адже законодавчі норми нерідко відстають від швидкоплинної діалектики суспільних відносин». Відтак, учений робить висновок, «що об'єктивні умови розвитку суспільних відносин обумовлюють тенденції до більш широкого і системного використання всіх засобів регулятивної , с. 154].

З огляду на це у практичній площині органів і установ виконання

покарань у частині виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи виникають певні проблеми, а саме:

а) виконання судових рішень персоналом місць несвободи ускладнено тим, що до органів і установ виконання покарань надходять судові рішення за різними категоріями засуджених: уперше судимі, раніше судимі, жінки, чоловіки, неповнолітні, а тому їх прийом має свої особливості;

б) характеристика механізму виконання судових рішень персоналом місць несвободи у прецедентній практиці Верховного Суду та аналізу її щодо гармонізації з національним законодавством і практикою ЄСПЛ;

в) забезпечення правильного тлумачення механізму виконання судових рішень персоналом місць несвободи та розроблення на цій основі необхідних законодавчих ініціатив;

г) відпрацювання механізмів виконання судових рішень персоналом місць несвободи шляхом удосконалення кримінально-виконавчого законодавства з урахуванням змісту його реформаторських змін, запроваджуваних новел, приписів Конституційного Суду України, положень міжнародних правових актів, рішень ЄСПЛ та прецедентної практики Верховного Суду, що самі часто перебувають у ситуації динамічних змін і незавершеної систематизації.

Розв'язання цих проблем потребує від Міністерства юстиції України запровадження законодавчих новел щодо вдосконалення чинного кримінального-виконавчого законодавства, коректив функціонування кримінально-виконавчої системи, співпраці з державними і недержавними організаціями в частині належного виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи.

Як приклад, можна виділити Стамбульський протокол, у якому сформульовані основні принципи здійснення розслідувань фактів катувань і жорстокого поводження. Вказаний акт не формулює докладних процедур, однак у ньому наведені основоположні, генеральні напрями розслідування та окремі методики таких розслідувань [172].

На жаль, як показало дослідження, в Україні і досі не імplementовано положення Стамбульського протоколу, хоча він може бути дієвим інструментом у справі забезпечення прав засуджених у місцях несвободи. Отже, зміст цього наряду, як зазначає вітчизняний дослідник Ю. М. Богдан, полягає в тому, що міжнародний нормативно-правовий акт безпосередньо визначає механізм забезпечення та захисту прав засуджених, встановлює норми, які за наявності інших умов (зокрема, якщо національне законодавство віддає пріоритет міжнародним актам) можуть бути використані в національній правозастосовній практиці для розв'язання окремих питань [173, с. 114].

До речі, у самому Стамбульському протоколі визначені цілі ефективного розслідування і документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (названі надалі катуваннями або іншими видами жорстокого поводження), а саме: а) з'ясування фактів, встановлення та визнання індивідуальної та державної відповідальності перед постраждалими та їхніми сім'ями; б) визначення необхідних заходів щодо запобігання рецидивам; в) сприяння судовому розслідуванню або, у відповідних випадках, дисциплінарному покаранню осіб, вина яких встановлена протягом розслідування, та обґрунтування необхідності повного відшкодування і компенсації з боку держави, зокрема справедливої та адекватної фінансової компенсації і надання коштів для лікування та реабілітації [172].

Проведене нами дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні показало необхідність розглянути їх також і через призму імперативного зобов'язання держав-учасниць відповідних конвенцій або угод створити на національному рівні спеціально уповноважені органи, до компетенції яких входить опікування правами засуджених, їхнє забезпечення та захист.

Зокрема, у ст. 17 Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують

гідність, видів поведження та покарання встановлено, що не пізніше ніж через один рік після набуття чинності цим Протоколом або його ратифікації чи приєднання до нього кожна держава-учасниця підтримує, призначає або створює один або кілька незалежних національних превентивних механізмів для недопущення катувань на національному рівні. Механізми, засновані децентралізованими органами, можуть для цілей цього Протоколу призначатись як національні превентивні механізми, якщо вони відповідають вимогам його положень [174].

Цілком виправдано ми можемо вказаний міжнародний нормативно-правовий акт віднести до міжнародних механізмів виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, адже ст. 17 Факультативного протоколу в беззаперечній формі вказує на необхідність створення національного превентивного механізму тими державами, які ратифікували Протокол.

Отже, саме національний превентивний механізм тісно співпрацює з Підкомітетом з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання Комітету проти катувань, утвореним відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання, а також з міжнародними організаціями та відповідними органами зарубіжних держав, діяльність яких пов'язана з цією сферою [174].

З іншого боку, утворювати такий орган і користуватися його можливостями повинні лише ті держави, які приєдналися до Протоколу. Цей орган пов'язаний з міжнародно-правовою практикою і в своїй діяльності спирається, перш за все, на міжнародні нормативно-правові акти. Усе це дозволяє зробити висновок про можливість розглядати Національний превентивний механізм як один із міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених.

В Україні такий орган створено відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради

України з прав людини» щодо національного превентивного механізму» [175]. Водночас варто розглянути і питання про створення спеціального міжнародного органу, який має повноваження щодо розгляду справ, що стосуються захисту прав засудженої особи. Йдеться насамперед про ЄСПЛ, який створено відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [177].

ЄСПЛ безсумнівно є найбільш прогресивним та дієвим регіональним органом, основним завданням якого є захист прав людини, і тому можна констатувати, що цей міжнародно-правовий механізм є одним з основних та ефективних механізмів виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи.

Ураховуючи, що механізм виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему, ми підтримуємо думку Л. В. Петрової, що «нині основу всіх розвинених правових систем становлять універсальні, а не національні механізми та його елементи, внаслідок чого основні правові поняття і практика їхнього втілення більш чи менш спільні в

Інший український учений Д.В. Кухнюк, досліджуючи «Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України» зазначає, що рішення ЄСПЛ мають природу судового прецеденту як для ЄСПЛ, так і національних суддів України [178]. Така позиція українського дослідника кореспондується з тим, що звернення засуджених до ЄСПЛ є вимушеною мірою, оскільки національні суди мають задовольняти заяви засуджених, якщо вони відповідають нормам чинного законодавства України.

Отже, багатозначність, різноаспектність, раціональність механізму виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи, має проходити, на думку вітчизняної вченої Н. А. Гураленко, «тільки через раціональне врахування всього позитивного, що є в них, дає можливість

Окрему думку щодо виконання судових рішень стосовно засуджених у місцях несвободи висловив вітчизняний учений Ю. О. Новосад у науковій праці «Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності» (2019 р.). Дослідник зазначив: не підлягає сумніву, що в місцях позбавлення волі людина залишається громадянином і має право на дотримання його прав і законних інтересів. Саме тому головна мета прокурорського нагляду за додержанням прав і свобод людини та громадянина у сфері виконання покарань – це досягнення такого стану, коли ці права і свободи реально дотримуються, коли громадяни впевнені, що їхні права та інтереси надійно захищені й що вони у разі порушення цих прав і свобод можуть розраховувати [с. 7–8].

Позицію Ю. О. Новосада поділяють й інші вітчизняні вчені (І. Г. Богатирьов, О. О. Шкута, М. С. Пузирьов, О. М. Гумін), а тому пропонують внести зміни до Закону України «Про прокуратуру» [180] щодо повернення загального нагляду за діяльністю установ виконання покарань, зокрема за порушенням прав засуджених з боку пенітенціарного персоналу, а також винесення приписів у випадку порушення зазначеними посадовими особами міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених. Це, на нашу думку, покращить з боку персоналу місць несвободи належне виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, а також зменшить кількість звернень засуджених до ЄСПЛ.

Проведений нами аналіз джерельної бази дослідження засвідчив потребу в розробленні дієвої концепції виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, оскільки на практиці виникають різні складнощі, причинами яких є як недосконалість вітчизняного законодавства, так і небажання персоналу установ виконання покарань їх дотримуватися.

До речі, вітчизняний учений О. О. Прасов у монографічному дослідженні «Забезпечення немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі (кримінально-виконавчі засади)» зазначає про непоодинокі

випадки порушення особистих прав засуджених, зокрема таких як право на: свободу пересування, отримання інформації, побачення, гуманне ставлення та повагу людської гідності. Порушуються права щодо моменту початку та з

а Дещо іншою, але важливою для нашого дослідження, є позиція вітчизняного вченого П. П. Козлова, який, досліджуючи режим виконання покарань, зазначає, що незважаючи на детальну правову регламентацію кримінально-виконавчим законодавством правил поведінки засуджених, усе ж такі правові норми на кожен випадок життя засуджених і діяльності адміністрації установ виконання покарань створені бути не можуть. Звідси багато питань повсякденного життя засуджених та специфічні правила поведінки можуть і повинні регулюватися наказами начальника установи виконання покарань та розпорядженнями інших службових осіб, яким поставлено за обов'язок забезпечувати виконання покарання у виді позбавлення волі. Важливо тільки, щоб ці правила поведінки не суперечили вимогам кримінально-виконавчого законодавства, а впливали з них і були їх мс. 67].

е І хоча з такою думкою вченого погоджуємося частково, ми вважаємо, що персонал місць несвободи під час виконання судового рішення щодо засудженого зобов'язаний дотримуватися в установі виконання покарань встановлених у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» обов'язків і належним чином їх виконувати [38]. В іншому випадку їх невиконання створює конфліктні ситуації, котрі і призводять до звернень засуджених до державних та недержавних органів на неналежне виконання судових рішень у місцях несвободи.

р Певного вдосконалення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні потребує надання правової допомоги окремим категоріям засуджених, зокрема тим, які тримаються в дисциплінарному ізоляторі, карцері, приміщенні камерного типу або одиночній камері після накладення на них начальником установи дисциплінарного стягнення.

Проведений нами аналіз розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» від 16 грудня 2022 р. № 1153-р показав, що умови тримання засуджених в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах є надзвичайно незадовільними, та пов'язано це з моральною застарілістю і матеріальною зношеністю ресурсів системи органів та установ виконання покарань, руйнування і пошкодження інфраструктури (гуртожитків, камер, інших приміщень та обладнання) внаслідок воєнних дій, вимушене ущільнення установ виконання покарань, недостатній обсяг фінансування не дають змоги повноцінно реалізовувати державну програму у сфері виконання кримінальних покарань та пробації [1].

Оскільки протягом останніх років кримінально-виконавча система фінансувалася на рівні 47,78 відсотка загальної потреби, а тому виконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи, особливо в частині умов тримання, медичного, матеріально-технічного забезпечення засуджених та осіб, узятих під варту, не повною мірою і не в усіх установах відповідають європейським стандартам, що призводить до збільшення кількості рішень ЄСПЛ [1]. На нашу думку, це не може не позначитися на стані здоров'я осіб, узятих під варту, а також засуджених, які тримаються в установах виконання покарань, пов'язаних з позбавленням волі.

Серед причин такого становища в органах і установах виконання покарань у Стратегії зазначено, зокрема, на переповненість слідчих ізоляторів, недостатню кількість та низьку якість продуктів харчування, неналежну медичну допомогу, нестачу денного світла та свіжого повітря, невиправдані режимні обмеження. Умови позбавлення волі, особливості середовища засуджених та осіб, узятих під варту, потребують створення додаткових гарантій захисту людини в місцях позбавлення волі, в тому числі з урахуванням воєнних викликів» [1].

Вказане засвідчує актуальність та необхідність удосконалення системи

застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою як частини заходів забезпечення кримінального провадження та процесу відбування покарань у місцях несвободи. На сьогодні Україна як відповідач у справах «Невмержицький проти України» [183], «Яковенко проти України» [184] тощо за рішенням ЄСПЛ сплачує кошти з державного бюджету як компенсацію заявникам за неналежні умови тримання під вартою.

Згадаємо також справу «Коновальчук проти України», де було встановлено наявність систематичних порушень прав засуджених осіб на медичну допомогу в системі лікувальних установ ДПтС України (рішення ЄСПЛ від 13 жовтня 2016 р.). Громадяни Коновальчук було призначено компенсацію на суму 10 тисяч євро від української держави [185].

ЄСПЛ як один із найавторитетніших і найбільш ефективних міжнародних інструментів забезпечення прав людини, засуджених, зокрема, за допомогою своїх рішень, формує не лише практику вирішення справ певної категорії, а й впливає на реальну діяльність, пов'язану з виконанням кримінальних покарань, на законотворчість та ухвалення вагомих адміністративних рішень [185 с. 24]. Водночас на практиці звернення до ЄСПЛ пов'язане зі значними витратами, через що в більшості випадків стає взагалі неможливим.

На жаль, за нашим дослідженням, кількість таких справ за позовами проти України дедалі більшає. Виходячи з цього, можемо дійти висновку, що в Україні дотримання й забезпечення прав засуджених перебуває на досить низькому рівні. Слушною є думка М. Антонович, що «незважаючи на те, що Україна де-юре входить як до універсальної, так і до європейської системи захисту прав людини, права людини ще не стали вирішальним чинником у внутрішній та зовнішній політиці України» [186].

До речі, закріплення у ст. 107 КВК України права засудженого звертатися до адміністрації з проханням внести подання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням [6] і недотримання його

адміністрацією установи виконання покарань можна вважати, за логікою поіменованого дослідника, як застосування обмеження державою.

З метою вдосконалення роботи персоналу місць несвободи ДКВС України нами розроблена програма для засуджених, у яких закінчується строк відбування покарання, «Шлях додому». Ця програма надіслана до Міжрегіональних управлінь виконання покарань Міністерства юстиції України з метою ознайомлення та впровадження в діяльність органів і установ виконання покарань ДКВС України.

Для закріплення результатів проходження Програми нами пропонуються такі показники: 1) виявлення бажання реінтегруватися засудженому після звільнення законослухняним громадянином; 2) виявлення детермінант, які спричинили та зумовили небажання засудженого проходити програму підготовки до звільнення (в повному обсязі, частково, не встановлено); 3) реагування персоналу органів і установ виконання покарань на порушення прав засуджених на підготовку до звільнення з місць несвободи ДКВС України; 4) встановлення та реагування Департаменту з питань виконання покарань, Міжрегіонального управління з питань виконання покарань на виявлені під час перевірок недоліки і прорахунки та детермінанти, що сприяли вчиненню порушень прав засуджених, які готуються до звільнення з місць несвободи ДКВС України; 6) рівень залучення представників громадськості до участі в підготовці засуджених до звільнення (при реалізації завдань прокурорського нагляду, здійсненні відомчого контролю, виконанні функцій національного превентивного механізму та ін.); 7) рівень залучення можливостей близьких родичів засуджених та їхніх законних представників до реінтеграції засудженого до звільнення; 8) рівень впровадження в законодавство України та практику кримінально-виконавчої діяльності міжнародних стандартів з прав людини і громадянина та відповідного позитивного зарубіжного досвіду щодо реінтеграції засуджених додому після звільнення.

Здійснюється Програма відповідно до наказу Міністерства юстиції

України «Про затвердження пробаційної програми «Шлях додому» для засуджених, у яких закінчується строк відбування покарання 1 рік. Витрати на реалізацію Програми здійснюються в межах обсягів видатків, затверджених для Мін'юсту в Державному бюджеті України на відповідний рік, та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

Розробляє Програму Державний департамент з питань виконання покарань, а затверджує Міністерство юстиції України відповідним наказом «Про затвердження пробаційної програми «Шлях додому» для засуджених, у яких закінчується строк відбування покарання 1 рік, відповідно до п. 11 Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 року № 24 (із змінами від 16.01.2024 р.) [Додаток В].

На завершення розгляду підрозділу 3.3 нами обґрунтовується необхідність внесення змін і доповнень до КВК України та чинних нормативно-правових актів Міністерства юстиції України щодо вдосконалення належного виконання судових рішень стосовно засуджених в Україні, а саме:

– ч. 4 ст. 125 КВК України доповнити реченням такого змісту: *«Для засуджених, які виявили бажання працювати під час відбування покарання, але не мають спеціальної освіти за обраним ними місцем роботи, виправна колонія забезпечує відповідно: первинну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації»;*

– запропоновано ч. 1 ст. 107 КВК України доповнити новим абзацом такого змісту: *«Засуджені мають право на відпочинок, час та тривалість якого залежить від особливостей залучення засуджених до суспільно корисної праці та інших засобів виправлення і ресоціалізації. Час відпочинку для засуджених, яким надано тривале побачення з близькими родичами, встановлюється окремо»;*

– п. 13 ч. 3 ст. 154 КВК України викласти в новій редакції: *«Засуджена особа, якій покарання у виді позбавлення волі на певний строк призначено в*

порядку заміни більш м'яким покаранням та в якій настало право на застосування умовно-дострокового звільнення, додатково повинна подати до суду звіт про виконання особистого плану реінтеграції у суспільство під час відбування більш м'якого покарання з аналізом причин успішності або неуспішності запланованих заходів»;

– розділ Інструкції доповнити новим пунктом такого змісту: «На момент закінчення строку відбування покарання або дострокового звільнення засудженого персонал відділу контролю за виконанням судових рішень забезпечує разом з оформленням паперового варіанта паспорта також і його віртуальну електронну версію на порталі «Дія». У разі відсутності в засудженого або його близьких родичів пристрою, за допомогою якого здійснюється вхід на портал «Дія», доступ до віртуальних паспортів засуджених у необхідних випадках забезпечується центрами надання адміністративних послуг за місцем проживання засуджених».

Сформульовано авторське визначення показників підготовки засуджених до звільнення згідно з програмою «Шлях додому» – це визначені в нормативно-правових актах норми, що застосовуються персоналом органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України з метою встановлення співвідношення відповідності закону та реального стану реінтеграції засуджених у суспільство і формулювання на цій підставі відповідних висновків, рекомендацій, пропозицій і рішень, а також учинення конкретних дій, спрямованих на усунення детермінант, які спричинили та зумовили факти неготовності засудженого після відбуття покарання до звільнення.

Висновки до третього розділу

1. Проведений нами аналіз практики виконання судових рішень у

зарубіжних країнах свідчить про те, що чинне кримінально-виконавче законодавство України недосконале та потребує видозмін за кращими світовими практиками, що є необхідною умовою для підвищення ефективності та результативності роботи органів і установ виконання покарань та пробації. Це дозволить у процесі виконання судових рішень гарантувати безпечні умови життєдіяльності всіх суб'єктів виконання / відбування покарання, яке і є предметом цього наукового дослідження.

2. Дослідження ролі Європейського суду з прав людини щодо невиконання судових рішень в Україні показало правильне спрямування щодо ухвалення Верховною Радою України Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який дозволив українським судам виносити свої судові рішення, посилаючись на прецедентні рішення Європейського суду з прав людини, в яких уже були представлені тлумачення законодавства України, зокрема і у сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Доведено, що використання рішень Європейського суду з прав людини українськими судами позитивно впливає на якість не тільки судових рішень щодо засуджених в Україні, а і на сам процес їх виконання органами та установами виконання кримінальних покарань.

3. На підставі сучасних уявлень про правову природу кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні з використанням системного та міждисциплінарного підходів запропоновано алгоритм часткової реалізації вдосконалення виконання судових рішень у законодавстві України у зв'язку з недостатньою їх імплементацією, а також неякісним захистом прав і свобод засуджених в органах та установах виконання покарань Міністерства юстиції України.

4. З метою виконання рішення Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153 Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної

системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках обґрунтовується необхідність внесення змін і доповнень до КВК України та чинних нормативно-правових актів Міністерства юстиції України щодо вдосконалення належного виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, а саме:

– ч. 4 ст. 125 КВК України доповнити реченням такого змісту: *«Для засуджених, які виявили бажання працювати під час відбування покарання, але не мають спеціальної освіти за обраним ними місцем роботи, виправна колонія забезпечує відповідно: первинну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації»;*

– запропоновано ч. 1 ст. 107 КВК України доповнити новим абзацом такого змісту: *«Засуджені мають право на відпочинок, час та тривалість якого залежить від особливостей залучення засуджених до суспільно корисної праці та інших засобів виправлення і ресоціалізації. Час відпочинку для засуджених, яким надано тривале побачення з близькими родичами, встановлюється окремо»;*

– п. 13 ч. 3 ст. 154 КВК України викласти в новій редакції: *«Засуджена особа, якій покарання у виді позбавлення волі на певний строк призначено в порядку заміни більш м'яким покаранням та в якій настало право на застосування умовно-дострокового звільнення, додатково повинна подати до суду звіт про виконання особистого плану реінтеграції у суспільство під час відбування більш м'якого покарання з аналізом причин успішності або неуспішності запланованих заходів»;*

– розділ Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів запропоновано доповнити п. 17 новим змістом: *«На момент закінчення строку відбування покарання або дострокового звільнення засудженого підрозділи органів і установ виконання покарань забезпечують разом з оформленням паперового варіанта паспорта засудженому і його віртуальну електронну версію на порталі «Дія». У разі*

відсутності в засудженого або його близьких родичів пристрою, за допомогою якого здійснюється вхід на портал «Дія», доступ до віртуальних паспортів засуджених у необхідних випадках забезпечується центрами надання адміністративних послуг за місцем проживання засуджених».

– запропоновано ч. 1 ст. 156 КВК України викласти в такій редакції «Уповноважений орган з питань пробації спільно з адміністрацією установи виконання покарань не пізніше ніж за рік до закінчення строку покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк організовує підготовку засуджених, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я (за потреби), працевлаштуванні після звільнення працездатних осіб».

ВИСНОВКИ

У результаті всебічного, системного та комплексного теоретичного дослідження «Кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» запропоновано нове розв'язання наукової проблеми шляхом теоретичного і практичного узагальнення. Одержані результати дають підстави для таких висновків і пропозицій:

1. Дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України та визначення його методологічного інструментарію дозволило окреслити стан наукової проблеми шляхом виконання таких завдань: 1) це дослідження є стимулятором наукового пізнання українських учених та практиків щодо аналізу кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень стосовно засуджених в умовах правового режиму воєнного стану в Україні; 2) дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні дозволило поглибити комунікацію і взаємодію між вітчизняними та зарубіжними вченими; 3) проведене дослідження було спрямовано на розв'язання проблемних питань виконання судових рішень щодо засуджених в Україні та підвищення результативності діяльності ДКВС України щодо виправлення і ресоціалізації засуджених; 4) дослідження кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні сприяло формуванню нової кримінально-виконавчої моделі соціальної корекції засуджених у місцях несвободи ДКВС України. Запропоновано авторське визначення методологічного інструментарію дослідження кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в умовах реформування (розвитку) пенітенціарної системи України – це процес наукового пізнання, який відображає спосіб існування, спрямованість розвитку виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в абстрактно-теоретичному й емпірично-практичному вимірі.

2. Виокремлено періоди виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що дозволило надати наступну їїперіодизацію протягом 1998–2025 рр., зокрема визначено п'ять періодів: I період – 1998–2003 рр.; II період – 2003–2010 рр.; III період – 2010–2016 рр.; IV 2016–2022рр; V період – 2022 – дотепер);

Це дало підстави з'ясувати основні тенденції у трансформації забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні в умовах чинності КВК України, показавши конкретний внесок у розвиток законотворчої діяльності за вказаним напрямом відповідного центрального органу виконавчої влади, відповідального за забезпечення формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (ДДУПВП, ДПтС України, Міністерства юстиції України), на визначеному етапі.

3. У результаті з'ясування поняття та змісту кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні сформульовано авторське визначення «виконання судових рішень щодо засуджених в Україні», під яким розуміється механізм застосування кримінально-правового примусу щодо засудженої особи, яка відбуває покарання в установах виконання покарань та в органах уповноважених з питань пробації, з метою не тільки кари, а її виправлення, ресоціалізації та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень;

На основі глибокого аналізу системоутворювальних ознак вказаного явища констатовано, що виконання судових рішень щодо засуджених в Україні: а) це суспільна діяльність, яка проходить через усі засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до покарання у виді позбавлення волі та його альтернативи; б) це такий вид внутрішнього контролю, яким мають право займатись лише визначені нормативно-правовими актами уповноважені особи з-поміж персоналу органів і установ виконання покарань; в) це діяльність, зокрема вітчизняних та міжнародних неурядових організацій, які в установленому порядку впливають на виконання судових рішень щодо

засуджених в Україні. З огляду на реформування (розвиток) пенітенціарної системи України доведено, що забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні згідно зі Стратегією до 2026 року не є оптимістичним, оскільки практична їх реалізація органами і установами виконання покарань ДКВС України потребує не тільки наукового супроводу, а і законодавчого вдосконалення. Доведено, що оновлення нормативно-правової бази кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні має бути забезпечено через ухвалення Закону України «Про пенітенціарну систему». Сформульовано таке визначення поняття «кримінально-виконавчі засади забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» – це вихідні положення кримінально-виконавчого законодавства, які втілюються в практичну діяльність органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України з метою належного виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

4. У проведеному дослідженні кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні зазначено, що у зв'язку із введенням в Україні правового режиму воєнного стану і появою військовополонених у таборах їх облік здійснюється окремо від засуджених (осіб, узятих під варту). При цьому облік військовополонених офіцерського складу та інших прирівняних до них категорій також ведеться окремо. Оскільки вони не є засуджені, то забезпечення виконання судових рішень щодо полонених не виконується. Доведено, що неналежне виконання судових рішень щодо засуджених в Україні створює в місцях несвободи та уповноважених органах з питань пробації підвищену суспільну небезпеку, оскільки їх невиконання породжує серед засуджених численні скарги до ЄСПЛ. Крім цього, неналежне виконання судового рішення персоналом органів та установ виконання покарань створює передумови особистої безпеки засуджених, порушення з боку персоналу законності і службової дисципліни. У дослідженні заміна невідбутої частини покарання більш м'якою розглядається як заохочення, що застосовується до засуджених згідно

з чинним законодавством та водночас створює більш м'які умови відбування покарання, котрі пов'язані із засобами виправлення і ресоціалізації засуджених у місцях несвободи ДКВС України та запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень. Зазначено, що важливе значення у виконанні судових рішень належить контролю за дотриманням строків тримання під вартою. Для цього персоналом відділу за контролем судових рішень використовуються картки довільної форми, з яких формується картотека в хронологічному порядку за датами закінчення строку тримання під вартою. У картці зазначаються установчі відомості на особу, дата арешту, судові рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і дата закінчення зазначених у них строків тримання під вартою. Всебічний огляд завдань та функцій які виконує персонал відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень щодо засуджених, осіб, взятих під варту, а також військовополонених показав не достатні зв'язки із суб'єтими виконання покарань, утримання ув'язнених та військовополонених щодо забезпечення законності, прав людини та ефективності пенітенцарної системи.

5. Зазначено, що підставою для поставлення засуджених осіб на облік є копія відповідного судового рішення, що набрало законної сили, підписане відповідним працівником суду та суддею і скріплене відбитком гербової печатки суду, оформлене в паперовій або електронній формі згідно з вимогами законодавства у сфері електронних документів та електронного документообігу, а також у сфері надання електронних довірчих послуг і електронної ідентифікації. Обґрунтована якісна оцінка ефективності виконання судових рішень та проведення заходів пробації, яка має сприяти тому, щоб комплексно виконувати поставлені перед ним завдання, без виконання яких уся здійснювана персоналом пробації діяльність може виявитись безпредметною. Доведено, що перспективним напрямом кримінально-виконавчих засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є вдосконалення уповноваженими органами з питань пробації

інструменту оцінки ризиків і потреб засуджених, впровадження критеріїв якості з метою підвищення її достовірності, розвиток співпраці з органами місцевого самоврядування з метою їх залучення до модернізації офісів пробації, покращення умов роботи персоналу пробації.

6. Проведений нами аналіз практики забезпечення виконання судових рішень у зарубіжних країнах свідчить про те, що чинне кримінально-виконавче законодавство України недосконале та потребує видозмін за кращими світовими практиками, що є необхідною умовою для підвищення ефективності та результативності роботи органів і установ виконання покарань та пробації. Це дозволить у процесі виконання судових рішень забезпечити безпечні умови життєдіяльності всіх суб'єктів виконання / відбування покарання, яке і є предметом цього наукового дослідження.

7. Дослідження ролі ЄСПЛ щодо невиконання судових рішень в Україні показало правильне спрямування щодо ухвалення Верховною Радою України Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який дозволив українським судам виносити свої судові рішення, посилаючись на прецедентні рішення Європейського суду з прав людини, в яких уже були представлені тлумачення законодавства України, зокрема і у сфері виконання і відбування кримінальних покарань. Доведено, що використання рішень ЄСПЛ українськими судами позитивно впливає на якість не тільки судових рішень щодо засуджених в Україні, а і на сам процес їх виконання органами і установами виконання кримінальних покарань.

8. Для вдосконалення кримінально-виконавчих засад забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, а також для усунення у зв'язку з цим наявних правових прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві України, доведено очевидність проблем прикладного характеру, пов'язаних з недостатнім захистом прав і свобод засуджених в органах та установах виконання покарань Міністерства юстиції

України. З метою виконання рішення Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153 «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» внесено низку науково обґрунтованих пропозицій, які безсумнівно матимуть теоретичне і практичне значення, зокрема: необхідність розроблення програми «Шлях додому» для засуджених, які реінтегруються у суспільство після звільнення; внесення змін і доповнень до КВК України та чинних нормативно-правових актів Міністерства юстиції України щодо вдосконалення належного виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, а саме:

– ч. 4 ст. 125 КВК України доповнити реченням такого змісту: *«Для засуджених, які виявили бажання працювати під час відбування покарання, але не мають спеціальної освіти за обраним ними місцем роботи, виправна колонія забезпечує відповідно: первинну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації»;*

– запропоновано ч. 1 ст. 107 КВК України доповнити новим абзацом такого змісту: *«Засуджені мають право на відпочинок, час та тривалість якого залежить від особливостей залучення засуджених до суспільно корисної праці та інших засобів виправлення і ресоціалізації. Час відпочинку для засуджених, яким надано тривале побачення з близькими родичами, встановлюється окремо»;*

– п. 13 ч. 3 ст. 154 КВК України викласти в новій редакції: *«Засуджена особа, якій покарання у виді позбавлення волі на певний строк призначено в порядку заміни більш м'яким покаранням та в якій настало право на застосування умовно-дострокового звільнення, додатково повинна подати до суду звіт про виконання особистого плану реінтеграції у суспільство під час відбування більш м'якого покарання з аналізом причин успішності або неуспішності запланованих заходів»;*

– розділ I Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання

покарань та слідчих ізоляторів запропоновано доповнити п. 17 новим змістом: *«На момент закінчення строку відбування покарання або дострокового звільнення засудженого підрозділи органів і установ виконання покарань забезпечують разом з оформленням паперового варіанта паспорта засудженому і його віртуальну електронну версію на порталі «Дія». У разі відсутності в засудженого або його близьких родичів пристрою, за допомогою якого здійснюється вхід на портал «Дія», доступ до віртуальних паспортів засуджених у необхідних випадках забезпечується центрами надання адміністративних послуг за місцем проживання засуджених».*

– запропоновано ч. 1 ст. 156 КВК України викласти в такій редакції *«Уповноважений орган з питань пробації спільно з адміністрацією установи виконання покарань не пізніше ніж за рік до закінчення строку покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк організовує підготовку засуджених, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я (за потреби), працевлаштуванні після звільнення працездатних осіб».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

2. Ярмиш О. Н. Перетворення у правоохоронній системі незалежної України: чому вони дотепер не принесли успіхів? (роздуми ветерана-учасника реформаційних потуг). *Вісник Пенітенціарної асоціації*. 2020. № 1 (11). С. 47–55.

3. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>. (дата звернення: 17.06. 2025).

4. Тагієв С.Р., Івашко С.В. Прокуратура України як суб'єкт реалізації кримінологічної політики щодо координаційної діяльності правоохоронних органів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 34 (73). № 4. 2023. С. 117.

5. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність у місцях несвободи : монографія. Херсон : Гельветика, 2019. 432 с.

6. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15Text>. (дата звернення: 17.06. 2025).

7. Львовчкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі : автореф. дис ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2002. 18 с.

8. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2016. 18 с.

9. Романишина О. Р. Кримінально-правове забезпечення охорони порядку виконання судових рішень в Україні и : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2018. 18 с.

10. Краснокутський О. В. Міжнародно-правові механізми забезпечення прав засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2019. 19 с.

11. Колодчина А. Л. Реалізація Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2020. 18 с.

12. Тагієв С., Пузирьов М., Івашко С. Забезпечення конституційних прав громадян при повідомленні про продення негласних слідчих (розшукових) дій: частина I. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С.154

13. Спільна програма комісії Європейських співтовариств і Ради Європи у галузі реформи правової системи, місцевого самоврядування та правоохоронної системи України : доповідь про місії експертів Ради Європи в Україну, у червні та серпні 1996 року. Страсбург – Київ : Правовий директорат Ради Європи, 1996. 92 с.

14. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (резолюція № 2200 А (XXI)). *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями*. Київ : Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 27–45.

15. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення: 07.12.2024).

16. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 07.12.2023).

17. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах : монографія. Київ : Дакор, 2018. 514 с.

18. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 10.03.2023).

19. Левченко О. І. Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 528 с.

20. Колодчина А. Л. Методологія дослідження реалізації Україною міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених у місцях несвободи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2 (23). С. 318–322.

21. Кримінально-виконавча система діяльності прокуратури у сфері виконання покарань : навч. посіб. / А. В. Боровик, Ю. В. Новосад, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Луцьк : СПД Гадяк Ж. В. друкарня «Волиньполіграф», 2020. 640 с.

22. Васюк А. Ю. Методологічний інструментарій виконання судових рішень в Україні. *Вісник пенітенціарної асоціації*. 2021. № 3 (17). С. 76–84.

23. Михайлик О. Г. Насильство в установах виконання покарань України: теорія і практика : монографія. Київ : Дакор, 2019. 434 с.

24. Медведєв В. С. Психологія злочинної діяльності : навч. посіб. Київ, 2012. 204 с.

25. Богатирьов А. І. Запобігання професійній деформації в персоналу місць несвободи / за заг. ред. проф. В. С. Медведєва. Київ : Дакор, 2016. 198 с.

26. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. С. 34.

27. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 3. Київ, 2001. С. 618–619.

28. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2007. С. 5.

29. Львовчкін В. А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2002. № 7. С. 3–12.

30. Богатирьов І. Г. В'язниця в Україні у ХХІ столітті (інноваційна модель) Київ : ВД «Дакор», 2023. 44 с.

31. Бунт в Одеській колонії: постраждали 13 працівників, троє з них у лікарні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2709716-bunt-v-odeskij-kolonii-postrazdali-13-pracivnikiv-troe-z-nih-u-likarni.html>. (дата звернення 12.03.2025р).

32. Коваленко В.В. Зарубіжна практика відбування покарання засудженими та їх імплементація до кримінально-виконавчої системи України в особливих умовах URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/22598> (дата звернення 12.03.2025р).

33. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків : Нац. юрид. академія України імені Ярослава Мудрого, 2002. 34 с.

34. Пташинський О. Б. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 18 с.

35. Бородін І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків : ХНУВС, 2004. 38 с.

36. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3352-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.

37. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-ІV. Урядовий кур'єр. 2004. 20 квітня. С. 2–3.

38. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон

України від 23 червня 2005 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 30. С. 4–10.

39. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 39/46 від 10 грудня 1984 року. *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями* / упоряд.: О. І. Шинальський та ін. Київ : Вид-во «Анна-Т», 2008. С. 63–69.

40. Чеботарьова Ю. А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків : ХНУВС, 2005. 22 с.

41. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2006. 17 с.

42. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією) : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 38 с.

43. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 32 с.

44. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України : монографія. Харків : Кроссрод, 2007. 184 с.

45. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України. Харків : Права людини, 2011. 368 с.

46. Богатирьов І. Г. Пенітенціарні установи України (теоретико-правове дослідження). Київ, 2013. 444 с.

47. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків : ХНУВС, 2014. 416 с.

48. Богатирьова О. І. Пробація в Україні»: гуманізація державної політики

у сфері виконання кримінальних покарань. автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ. Національна академія прокуратури. 2014. 36 с.

49. Трансформація кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина) / [Богатирьов І. Г., Богатирьов А. І., Іваньков І. В., Пузирьов М. С., Царюк С. В.]. Київ : Дакор, 2014. 156 с.

50. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С., Шкута О. О. Доктрина пенітенціарного права України : монографія. Київ : Дакор, 2017. 236 с.

51. Кревсун О. М. Прогресивна система виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях. Харків : ХНУВС, 2016. 20 с.

52. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель: монографія . Херсон: Гельветика, 2017. 336 с.

53. Василюк І. М. Право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2017. 20 с.

54. Новосад Ю. О. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності : монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2019. 462 с..

55. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (зі змінами, внесеними Протоколом № 11) : прийнята Радою Європи 4 листоп. 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення 23.06.2024)

56. Богатирьов І. Г. Пенітенціарна система України у ХХІ столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми: монографія. Київ: ВД «Дакор» 2025. 248 с.

57. Гусак А. П. «Кримінологічні та кримінально-виконавчі засади пробації щодо неповнолітніх в Україні: автореф. ... дис. докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2025. 40 с.

58. Казначеева Д. В. Питання умовно-дострокового звільнення від відбування покарання в законодавстві закордонних країн. *Актуальні проблеми*

кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22 трав. 2015 р.) ; МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. С. 37–39.

59. Денисов С. Ф., Алієв Р. В. Концептуальні основи правового регулювання виконання покарань у рамках Модельного кримінально-виконавчого кодексу. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22 трав. 2015 р.) ; МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. С. 159–160.

60. Ткаченко А. В. Імплементация міжнародно-правових норм у кримінально-виконавче законодавство України. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 1 (спеціальний випуск). С. 158–161.

61. Конопельський В. Я. Впровадження міжнародного позитивного досвіду – одне з пріоритетних завдань сучасної кримінально-виконавчої політики України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 3. С. 165–169.

62. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого Кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів : Закон України від 08.04.2014 р. № 1186-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 2. Ст. 869.

63. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 6 вересня 2016 року № 1492-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 42. Ст. 699.

64. Богатирьов І. Г. Актуальні проблеми кримінально-виконавчого права України: навчальний модульний курс. Одеса : Юридика, 2023. 238 с.

65. Гнатчук А. Ю. Наукова дискусія щодо впровадження в кримінально-виконавче право такої дефініції як кримінально-виконавчі засади. *Актуальні проблеми захисту прав людини в сучасних інтеграційних умовах* : матеріали II міжвузівської студентської науково-практичної конференції (м. Бар, 06 грудня

2023 р.) / уклад: Т. М. Юзько, Т. М. Супрун-Ковальчук. Бар : Вид. центр КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського», 2023. 176 с.

66. Халимон С. І. Деякі зауваження до проекту Закону України «Про пенітенціарну систему». *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі* : матеріали I Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 29–30 жовтня 2021 р.) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені Степана Дем'янчука. Рівне : Гельветика, 2021. 140 с.

67. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>. (дата звернення 23. 06. 2024).

68. Литвиненко О. Ю. Використання терміна «кримінально-виконавчі засади» в дослідженнях вітчизняних учених. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Київ, 3 листопада 2023 р.). Львів – Торунь, 2023. 200 с.

69. Марчук В. Т. Поняття кримінально-виконавчих засад виконання і відбування засудженим покарання у виді довічного позбавлення волі. *Проблеми реформування кримінальної юстиції України* : збірник за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 23–24 травня 2019 р.). 2019. 268 с.

70. Поняття та зміст прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві та шляхи їх подолання : навч. посіб. / А. В. Боровик, Д. С. Белкіна, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Колба. Одеса : Гельветика, 2021. 336 с.

71. Конопельський В. Я. Особливості кримінально-виконавчих засад протидії організований злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 468–475.

72. Олефір Л. І. Кримінально-виконавчі засади застосування пробації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 209 с.

73. Устюжанінова О. Т. Поняття та зміст кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Norwegian Journal of development of the International Science. 2020. № 41. Vol. 2. С. 46–50.

74. Брошко І. М. Кримінально-виконавчі засади матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. *Пріоритетні напрями розвитку та реформування правоохоронних органів України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 26 лют. 2021 р.) / за ред. О. О. Шкути. Херсон : Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ, 2021. С. 132–135.

75. Свинаренко Ю. П. Кримінально-виконавчі засади ресоціалізації засуджених у місцях несвободи України : дис. ... д-ра філософії. Запоріжжя, 2024. 182 с.

76. Богатирьов І. Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу (інноваційний проєкт). Київ : Дакор, 2014. 56 с.

77. Про утворення міжрегіонального територіального органу Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань : постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 709. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/709-2017-%D0%BF>. (дата звернення 23.06.2024).

78. Про утворення Державної установи «Центр пробації» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 655-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-%D1%80>. (дата звернення 23.06.2024).

79. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо гуманізації порядку та умов виконання покарань : Закон України від 06.09.2016 р. № 1488-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 42. Ст. 700.

80. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 07.09.2016 р. № 1492-VIII. *Відомості Верховної Ради*

України. 2016. № 43. Ст. 736.

81. Наказ Міністерства юстиції України від 17 червня 2021 року № 2206/5 Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/497516676145> (дата звернення 23.06.2025).

82. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 із змінами і доповненнями від 28.03.2024 № 0408-24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>. (дата звернення 23.06.2025).

83. Про звернення громадян : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 23.06.2025).

84. Гнатчук А. Ю. Пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра* : науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. № 1 (13). 148 с.

85. Гнатчук А. Ю. Правові та організаційні підходи до виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Актуальні питання розвитку правової системи в сучасній Україні* : Міжнародна науково-практична конференція (04 лютого 2025 р.) / Науково-дослідний інститут публічного права. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 268 с.

86. Стаднік В. В. Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2003. № 8. С. 44–50.

87. Конвенція ООН про права дитини : прийнята і вікрита для підписання від 20 листопада 1989 р. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій*. Київ : Сфера, 2002. С. 44–55.

88. Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної

системи в документах міжнародних організацій. Київ : Сфера, 2002. 293 с.

89. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 року № 847/5 від 18 червня 2021 року : наказ Міністерства юстиції України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re36435?ed=2021_06_17 (дата звернення: 14.01.2024).

90. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 року № 24. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм (із змінами від 16.01.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-%D0%BF#Text>. (дата звернення 23.06.2025).

91. Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>. (із змінами, внесеними згідно із Законом № 2249-VIII від 19.12.2017) (дата звернення 22.06.2024).

92. Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України : постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 302. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/350580548735>. (дата звернення 22.06.2024).

93. Степанюк А. Х. Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків : Право, 2011. С. 328.

94. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування : монографія. Харків : Права людини, 2017. 608 с.

95. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>. (дата звернення 22.06.2024).

96. Пилипенко Д. О. Принципи кримінально-виконавчого права:

теоретико-правове дослідження : монографія. Київ : Дакор, 2023. 428 с.

97. Гнот Х. Я. Принципи забезпечення виконання судових рішень установами виконання покарань в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 446.

98. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 512 с. С. 306

99. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила, затверджені Комітетом Міністрів Ради Європи 12.02.1987 року. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 23.02.2024).

100. Крупнова Л. Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 8–10.

101. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#n544>. (дата звернення 22.06.2024).

102. Човган В. Ключові напрями пенітенціарної реформи як складові національного Плану дій у сфері прав людини. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1453461065>. (дата звернення 22.04.2025).

103. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 року № 847/5 : наказ Міністерства юстиції України № 813/36435 від 18 червня 2021 року: URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re36435?ed=2021_06_17 (дата звернення 22.06.2023).

104. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>. (дата звернення 22. 06. 2024).

105. Про затвердження Змін до Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : наказ Міністерства юстиції України від 10.06.2024 №1737/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0884-24#Text>. (дата звернення 22. 06. 2024).

106. Міжнародне гуманітарне право: посібник для працівників Державної кримінально-виконавчої служби України/ В.Ф. Пузирний та інші за заг. ред Т. Короткого. Пенітенціарна академія України УТСПЛ Київ-Одеса : Фінікс, 2025. 236 с.

107. Пробація: 10 років змін та досягнень : колективна монографія / В. О. Аніщенко, І. Г. Богатирьов, І. Б. Волеваха та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. К. Гречанюка. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. 272 с.

108. Про пробацію : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 23.04.2024).

109. Колб І. О. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених в Україні: теоретичні, правові та практичні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 39 с.

110. Яковець І. С. Сучасний стан науки кримінально-виконавчого права та передумови формування концепції оптимізації процесу виконання кримінальних покарань. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 1. С. 1–8.

111. Арістова І. В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2002. 476 с.

112. Янчук О. Б. Стан і перспективи розвитку пробації. *Актуальні проблеми захисту прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 лютого 2020 р). С. 9.

113. Пробація в Україні. URL: <https://www.probation.gov.ua/%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%D1%96%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%BA%D1%96-2/>.(дата звернення 22.06.2025).

114. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України № 120/33091 від 29 січня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19>. (дата звернення 22.06.2024).

115. Пробація – новий імпульс реформ : Міжнародна конференція з питань кримінальної юстиції. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/probatsiia-novyi-impuls-reformy-vidbulasia-mizhnarodna-konferentsiia-z-pytan-kryminalnoi-iustytzii>. (дата звернення 22.05.2025).

116. Про затвердження Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України № 4591/5 від 31.12.2020. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/492337666459>. (дата звернення 22. 06. 2024).

117. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та інших законодавчих актів щодо вдосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>. (дата звернення 22.06.2024).

118. Самофалов О. Л., Железняк О. С. Міжнародно-правове регулювання наглядової пробації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 51–55.

119. Про внесення змін до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції № 3459/5 від 16.08.2022. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/509116699238>. (дата звернення 22.06.2024).

120. Петрова Л. Джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 1. С. 65–76.

121. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2009.

223 с.

122. Богатирьов І. Г. Нариси становлення пенітенціарної системи України у працях вчених наукової школи «Інтелект» : монографія. Київ : Дакор, 2021.

242 с.

123. Колб О. Г. Проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 1998. Вип. 2. С. 57–61.

124. Vitaliy Vasylyk. International experience in the functioning of penitentiary systems foreign countries and its implementation in Ukraine II Міжнародний досвід функціонування пенітенціарних систем зарубіжних країн та впровадження його в Україні). *Visegrad Journal on Human Rights* (Словацька Республіка). 2019. № 6–3 (Vol. 1). P. 127–134.

125. Шкута О. О. Компаративістський аналіз функціонування пенітенціарних систем зарубіжних країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 1 (4). С. 53–55.

126. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводить до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. Київ : ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.

127. Про Державну кримінально-виконавчу службу : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>. (дата звернення 22.06.2023).

128. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : міжнародний документ ООН ; Правила від 30.08.1955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення 22. 06. 2024).

129. Лучко С. В. Реалізація Державною кримінально-виконавчою службою України соціальної роботи із засудженими в установах виконання покарань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2012. 18 с.

130. Богатирьов І. Г., Рибянцев А. А. Зміни умов відбування покарання у виді позбавлення волі на прикладі США і Великобританії (порівняльний

аналіз). *Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення* : матеріали круглого столу (м. Київ, 14 трав. 2015 р.) / відп. ред. О. В. Сокальська. Київ, 2015. С. 7–12.

131. Вартість утримання в'язня в Україні збільшилась вдвічі. URL: <https://dyvys.info/2021/08/12/vartist-utrymannya-v-yaznya-v-ukrayini-zbilshylas-vdvichi/> (дата звернення 22.06.2024).

132. Богатирьов І. Г., Бондарєва К. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань : навчальний посібник / за заг. ред. професора І. Г. Богатирьова. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 200 с.

133. Лисодєд О., Степанюк А. Покарання та громадські санкції у діяльності Служби тюрем і пробації Швеції. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4 (35). С. 99–109.

134. Порівняльне кримінально-виконавче право : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Київ : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2013. 150 с.

135. Про затвердження Змін до Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України від 19.06.2020 №2115/5. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajini-minyust/nakaz-vid-19062020-2115-pro-zatverdjennya-zmin-2020-82918.html>. (дата звернення 22. 06. 2024).

136. Лисенко М. І. Ізоляція засуджених до позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 218 с.

137. Боровик А.В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань : навч. посіб. / Боровик А.В., Колб О.Г., Копотун І. М. та інш. Луцьк: СПД Гадяк Ж.В. друкарня «Волинськаполіграф». 2020. 320 с.

138. Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук. Чернігів, 2018. 387 с.

139. Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі на

певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук. Чернігів, 2018. 39 с.

140. Лисенко М. І. Ізоляція засуджених до позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 218 с.

141. Про внесення змін до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції № 3459/5 від 16.08.2022. URL: <https://zakononline.com.ua/documents/show/509116699238>. (дата звернення 22.06.2024).

142. Кучинська О., Щиголь О. Забезпечення права засудженого на справедливий суд в аспекті перегляду судових рішень за виключними обставинами на прикладі рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України». *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. 255 с.

143. «Сукачов проти України» (заява № 14057/17, рішення від 30 січня 2020 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text. (дата звернення 22.06.2024).

144. Махінчук В. М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2002. 20 с.

145. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 454 с.

146. Кваша О. О. Проблеми визначення меж кримінальної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 238–243.

147. Богатирьов І. Г., Савченко А. В. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2 (240). С. 133–138. С. 134.

148. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року у

справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність). URL: <http://www.legal.com.ua/document/kodeks/0CH56012CH50710-03.html>. (дата звернення 12. 06. 2023).

149. Кваша О. О. Проблеми визначення меж кримінальної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 238–243.

150. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

151. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність). URL: <http://www.legal.com.ua/document/kodeks/0CH56012CH50710-03.html>. (дата звернення 22. 06. 2024).

152. Навроцький В. Значення санкції статті кримінального закону для кваліфікації діяння. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 3. С. 117–125.

153. Новели кримінального законодавства України, ухвалені в умовах воєнного стану : наук. практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дударов, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. А. А. Вознюк, О. О. Дударов, Р. О. Мовчан, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

154. Гришук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2006. 568 с.

155. Омельчук О. М. Загальні засади призначення покарання: законодавче регулювання та практика застосування. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 360–366.

156. Мірошниченко С. Рішення Європейського суду з прав людини і

національне законодавство: вплив, взаємозв'язок, наслідки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 50–55.

157. База даних «HUDOC». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191703> (дата звернення: 16.05.2023).

158. Справа "Єлєєв проти України" (Заява N 17283/02) 6 листопада 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433#Text (дата звернення: 06.08.2024).

159. Третьяков Д. Застосування практики Європейського суду з прав людини щодо розуміння гарантій статті 5 Європейської конвенції з прав людини. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ : НАУ, 2022. № 2 (63). С. 211–221.

160. Інструкція про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 року № 847/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 14 червня 2012 року за № 957/21269. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-12#Text>.(дата звернення 22. 06. 2024).

161. Про затвердження змін до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 03.05.2022 № 1750/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-22#Text>. (дата звернення 22.06.2024).

162. Богатирьов І.Г. Гнатчук А.Ю. Роль Європейського суду з прав людини у виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1(128). С. 194–200.

163. Пузирьов М. С., Лисенко М. І. Реалізація принципу гуманізму виконання і відбування покарання в умовах ізоляції засуджених. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 141–145.

164. Казначєєва Д. В. Питання умовно-дострокового звільнення від

відбування покарання в законодавстві закордонних країн. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2015 р.) ; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. С. 37–39.

165. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства : монографія. Харків : Фінарт, 196 с.

166. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / К. А. Автухов та ін. ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2015. 246 с.

167. Шаповалова Ц.С., Рогальська В.Вю Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю : монографія. Видавничий дім «Гельветика», 2020. 274с. С.9

168. Устав Организации Объединённых Наций : международный документ от 24 октября 1945 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text. (дата звернення 22.06.2024).

169. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення 22.03.2025).

170. Подлегаєв К. М. Застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини для зміцнення принципу презумпції невинуватості у кримінальному процесі України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 3. С. 153–156.

171. Стамбульський протокол : посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. URL: <https://ukraine.un.org/uk/130826-stambulskyu-protokol-posibnyk-z-pytan-efektyvnoho-rozsliduvannya-i-dokumentuvannya-faktiv>. (дата звернення

22.06.2024).

172. Богдан Ю. М. Окремі аспекти міжнародного механізму реалізації правового статусу засуджених до позбавлення волі на певний строк. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22–23 жовтня 2021 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 112–115.

173. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання : міжнародний документ від 18.12.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48#Text. (дата звернення 22. 04. 2024).

174. Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» щодо національного превентивного механізму : Закон України від 02.10.2012 р. № 5409-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 41. Ст. 552.

175. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22. 06. 2024).

176. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята Радою Європи 04.11.1950 та ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 (редакція від 02.10.2013). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 22.06.2024).

177. Кухнюк Д.В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України» автореф дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2008. 17с.

178. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2009. 223 с.

179. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

180. Прасов О. О. Забезпечення немайнових прав осіб, засуджених до

позбавлення волі (кримінально-виконавчі засади) : монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2020. 410 с.

181. Козлов П. П., Нікітін Ю. В., Стрелков Л. О. Режим виконання кримінальних покарань : монографія. Київ : КНТ, 2008. 272 с.

182. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Невмержицький проти України» від 05.04.2005 р. LIGA360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO1153>. (дата звернення 22.06.2024).

183. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яковенко проти України» (Заява № 15825/06) від 25.01.2008 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_438#Text. (дата звернення 22.06.2024).

184. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Коновальчук против України» (Заява № 31928/15) от 13.10.2016 г. Харківська правозахисна група. Інформаційний портал «Права людини в Україні». URL: <https://khpg.org/1478607807>. (дата звернення 22.06.2024).

185. Краснокутський О. В. Реалізація міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених до позбавлення волі в кримінально-виконавчій діяльності України. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 01 грудня 2018 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2018. С. 23–25.

186. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2752/Antonovych_Mizhnarodna_systema_zakhystu2.pdf. (дата звернення 22.05.2025).

187. Гнатчук А. Ю. Стан дослідження проблем виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Юридична Україна*. 2022. № 11. С. 12–18.

188. Гнатчук А. Ю. Зарубіжний досвід виконання судових рішень в місцях несвободи в Україні. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 422–428.

189. Гнатчук А. Ю. Шляхи удосконалення нормативно-правового

забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в місцях несвободи. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. № 2 (14). С. 46–57.

190. Тюфтій С. М. Медико-санітарне забезпечення засуджених у місцях несвободи в механізмі реалізації права на охорону здоров'я. URL: 255406587496-1-10-20220420.pdf (дата звернення 22. 06. 2024).

191. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавчі засади матеріальної відповідальності засуджених в місцях несвободи ДКВС України. *Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану*. Науковий вісник ДДУВС. Спеціальний випуск № 1 (132) 2024. С. 96–101.

192. Кримінально-виконавча система України у 2024 році. Статистичний огляд. URL: <https://ukrprison.org.ua/statistics/1740154223> (дата звернення 22. 06. 2025).

Додаток А

АНКЕТА

анонімного опитування персоналу місць несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України та уповноважених органів з питань пробації ДУЦП

1. Усього взяло участь в опитуванні:	200	(100 %)
2. В опитуванні брали участь:		
2.1) особи чоловічої статі;	183	(65 %)
2.2) особи жіночої статі.	17	(35 %)
3. Вікові характеристики респондентів:		
3.1) від 25 до 30 років;	26	(15 %)
3.2) від 30 до 35 років;	172	(65 %)
3.3) від 35 до 50 років.	46	(20 %)
4. Рівень освіти осіб, які брали участь в опитуванні:		
4.1) мали ступінь бакалавра;	153	(15 %)
4.2) мали ступінь магістра.	47	(85 %)

Для опитування були підготовлені такі запитання:

№ з/п	Зміст запитання	Варіанти відповідей	Абсолютне число відповідей	Питома вага відповідей до загального числа респондентів, %
1	2	3	4	5
1	Чи позитивно впливає на відбування покарання засудженими та суб'єктами пробації належне виконання судових рішень?	так	100	50
		ні	15	10
		в малому обсязі	45	22
		утримуюсь відповісти	40	18
2	Чи є проблеми при виконанні судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні?	так	182	80
		ні	18	20
3	Як впливає виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні на їхній правовий та соціальний статус?	позитивно	192	85
		ні	8	15
4	Як впливає виконання судових рішень щодо засуджених в Україні на умовно-дострокове звільнення?	позитивно	170	80
		негативно	10	8
		ні	2	1
		від бажання засудженого	18	19
5	З яких причин персонал місць несвободи ДКВС України і ДУЦП не може виконувати належним чином судові рішення щодо засуджених в Україні?	у зв'язку з небажанням засудженого ставати на шлях виправлення	160	60
		у зв'язку із хворобою засудженого	14	20
		у зв'язку з відсутністю позитивної характеристики на	16	15

		засудженого		
		інше	10	5
6	Які категорії засуджених та суб'єкти пробації своєю поведінкою впливають на виконання судового рішення в місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації?	раніше судимі	120	60
		засуджені, які не ідуть на співпрацю з адміністрацією	30	12
		засуджені з кримінальною спрямованістю	45	22
		довічно засуджені	5	6
7	Чи у всіх випадках виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації перевіряється Міністерством юстиції України?	так	200	100
		ні		0
		жодного випадку не встановлено	0	0
8	Хто найчастіше допускає помилки при виконанні судових рішень серед працівників місць несвободи ДКВС України?	психологи	14	4
		персонал нагляду і безпеки	17	6
		оперуповноважені	94	65
		працівники відділу контролю за судовими рішеннями	75	25
9	Чи проводяться службові перевірки у випадку неналежного виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні?	так;	185	80
		не завжди;	15	20
10	Що, на Вашу думку, є основною причиною зловживання службовим становищем персоналу ДКВС України та ДУЦП при невиконанні судових рішень?	бажання збагатитися	133	60
		недосконалість законодавства, що регулює процедури виконання судових рішень	17	15
		недосконала державна політика у сфері виконання покарання засуджених та	5	10

		суб'єктів пробації		
		низький рівень заробітної плати персоналу місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації	45	15
		інше	—	—
11	Який із наведених способів є найефективнішим у виконанні судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні?	роз'яснювальна робота	45	25
		належне виконання своїх службових обов'язків	100	50
		своєчасний контроль за строком виконання судового рішення	25	10
		виховання в засудженого стимулу до виконання судового рішення	25	10
		інше	15	5
12	На Вашу думку, чи перевищує кількість суб'єктів пробації над особами, які відбувають покарання в установах виконання покарань ДКВС України?	так ні	95 % 5 %	
13	На запитання персоналу уповноважених органів з питань пробації, які найчастіше обов'язки покладає суд на суб'єкта пробації, надано різні відповіді	періодичність; з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноваженому органу з питань пробації про зміну місця проживання (роботи), навчання, виїзд за межі України без погодження з	55 % 30 % 15 %	

		уповноваженим органом з питань пробації		
14	Назвіть, скільки було складено у 2023 році на запит суду досудових доповідей	так ні	11 тисяч 2 тисячі	
15	Чи реалізували своє право обвинувачені, які перебували у СІЗО, на досудову доповідь?	так ні	8,7 тисяч 1,3 тисячі	
16	Чи вирішувалося питання щодо контролю за суб'єктами пробації під час їхнього перебування в окупації через «Е-пробація»?	так ні	192/ 85 % 8/15 %	
17	Чи є пробаційні програми, визначені Міністерством юстиції України, дієвими інструментами в роботі уповноважених органів з питань пробації із суб'єктами пробації?	так ні	100/ 100 % 0	
18	Як Ви ставитесь до виконання судових рішень в Україні?	позитивно негативно	182 73 % 18 16 %	

Примітка: опитування проведено у 2024 році на добровільній основі серед працівників підрозділів соціально-психологічного відділення, нагляду і безпеки, оперуповноважених, відділу за контролем судових рішень, персоналу уповноважених органів з питань пробації у семи областях України (Дніпропетровській, Полтавській, Тернопільській, Івано-Франківській,

Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій).

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
за результатами анонімного
опитування персоналу місць несвободи Державної кримінально-
виконавчої служби України та персоналу уповноважених органів
з питань пробації

Зазначене опитування проведено у 2024 році за спеціально розробленою авторкою дослідження «Кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» анкетною, на добровільній основі серед працівників підрозділів соціально-психологічного відділення, нагляду і безпеки, оперуповноважених, відділу за контролем судових рішень 100 респондентів та уповноважених органів з питань пробації 100 респондентів із семи областей України (Дніпропетровської, Полтавської, Тернопільської, Івано-Франківської, Черкаської, Чернігівської, Чернівецької).

В опитуванні взяло участь 200 осіб (100 %), кожному з яких доведено правила участі у цьому дослідженні, а також повідомлено про заповнення відповідних анкет. Роз'яснено, що на поставлені в них запитання слід давати лише одну або декілька відповідей, а в окремих випадках запропоновано надати власний варіант відповіді.

Із 200 працівників місць несвободи ДКВС України та Державної установи «Центр пробації», які брали участь в опитуванні, 26 осіб мали вік від 25 до 30 років (30 % від загальної кількості опитаних респондентів); 172 співробітників – від 30 до 35 років (40 %); 46 осіб – від 35 до 50 років (30 %), що деякою мірою відобразило кількісно-якісні показники досвідченості відповідних відділів за контролем судових рішень та інших осіб, які провадять оперативно-розшукову діяльність, психологів, працівників нагляду і безпеки.

Серед опитаних осіб 200 (100 %) мали повну вищу освіту, 183 – чоловіки, 17 – жінки, всі опитані є дійсними працівниками підрозділів

органів і установ виконання покарань ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації ДУЦП.

Для опитування було підготовлено 18 питань, що відображали певною мірою причини високого рівня виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, відповідно, низьких показників невиконання судових рішень, та застосування найефективніших способів виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні.

У ході опитування персоналу місць несвободи ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації були отримані такі відповіді:

1. На запитання «Чи позитивно впливає на відбування покарання засудженими та суб'єктами пробації належне виконання судових рішень»? Так відповіли 100 респондентів, що становить 50 %, ні – 15 або 10 %. В малому обсязі – 45, що становить 22 %, вагаються відповісти – 40 опитаних, що становить 18 %.

2. На запитання «Чи є проблеми при виконанні судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні?» опитані відповіли: так – 182, що становить 80 %, ні – відповідно 18, що становить 20 %.

3. На запитання «Як впливає виконання судових рішень щодо засуджених і суб'єктів пробації в Україні на їхній правовий та соціальний статус»? Позитивно відповіли 192 опитаних, це 85 %, а також ніяк 8, що становить 15 %.

4. На запитання «Як впливає виконання судових рішень щодо засуджених в Україні на умовно-дострокове звільнення»? Опитані відповіли: позитивно 170, що становить 80 %, негативно 10, що становить 8 %, ніяк 2 опитаних, що становить 1 %, від бажання засудженого 18, що становить 19 %.

5. На запитання «З яких причин персонал не може виконувати належним чином судові рішення щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні?» респонденти відповіли таким чином. 1. У зв'язку з небажанням засудженого, суб'єкта пробації ставати на шлях виправлення і ресоціалізації

відповіли 160 опитаних, що становить 60 %. 2. У зв'язку із хворобою засудженого відповіли 14 опитаних, що становить 20 %. 3. У зв'язку з відсутністю позитивної характеристики відповіли 16 опитаних, що становить 15 %, інше – 10, або 5 % опитаних від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

6. На запитання «Які категорії засуджених та суб'єктів пробації своєю поведінкою впливають на виконання судового рішення в місцях несвободи?» Опитані працівники місць несвободи ДДКВС України та ДУЦП відповіли таким чином, серед 120 опитаних або 60 % вважають, що це раніше судимі, 30 опитаних або 12 % вважають, що це засуджені, які не йдуть на співпрацю з адміністрацією, 45 опитаних або 22 % вважають, що це засуджені з кримінальною спрямованістю, і 5 опитаних або 6 % вважають, що це засуджені до довічного позбавлення волі.

7. На запитання «Чи у всіх випадках виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації перевіряється Міністерством юстиції України?» опитані відповіли так – 200, що становить 100 %. Це одне із запитань, де респонденти були єдині щодо надання відповіді.

8. На запитання «Хто найчастіше допускає помилки при виконанні судових рішень серед працівників місць несвободи ДКВС України?» опитані відповіли таким чином: психологи – 14 або 4 %, працівники нагляду і безпеки – 7 або 6 %, оперуповноважені – 94 або 65 %, і працівники відділу контролю за судовими рішеннями – 75 або 25 %.

9. На запитання «Чи проводяться службові перевірки у випадку неналежного виконання судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні?» опитані відповіли так – 185 або 80 %, не завжди – 15 або 20 %.

10. На запитання «Що, на Вашу думку, є основною причиною зловживання службовим становищем персоналу ДКВС України та ДУЦП при невиконанні судових рішень?» Бажання збагатитися 133 або 65 % від кількості опитаних, недосконалість законодавства, що регулює порядок

виконання судових рішень 5 або 10 %, недосконалість державної політики у сфері виконання покарань та пробації 5 або 10 %, низький рівень зарплати персоналу місць несвободи 45 або 15 %.

11. На запитання «Який із наведених способів є найефективнішим у виконанні судових рішень щодо засуджених та суб'єктів пробації в Україні?» респонденти відповіли таким чином: роз'яснювальна робота серед персоналу і засуджених 45 або 25 %; належне виконання персоналом своїх службових обов'язків 100 або 50 %; своєчасний контроль за строком виконання судового рішення 25 або 10 %; виховання в засуджених стимулу до виконання судового рішення 25 або 10 %; інше 15 або 5 % респондентів від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

12. На запитання «Чи перевищує кількість суб'єктів пробації над особами, які відбувають покарання в установах виконання покарань ДКВС України?» респонденти відповіли так – 95 % і ні – 5 %.

13. На запитання персоналу уповноважених органів з питань пробації «Які найчастіше обов'язки покладає суд на суб'єкта пробації?» респондентами надано такі відповіді: періодичність з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації 55 %; повідомляти уповноваженому органу з питань пробації про зміну місця проживання (роботи), навчання 30 %; виїзд за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації 15 %.

14. На запитання «Скільки було складено у 2023 році на запит суду досудових доповідей?» респонденти відповіли 11 тисяч, а на запитання «Скільки реалізували своє право?» 8,7 тисяч обвинувачених, інші 2,3 тисячі відмовилися.

15. На запитання «Чи реалізували своє право обвинувачені, які перебували у СІЗО, на досудову доповідь?» отримано такі відповіді: так – 8,7 тисяч; ні – 1,3 тисячі.

16. На запитання «Як вирішувалося питання щодо контролю за суб'єктами пробації під час їхнього перебування в окупації?» підтвердили, що під час окупації територій Запорізької та Херсонської областей 85 %

суб'єктів пробації скористалися такою послугою, як «Е-пробація» при виконанні покладених на них судом обов'язків, передбачених ст. 76 КК України, не відвідуючи уповноважені органи з питань пробації.

17. На запитання «Чи є пробаційні програми, визначені Міністерством юстиції України, дієвими інструментами в роботі уповноважених органів з питань пробації із суб'єктами пробації?» опитані респонденти відповіли: так – 100 %, ні – 0.

18. На запитання «Як Ви ставитесь до виконання судових рішень в Україні?» особи з-поміж персоналу ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації відповіли таким чином: позитивно – 182 (73 % з 200 опитаних респондентів); негативно – 18 (16 %).

Узагальнені результати цього дослідження спрямовані в органи і установи виконання покарань ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації, в яких проводилось анонімне опитування зазначених респондентів, для відома та використання в роботі, а також у дисертаційному дослідженні як емпіричні матеріали.

Додаток Б

АНКЕТА

анонімного опитування засуджених, які відбувають кримінальні покарання в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України

1. Усього осіб, які взяли участь в опитуванні	300	(100 %)
2. В опитуванні брали участь особи:		
2.1) чоловічої статі;	273	(85 %)
2.2) жіночої статі.	27	(15 %)

3. Запитання, що були винесені для опитування.

№	Зміст запитання	Варіанти відповідей	Абс олю	Пито ма	Примі
----------	------------------------	--------------------------------	--------------------	--------------------	--------------

з/ п			тне чис ло відп овід ей	вага відпо відей до загал ьного числа респо ндент ів, %	тка
1	2	3	4	5	6
1	Як Ви ставитесь до виконання судових рішень в Україні?	<i>позитивно</i>	290	70	-
		<i>негативно</i>	9	45	-
		<i>ніяк</i>	1	5	-
2	Чи були випадки невиконання щодо Вас судового рішення?	<i>так</i>	47	15	-
		<i>ні</i>	243	80	-
		<i>частково</i>	10	5	-
3	Чи своєчасно персоналом місць несвободи ДКВС України подаються документи щодо умовно-дострокового звільнення?	<i>так</i>	282	70	-
		<i>ні</i>	8	10	-
		<i>не обґрунтовано відмовляють</i>	10	20	-
		<i>інше</i>	-	-	-
4	З яких причин Вам відмовляють виконувати судові рішення?	<i>небажання адміністрації</i>	83	35	-
		<i>відсутність позитивної характеристики</i>	60	15	-
		<i>конфлікт з працівниками місць</i>	147	45	-

		<i>несвободи</i>			
		<i>наявність стягнення</i>	10	5	-
		<i>інше</i>	-	-	-
5	Хто з персоналу місць несповоди найчастіше не виконує судові рішення?	<i>психолог</i>	30	20	-
		<i>оперуповноважений</i>	114	30	-
		<i>працівник нагляду і безпеки</i>	36	4	-
		<i>працівник відділу контролю за судовими рішеннями</i>	62	20	-
		<i>начальник установи виконання покарань</i>	58	16	-
6	Внаслідок яких обставин Вам можуть відмовити у виконанні судового рішення?	<i>небажання співпрацювати з адміністрацією установи виконання покарань</i>	192	65	-
		<i>наявність стягнень за порушення дисципліни в місцях несповоди</i>	22	4	-
		<i>у випадку вчинення нового кримінального правопорушення</i>	30	6	-
		<i>регулярні конфлікти з персоналом місць несповоди</i>	56	25	-
7	Чи зверталися Ви до Міністерства юстиції	<i>так</i>	18	6	-
		<i>ні</i>	282	84	-

	України щодо невиконання персоналом місць несвободи судових рішень?				
8	Чи зверталися Ви до Європейського суду з прав людини щодо невиконання з боку персоналу місць несвободи судового рішення?	<i>так</i>	11	15	-
		<i>ні</i>	289	85	-
9	Чи бажали Ви брати активну участь у пробаційних програмах?	<i>так</i>	276	79	-
		<i>ні</i>	27	21	-
10	Чи зникали із Вашої особової справи документи під час перебування на обліку в пробації?	<i>так</i>	14	20	-
		<i>ні</i>	286	80	-
11	Чи є актуальною на сьогодні проблема виконання судових рішень щодо засуджених в Україні?	<i>так</i>	271	84	
		<i>ні</i>	29	16	

=

Примітка: опитування проведено у 2024 році на добровільній основі серед засуджених, які відбувають кримінальні покарання в місцях несвободи ДКВС України, в семи областях України (Дніпропетровській, Полтавській, Тернопільській, Івано-Франківській, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій).

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
за результатами анонімного
опитування засуджених, які відбувають кримінальні покарання в місцях
несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України

Зазначене опитування проведено у 2024 році за спеціально розробленою авторкою цього дослідження анкетною, на добровільній основі серед засуджених, які відбувають кримінальні покарання в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України, в семи областях України (Дніпропетровській, Полтавській, Тернопільській, Івано-Франківській, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій).

В опитуванні взяло участь 300 осіб (100 %), кожному з яких доведено правила участі у цьому дослідженні. Роз'яснено щодо заповнення анкет, де на поставлені запитання слід давати лише одну або декілька відповідей. В окремих випадках запропоновано надати власний варіант відповіді.

Із 300 опитаних респондентів, які брали участь в опитуванні, 273 особи чоловічої статі або 85 % від загальної кількості опитаних респондентів; 27 опитаних або 15 % осіб жіночої статі, що деякою мірою відобразило кількісно-якісні показники засуджених, які відбувають кримінальні покарання в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України.

Для опитування було підготовлено 11 запитань, що відображали певною мірою стан виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. У ході опитування засуджених нами були отримані такі відповіді:

1. На запитання «Як Ви ставитесь до виконання судових рішень в Україні?» позитивно відповіли 280, відповідно 70 %, негативно 9, відповідно 45 %, ніяк 11, відповідно 5 % респондентів від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

2. На запитання «Чи були випадки невиконання щодо Вас судового рішення?» отримано відповіді: так 47, відповідно 15 %, ні 243, відповідно 80 %, вагаюсь відповісти 10, відповідно 5 % опитаних респондентів від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

3. На запитання «Чи своєчасно персоналом місць несвободи ДКВС України подаються документи щодо умовно-дострокового звільнення?» одержано відповіді: так 282, відповідно 70 %, ні 8, відповідно 10 %, не обґрунтовано відмовили 10, відповідно 20 %, інше 0 опитаних респондентів від

загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

4. На запитання «З яких причин Вам відмовляють виконувати судові рішення?» отримано відповіді: небажання адміністрації 83, відповідно 35 %, відсутність позитивної характеристики 60, відповідно 15 %, конфлікт з працівниками місць несвободи 147, відповідно 45 %, стягнення 10, відповідно 5 %, інше – 0 або 0 % опитаних від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

5. На запитання «Хто з персоналу місць несвободи найчастіше не виконує судові рішення?» наявні такі відповіді: психолог 30, відповідно 20 %, оперуповноважений 114, відповідно 30 %, працівник нагляду і безпеки 36, відповідно 4 %, працівник відділу контролю за виконанням судових рішень 62, відповідно 20 %, начальник установи виконання покарань 58, відповідно 16 % опитаних від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

6. На запитання «Внаслідок яких обставин Вам можуть відмовити у виконанні судового рішення?» отримано відповіді: небажання співпрацювати з адміністрацією установи виконання покарань 192, відповідно 65 %, наявність стягнень за порушення дисципліни в місцях несвободи 22, відповідно 2 %, у випадку вчинення нового кримінального правопорушення 30, відповідно 6 %, регулярні конфлікти з персоналом місць несвободи 56, відповідно 25 % респондентів від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

7. На запитання «Чи зверталися Ви до Міністерства юстиції України щодо невиконання персоналом місць несвободи судових рішень?» наявні такі відповіді: так 8, відповідно 6 %, ні 292, відповідно 84 % респондентів від загальної кількості осіб, що взяли участь в анкетуванні.

8. На запитання «Чи зверталися Ви до Європейського суду з прав людини щодо невиконання з боку персоналу місць несвободи судового рішення?» опитані відповіли: так 299, відповідно 84 %, ні 11 16 % утримались.

9. На запитання «Чи бажаєте Ви взяти активну участь у пробаційних програмах?» респонденти відповіли: так – 79 %; ні – 21 %. Надавши пояснення, що в пробаційних програмах не беруть участь кваліфіковані спеціалісти, а ті знання, що надає персонал уповноважених органів з питань пробації, не є

глибокими, а лише поверховими.

10. На запитання «Чи зникали із Вашої особової справи документи (паспорт, свідоцтво про народження, водійські права тощо) під час перебування на обліку?» опитані нами респонденти підтвердили: так 20 %, відповідно 80 % відповіли ні.

11. На запитання «Чи є актуальною на сьогодні проблема виконання судових рішень щодо засуджених в Україні?» засуджені та суб'єкти пробації на це запитання відповіли в такий спосіб: так – 271 (84 % із 300 опитаних респондентів); ні – 29 (16 %).

Узагальнені результати цього дослідження передані до органів і установ виконання покарань ДКВС України, серед яких проводилось анонімне опитування, для відома та використання в роботі, а також у застосуванні в дисертаційному дослідженні як емпіричні матеріали.

Додаток В

**ПРОГРАМА
ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В МІСЦЯХ
НЕСВОБОДИ ДКВС УКРАЇНИ «ШЛЯХ ДОДОМУ»**

І розділ

ОБґРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ

Програма «Шлях додому» розроблена авторкою дослідження «Кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» для засуджених, у яких закінчується строк відбування покарання. Ця програма надіслана до Міжрегіональних управлінь виконання покарань, Міністерства юстиції України з метою ознайомлення і впровадження в діяльність органів і установ виконання покарань ДКВС України.

Для закріплення результатів проходження Програми нами пропонуються такі показники: 1) виявлення бажання реінтегруватися засудженому після

звільнення законослухняним громадянином; 2) виявлення детермінант, які спричинили та зумовили небажання засудженого проходити програму підготовки до звільнення (у повному обсязі, частково, не встановлено); 3) реагування персоналу органів і установ виконання покарань на порушення прав засуджених на підготовку до звільнення з місць несвободи ДКВС України; 4) встановлення та реагування Департаменту з питань виконання покарань, Міжрегіонального управління з питань виконання покарань на виявлені під час перевірок недоліки і прорахунки та детермінанти, що сприяли вчиненню порушень прав засуджених, які готуються до звільнення з місць несвободи ДКВС України; 5) рівень залучення представників громадськості до участі в підготовці засуджених до звільнення (при реалізації завдань прокурорського нагляду, здійсненні відомчого контролю, виконанні функцій національного превентивного механізму та ін.); 6) рівень залучення можливостей близьких родичів засуджених та їхніх законних представників до реінтеграції засудженого до звільнення; 7) рівень впровадження в законодавство України та практику кримінально-виконавчої діяльності міжнародних стандартів з прав людини і громадянина та відповідного позитивного зарубіжного досвіду щодо реінтеграції засуджених додому після звільнення.

Сформульовано авторське визначення показників підготовки засуджених до звільнення згідно з програмою «Шлях додому» – це визначені в нормативно-правових актах норми, що застосовуються персоналом органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України з метою встановлення співвідношення відповідності закону та реального стану реінтеграції засуджених у суспільство і формулювання на цій підставі відповідних висновків, рекомендацій, пропозицій і рішень, а також учинення конкретних дій, спрямованих на усунення детермінант, які спричинили та зумовили факти неготовності засудженого після відбуття покарання до звільнення.

Виконується програма «Шлях додому» персоналом установ виконання покарань Міністерства юстиції України тоді коли у засуджених, закінчується строк відбування покарання 1 рік. Витрати на реалізацію Програми здійснюються в межах обсягів видатків, затверджених для Мін'юсту в

Державному бюджеті України на відповідний рік, та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

Розробляє Програму Державний департамент з питань виконання покарань, а затверджує Міністерство юстиції України відповідним наказом.

II розділ

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОГРАМИ

Цільова група, на яку спрямована Програма, – це засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк і яким до звільнення залишився 1 рік.

Кількість тематичних модулів – 4

Кількість занять – 12

Форми проведення занять – семінар / практика

Тривалість проведення занять:

Індивідуально – 30 хв

Групою – 45 хв

Рекомендована періодичність – раз на місяць

Виконавцями Програми є персонал місць несвободи ДКВС України, громадські організації, служба зайнятості, роботодавці.

III розділ

ОПИС ПРОГРАМИ

1. Метою Програми є підготовка засуджених, які відбувають покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі на певний строк у місцях несвободи ДКВС України, до звільнення та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

2. Завдання Програми: 1) надання персоналом місць несвободи ДКВС України допомоги в підготовці засудженого до звільнення від відбування покарання; 2) застосування до засудженого комплексу заходів, необхідних для реінтеграції та соціально сприятливих змін щодо відновлення його у соціальному статусі громадянина; 3) об'єктивна перевірка реалізації заходів допомоги засудженим до звільнення з місць несвободи ДКВС України; 4) мотивування засудженого до отримання в місцях несвободи нової професії або підвищення кваліфікації; 5) навчання засуджених навичкам позитивної

поведінки в подальшій роботі з роботодавцями та оточенням; б) надання індивідуально-профілактичних завдань, як не вчинити після звільнення нове кримінальне правопорушення.

3. Для реалізації Програми органи і установи виконання покарань можуть залучати навчальні заклади, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності.

4. Під час реалізації Програми персонал місць несвободи може отримувати необхідну інформацію безпосередньо від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та окремих громадян щодо можливостей особи, яка звільняється з місць несвободи ДКВС України, отримати паспорт, роботу, тимчасове житло, пройти медичний огляд, повернутися в сім'ю тощо.

IV розділ

ЗАХОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ

1. Програма складається з чотирьох навчальних модулів:

А. Порядок відновлення засудженому документів перед звільненням з місць несвободи ДКВС України (паспорт, пенсійне посвідчення, свідоцтво про народження, диплом про освіту).

Б. Опанування нової професії або підвищення кваліфікації (наявність сертифіката на право виконувати роботу за фахом: столяр, будівельник, автослюсар тощо).

В. Відновлення соціальних зв'язків після звільнення (наявність сім'ї, житла; адаптація до умов життя на свободі, пропозиція служби зайнятості про місце роботи, згода роботодавця про прийняття особи, яка звільняється з місць несвободи ДКВС України, на роботу).

Г. Формування навичок законослухняності і невчинення нового кримінального правопорушення після звільнення (повідомлення до поліції за місцем проживання засудженого про його звільнення; постановка на профілактичний облік тощо).

2. Основна форма занять у межах програми – семінар-практика, таке заняття може реалізовуватися як індивідуально, так і колективно.

3. Рекомендується кількість учасників у разі групової форми занять не більше 5–8 осіб.

V розділ

ЗАВЕРШЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ

1. Програма передбачає оцінку готовності засудженого до звільнення.

Оцінка готовності містить у собі:

- повне чи часткове виконання засудженим Програми;
- знання і навички проходження Програми;
- знання і навички після проходження Програми.

2. Після проходження Програми на засудженого робиться висновок про виконання ним заходів, передбачених Програмою, і йому видається сертифікат про проходження семінара-практикума.

3. Під час реалізації Програми інформація про засудженого може бути передана третім особам у порядку, визначеному Законом України «Про захист персональних даних», або за письмовою згодою самого засудженого, а якщо особа є неповнолітньою, – також за згодою його батьків або інших законних представників.

Додаток Г

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ ПРАЦІВНИКА ВІДДІЛУ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ВИРАХУВАННЯ СТРОКУ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗГІДНО ІЗ СУДОВИМ РІШЕННЯМ

Розроблена авторкою дослідження «Кримінально-виконавчі засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» пам'ятка для працівника відділу контролю за виконанням судових рішень ДКВС України передбачає: по-перше, працівник відділу контролю за виконанням судових рішень має точно встановити дату, коли особу було взято під варту після винесення обвинувального вироку чи до того; по-друге, згідно з яким документом він прибув у виправну або виховну колонію ДКВС України; по-третє, чи тримався засуджений під вартою (або був затриманий на який строк); по-четверте, чи визначався строк покарання засудженому в місяцях і

днях; по-п'яте, працівник відділу контролю за виконанням судових рішень має вирахувати точну дату закінчення строку покарання. Для цього береться дата початку строку покарання, до неї додається кількість місяців, а потім, починаючи з наступного дня, додається відповідна кількість календарних днів. Для осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом, на підставі, визначеній статтею 81⁻¹ Кримінального кодексу України, зазначається відповідний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки, що здійснює облік осіб, звільнених умовно-достроково, та найменування (номер) спеціалізованої військової частини, до яких вони прямують. Останнім днем відбування кримінального покарання особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом, на підставі, визначеній статтею 81⁻¹ КК України, є день її передачі до підрозділів Національної гвардії України для супроводження до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки на підставі «Довідки про звільнення».

Додаток Д

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гнатчук А. Ю. Зарубіжний досвід виконання судових рішень в місцях несвободи в Україні. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 422–428. DOI: 10.17333/2078-3566-2023-2-422-428.

2. Гнатчук А. Ю. Пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. № 1 (13). С. 106–118. DOI: 10.32755/sjcriminal.2023.01.106.

3. Гнатчук А. Ю. Шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень щодо засуджених в місцях несвободи. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра* : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. № 2 (14). С. 46–57. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2023.02.046>.

4. Богатирьов І. Г., Гнатчук А. Ю. Роль Європейського суду з прав людини у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. (128) С. 194–200. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-194-200.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Дем'янчук В. А., Васюк А. Ю. Кримінально-виконавчі засади діяльності Державної установи «Центр пробації в Україні». *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 25–26 листопада 2021 року) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Гальветика, 2021. Ч. 1. 244 с. (С. 47–49).

2. Васюк А. Ю. Історико-правові періоди формування кримінально-виконавчих відносин виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 23–24 грудня 2021 року) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Гальветика, 2021. Ч. 1. 148 с. (С. 90–91).

3. Гнатчук А. Ю. Методологічне обґрунтування дослідження виконання судового рішення щодо засуджених в Україні. *Пенітенціарна система України у глобальному вимір* : матеріали II Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 27 жовтня 2022 року) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. 116 с. (С. 88–91).

4. Гнатчук А. Ю. Наукова дискусія щодо впровадження в кримінально-виконавче право такої дефініції як кримінально-виконавчі засади. *Актуальні проблеми захисту прав людини в сучасних умовах інтеграційних умовах* : матеріали II міжвузівської студентської науково-практичної конференції (м. Бар, 6 грудня 2023 р.) / уклад.: Т. М. Юзько, Т. М. Супрун-Ковальчук. Бар : Вид. центр КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського», 2023. 176 с. (С. 86–98).

5. Гнатчук А. Ю. Актуальні проблеми у виконанні судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації України. *Проблеми реформування кримінальної юстиції* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернівці, 25–26 травня 2023 року) / за ред. В. М. Юрчишин, О. В. Попович. Чернівці : Технодрук, 2023. 196 с. (С. 20–24).

6. Гнатчук А. Ю. Виконання виховною колонією Державної кримінально-виконавчої служби судового рішення щодо неповнолітніх засуджених. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Київ, 3 листопада 2023 р.). Львів – Торунь, 2023. 200 с. (С. 55–58).

7. Гнатчук А. Ю. Міжнародний досвід виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права (15 лютого 2024 р.) Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 156 с. (С. 49–51).

8. Гнатчук А. Ю. Місце та роль кримінально-виконавчих засад у виконанні судових рішень щодо засуджених в Україні. *Правові реалії сьогодення* : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (м. Харків, 15 травня 2024 р.). Харків, 2024. 234 с. (С. 67–69).

9. Гнатчук А. Ю. Правові та організаційні підходи до виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. *Актуальні питання розвитку правової системи в сучасній Україні* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Науково-дослідний інститут публічного права (4 лютого 2025 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 268 с. (С. 66–69).

10. Гнатчук А. Ю. Актуальні проблеми виконання судових рішень щодо суб'єктів пробації в Україні. *Сучасна пенітенціарна система. Виклики та рішення в умовах воєнноконфлікту* : матеріали проф. наук. конф. (м. Чернігів, 29 травня 2025 р.) / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. 230 с. (С. 201-204).